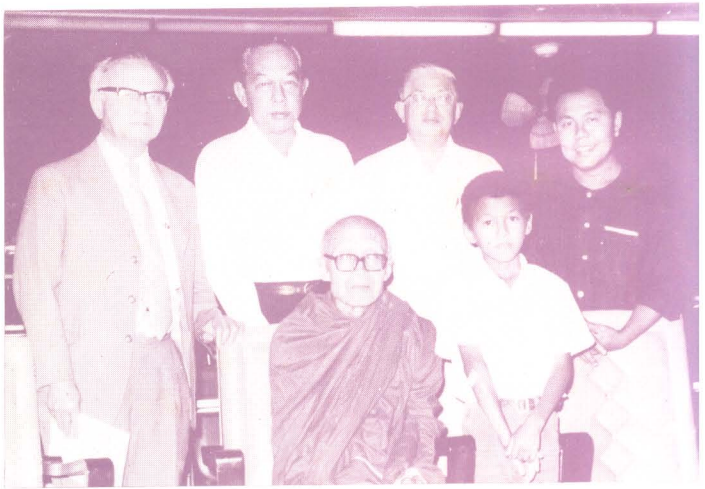

นายป๋วย อึ๊งภากรณ์
ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน

ว. ๑๖๕๖

อัสสัมชนิก ๕ ชั่วคน ?

(๑) พระภิกษุ (มัสเซอร์) เจริญ บุญมโหดม์ เป็นครูสอนทุก ๆ คนในภาพ
 (๒) มัสเซอร์ป่วย อิงภากรณ์ สอน (๓) มัสเซอร์จรรยา เสนวงศ์ ณ อยุธยา
 ชงสอน (๔) ผู้เขียน ชงสอน (๕) บุตร (ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับสายทง ๕ นี้โดยตรง
 ก็อัสสัมชนิกอุทธรณ์ พลกุล ซึ่งเวลานั้นเป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์ และบัดนี้ถึงแก่กรรมไปแล้ว)
 ภาพฉายที่หอประชุมเล็ก ธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๑๕

ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน

๙๐ ๖ ย
คพมพคกรงแรก ๙ มีนาคม ๒๕๒๒

ชัยชาญ มาตรศิลป์ ออกแบบปก

บริษัท ศึกษิตสยาม จำกัด (แผนกสายส่ง)

๑๐๑/๗ ซอยสันติภาพ ถนนนเรศ กรุงเทพฯ ๕

โทร. ๒๓๔๖๔๓๕

จัดจำหน่าย

ราคา ๑๒ บาท

ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน

นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ที่ข้าพเจ้ารู้จัก

ส. ศิวรักษ์

[Handwritten signature]

มูลนิธิโกมลคีมทอง

๓๐๓/๗ ซอยสันติภาพ ถนนนเรศ กรุงเทพฯ ๑ ๕

โทรศัพท์ ๒๓๔-๖๔๓๕

มูลนิธิโกมลคีมทอง

กระทรวงศึกษาธิการ ออกใบอนุญาตให้เมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๑๔
เลขที่อนุญาตที่ ต. ๑๔๔/๒๕๑๔

กระทรวงมหาดไทย ออกใบอนุญาตให้เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๖
เลขทะเบียนลำดับที่ ๗๖๓

คณะกรรมการ

๑. นายอุดม เข็นฤดี	ประธาน
๒. นายป๋วย อึ้งภากรณ์	รองประธาน
๓. ม.ร.ว. พัฒนไชย ไชยันต์	เหรัญญิก
๔. นายเฉลิม ทองศรีพงศ์	ที่ปรึกษากฎหมาย
๕. นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์	ผู้จัดการ
๖. นายกรุณา กุศลาสัย	
๗. นายป๋นจาร อ่อนดำ	
๘. นายบุญเลิศ เจริญทอง	
๙. นายแพทย์ประเวศ วะสี	
๑๐. นายพิภพ ธงไชย	
๑๑. นายรังสรรค์ ฐานะพรพันธุ์	
๑๒. นายแพทย์สันต์ หัตถวีรัตน์	
๑๓. นางอรชума ยุทธวงศ์	
๑๔. นายอุทัย ดุลยเกษม	
๑๕. นายไพฑูรย์ สีนลารัตน์	เลขานุการ

คำนำ

โดยทนายปวช ینگากรณ์ ได้มอบการคุณแก่มูลนิธิโคมถ มาเป็นแอนกปริยาย เมื่อกานอาชุกรบ ๖๐ บบริบูรณ์ มูลนิธิได้จัดพิมพ์ ปฎิทาริชแห่งการต่นอย์เสมอ เบงเครื่องเฉลิมขวัญทำนา กรงหนงแล้ว ณ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๑๕ แมวันเกิดท่านบพ จะมิใช่กาละพิเศษ แต่โดยทมเหตุให้ท่านต้องอยห่างจากมูลนิธิไป เพราะเกทภัยทางการบานแมองอนไม่เบาเปกตมาแต่เมือ พ.ศ. นนประการ ๑ และท่านเองเจ็บไข้ได้บวยลงอย่างหนัก เพ่งจะหาย เกอบเบงเปกตอกประการ ๑ จึงเห็นควรจัดพิมพ์หนังสือเบงนท ระลกเอนงในว้เกิดท่านบพ เป็นพิเศษออกไปด้วย ได้เรียนหา รอทานประธานกรรมกร ท่านถเห็นคด้วย และท่านได้ขอเอกสาร จากมูลนิธิแมกชายชายมาให้ลงไว้ในภาคผนวกอีกด้วย

อนง วิกฤติการณ่ทางการเมองดังกล่าวนี้ กระทบมาถง มูลนิธิโดยตรง เพราะในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๕ เจ้าพนักงาน ของรัฐได้บกเข้มาขังที่ทำการของมูลนิธิ ด้วยกิริยาอากรคั่งหนง โจร แท้ที่จริงได้ไซ้เลศนัยอย่างเลวร้าย แทบไม่แพ้กับที่ไซ้กับนิสิต นักศึกษา ณ มหาวิทยาลัยธรรมสาสตร์ ในวันที่ ๖ ตุลาคม ถ้ว่า ได้ เพียงแต่ไม่ได้มาค้พ่นคนเท่านั้น แต่ก็ได้พยายามประหาร ขอเสงเงตรศคฺษของมูลนิธิ โดยไซ้สอมวลชนบิดเบอนภาพพจน ไซ้อาวุธยุทธโปกรณ์มาข่มขู จับกุมเจ้าพนักงาน ขนหนังสือของ มูลนิธิไปเผา แมจนหนังสือทมูลนิธิจัดพิมพ์ชนทูลเกล้าฯ ถวาย

เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนม์พรรษาครบ ๔ รอบพระนักษัตร ก็
หาได้ล่วงพ้นไปจากการทำลายล้างด้วยไม่

ทรง เพราะพวกมึงเห็นของบ้านเมืองส่วนหนึ่ง ต้องกา
ทำลายล้างกิจการงานอันนาะปรีช องค์กรดี เกี้ยวข้องด้วยในท
วงการ รวมทั้งท่านเป็นรองประธานกรรมการของมูลนิธิและ
ต้องการบ่อนทำลายกิจการงานของข้าพเจ้า ในฐานะกรรมการ
จัดการด้วย เจริญอนุเพื่อนกรรมการส่วนใหญ่ไว้ใจเรา แม้เราจะ
ถูกหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และรูปหมู่ของเราจะถูกสวมวลชน ท
ตนเป็นสื่อนวลสตัวบดเบือน (โดยที่สื่อนวลชนนั้นยอมได้รับรู
ดังกล่าวไปจากเจ้าพนักงานตำรวจอย่างไม่เป็นปัญหา ก็รูปนี้
สักมา เขายังไปแต่งแต้มให้เป็นพระรูปสมเด็จพระบรมโอรสา
โอรสรูปของเราที่ฉายอย่างเปิดเผย เขาจะไปเสแสร้งแต่งเติม
เป็นรูปประมุขกลุ่มของคอมมิวนิสต์ไม่ได้แล้ว) ทรง ได้หมา
ความว่าไม่มีการหลอหัว จนตัวสั้นในหมู่กรรมการ ถึงกับ
ลาออกไปก็มี ทสจจนประธานกรรมการคนก่อนก็ยังไม่เคยแสดง
ความกล้า ที่จะให้คำรับรองเกี่ยวกับมูลนิธิแม้แต่คำเดียว ทรง
ที่ท่านก็ร่วมกิจการมาแต่ต้น และสนับสนุนให้กำลังใจมาจ
ก่อนเกิดเหตุวิกฤตนั้นไม่ทันไร

ไทแต่เท่านั้น ยังมีการขู่กันด้วยว่า จะริบสมบัติที่สุด แม้จ
เงินทองของมูลนิธิไปให้สั้น

ก็รัฐบาลที่เมินพาดนั้น อย่าว่าแต่เท่านั้นเลย แม้ชังกวั้น ก็
ได้ ในช่วงแห่งรัฐบาลอันเลวร้ายนั้น ข้าพเจ้ากลับเข้ามาประเท
ไทยไม่ได้ช้านาน (แม้ในระยะหลังมานจะมีการออกข่าวเชอเช
ให้ลุดป่วยลลับ แต่ท่านก็ไม่ต้องการจะกลับเข้ามา) แม้กลับเข
มาแล้ว ก็มีหน่วยงานของรัฐกล่าวหาข้าพเจ้าอย่างลับ ๆ (แต่รูป
ทั่วไปในหลายวงการ เพราะคนของรัฐในหลายหน่วยงาน กระ

หรือข่าวอันบัดซบเช่นนั้น (ทั่วไปแทบทุกแห่งหน) ว่าข้าพเจ้ามา
บัญชางาน โดยรับคำสั่งมาจากคุณปู่ย ให้ไปช่วยงานพวกในบ้ำ
 ฯลฯ เป็นอันว่าขอหาอันไม่เป็นทางการ ทว่ามูลนิธิเป็นหน่วย
งานของคอมมิวนิสต์ หากได้ปลาสนาการไปแต่อย่างใดไม่ แสดงว่า
แม้จะบรรลุกาลใหม่ทันทีทว่าควรรู้กาลก่อนแล้ว แต่ความระยำ
คำบอนซึ่งหาได้ลบล้างไปอย่างจริงจังไม่

ข้าพเจ้าเองติดต่อกับหน่วยงานของรัฐนานาและนาน น้า
เสียดาย ที่หน่วยงานอันคิดประหัดประหารข้าพเจ้า และกิจการ
ของข้าพเจ้า ไม่เคยสู้กับข้าพเจ้าซง ๆ หนา อย่างผิด หรืออย่าง
สภากษณะเลย เคยแต่คอยด้อมกั๊ต ลอบทำร้าย แอบเบียดจกดหมาย
ดักฟังโทรศัพท์ ปลอชิงข่าวลือ และหาทางทำร้ายโดยไม่ภักฎหมาย
หรือความชอบธรรมหนุ่หลังแต่ประการใด ๆ สัน แม้จนบัดนี้แล้ว
ก็ยังไมยอมทำตนเป็นสภากษณะ หรือสัตบรุษกันอีกหรือ

เมื่อรัฐใช้เดช ทำกับข้าพเจ้าอย่างโหดโหด ข้าพเจ้าเห็นว่าวิธ
ตอบโต้ ควรเป็นไปโดยบทวิธที่สะอาด และเป็นวิธที่เบ็ดเตล
มีอณพหนังสือพิมพ์สามกษณะ จึงพูดไปโดยตรง เวลาไปอภิปราย
ตามวัดตาม มหาวิทยาลัย จึงหล่อออกไปให้รั้นในวงกว้าง และ
เวลาหนังสือพิมพ์สามกษณะ ก็มกลตามข้าพเจ้าถึงคุณปู่ย ดัง
หนังสือข้าพเจ้าเป็นตัวแทนของท่านอยู่ในขณะนั้น ไซแต่เท่านั้น
บรรดาคนรู้จักคุณปู่ย ก็พากันตามถึงที่นมาที่ข้าพเจ้ากันมาก
ภายหลายราย ข้าพเจ้าตอบอะไรก็ได้ ก็ตอบ แต่ตอบอย่างตรงไป
ตรงมา ให้ข้อเท็จจริงแก่ทร เสียดายที่บางที เวลาไปตีพิมพ์ มี
การบิดเบือนอนอย่าง จะโดยจงใจหรือไม่ก็ตาม แม้จนเมื่อเร็ว ๆ
นี้ หนังสือพิมพ์ *อาทิตย์* ก็มาเล่น ให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องคุณปู่ย
ให้เขา ครั้นข้าพเจ้าปฏิเสธไป ดังได้ปฏิเสธการเขียนเรื่องลง
พิมพ์ ในหนังสือพิมพ์ที่กลบบั๊บ เขาก็ส่งคนมาสัมภาษณ์ เอา
ไปหาจดหัวว่าคุณปู่ยเป็น "ผู้ใหญ่ที่ไม่กะล่อน" ซึ่งเบ็นคำของ

ข้าพเจ้า และข้าพเจ้าบอกเขาไปด้วยว่า เวลาณเกือบจะหาผู้ใหญ่
ที่ไม่กะล่อน ไม่ได้แล้วด้วยซ้ำ แม้กระนั้น ที่เขานำไปเขียน ก็
ไม่พอใจข้าพเจ้า (ดูได้หลักฐานจาก *อนาคตของไทย ที่เกิดขึ้น*
กำลังจัดพิมพ์)

โดยที่ข้าพเจ้าเคยเขียนเรื่องบุคคล “ที่ข้าพเจ้ารู้จัก” นานาก
มายหลายท่านแล้วเช่น พระภักทรมุนี^๑ กรมหมื่นพิทยลาภพฤ
ติยากร กรมหมื่นนเรธิปพงศ์ประพันธ์^๒ ม.จ. สัททิตพร กฤดากร^๓
ม.จ. จงจิตรธนอม ดิสกุล^๔ พระยาอนุমানราชชน^๕ นายดิเรก
ชัยนาม^๖ พ. ฮีแลร์^๗ แมจัน ม.ร.ว. กิ่งกฤษ์ ปราโมช^๘ ทุกคน
ข้าพเจ้าเขียนถึงด้วยอคติ จะเป็นเพราะฉันทา โทสา หรือโมหาคติ
ก็ตาม แต่เข้าใจว่าไม่มีภยาคติเข้าเกี่ยวข้อง หลายคน ข้าพเจ้า
เขียนถึงเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว หรือแก่เกินกว่าจะมาแก้ไขอะไร
ได้แล้ว จึงเห็นว่าน่าจะเขียนถึงก่อนป่วยเสียแต่บัดนี้ ให้ศัตรูคน
ป่วยและศัตรูข้าพเจ้านั้นหมั่นไส้กันเล่น เพราะมันทนความจริงกัน

๑) ดู *พระคัมภีร์รู้จัก* (แพรวพิทยา) ๒๕๑๕ หน้า ๔๓

๒) ดู *จดหมายเหตุจากธนอมถึงกิ่งกฤษ์* (เกิดไทย) ๒๕๑๕
หน้า ๓๕๘ และ ๓๕๕

๓) ดู *ตายประชิดข้าหัว* (บรรณาการ) ๒๕๑๖ หน้า ๕๑๐

๔) ดู *ปาจารย์สาร* ฉบับที่ ๑๖ พ.ศ. ๒๕๑๘ และหนังสืองานพระศพ
๒๕๒๒

๕) *สัมภาษณ์เสฐียรโกเศศ* (ไทยวัฒนาพานิช) ๒๕๑๑ หน้า ๑๕๕
และจดหมายโต้ตอบระหว่างเสฐียรโกเศศกับ ส. ศิวรักษ์ (ศึกษิต
สยาม) ๒๕๑๕ หน้า ๑๕๑

๖) ดู *ความคิด-ความอ่าน* (แพรวพิทยา) ๒๕๑๐ หน้า ๕๗๓

๗) ดู *ชีวิตการเป็นบรรณาธิการ* (เกษมบรรณกิจ) ๒๕๑๕ หน้า ๓๒๕

๘) ดู *ทับจากปวิทัศน์* (ศึกษิตสยาม) ๒๕๑๒ หน้า ๓๓๐

ไม่ค่อยได้ พร้อมกัน ก็เพื่อคุณป๋วยจะได้อ่าน ในขณะที่ยัง
ชอบอ่านหนังสืออยู่ ถ้าท่านเห็นว่าอคติข้อไหนเกินเลยไป หรือ
ข้อเท็จจริงหนึ่งได้ผิดพลาดไป ท่านจะได้แก้ไข ทักท้วงมาได้

ด้วยเหตุฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเขียนเรื่องดังกล่าวขึ้น เพื่อตพิมพ์
จำหน่ายนำเงินเข้ามูลนิธิ เป็นการบำเพ็ญกุศลในนามคุณป๋วย
อุทิศบำเพ็ญกุศล สนองคุณท่าน ทบทวนมูลนิธิและประเทศชาติ
เป็นส่วนรวม และทบทวนข้าพเจ้าและครอบครัวเป็นส่วนตัว

ถ้าข้าพเจ้าเขียนเกินเลยไป รุนแรงไป ผิดพลาดไปอย่างไร
ขอคุณป๋วยจงโปรดอภัยให้ด้วย ท่านผู้อ่านที่เป็นสาธุชนก็เช่นกัน
ถ้าท่านเห็นว่าข้าพเจ้ายกย่องคุณป๋วยมากเกินไป ก็ขอได้บอกมา ถ้าคำ
ยกย่องสรรเสริญนั้น ผิดไปจากข้อเท็จจริง ข้าพเจ้าจะยินดีแก้ไข
ด้วยความเต็มใจ ทง ๆ ทการเขียนคราวนี้ ข้าพเจ้าตั้งใจเขียนดี
ด้วย ชมด้วย โดยตลอด

ข้าพเจ้าเองคบกับใคร คอยจับผิดคน ๆ นั้น อยู่ด้วยตลอด
เวลา แม้จนพระเจ้า และเจ้านาย ครูอาจารย์ ทข้าพเจ้าเคารพ
บูชา ข้าพเจ้าก็พยายามมองหาความผิด และจุดอ่อนของท่าน
นั้น ๆ ยังรู้อะไรผิดพลาดของท่าน ทำให้เห็นว่าท่านนั้น ๆ น่ารัก
ขึ้น เป็นมนุษย์ป้อชนมากขึ้น คุณป๋วยนั้นก็หาได้อยู่ในข้อยกเวน
อันนั้นไม่ แต่การทบทวนข้าพเจ้าได้ชมท่าน บางท่านอาจเห็นเป็นอาการ
อันอวดดีของข้าพเจ้าไปก็ได้ ซึ่งท่านก็มีสิทธิ์ที่จะคิดเช่นนั้น

ความข้อน ทำให้หนักถึง ม.จ. วิเศษศักดิ์ ชยางกูร ซึ่งรับสั่ง
เกล้าว่า “พระปกเกล้าเคยมีพระราชดำรัส ตรัสถามผมว่า ‘เขา
ล่อกันว่าเธอเป็นคนอวดดี จริงหรือไม่จริง’ ผมจึงกราบบังคมทูล
ไปว่า ‘ก็จะให้ข้าพระพุทธเจ้าอวดชั่วได้อย่างไรเล่า ด้วยเกล้า
ด้วยกระหม่อม’”

สำหรับเรื่องคุณป๋วย ที่เขียนนี้ ได้พยายามสรรหาความชั่ว
หรือจุดอ่อนของท่านมาบรรยายด้วย (โดยปิดความชั่วของผู้เขียน
เองไว้) แต่หาได้น้อยเต็มที่ ทั้ง ๆ ที่ท่านเจ้ารู้จักท่านมานาน
และใกล้ชิดมากพอสมควร ทั้งยังคอยจ้องจับผิดท่านอยู่เนืองนิตย์
ถ้าใครอยากรู้ความชั่วของคุณป๋วย ชนิดทกลาวหากัน คงต้อง
เสแสรงแต่งขนอย่างบนินาแบบตัว คงที่เป็นสมเอนิยมอยู่เรื่อย ๆ
ในหมู่มสาวาทกรทั้งหลาย ซึ่งเบเนทนาเสดดาว่าเวลานเรมกัน
ออยมิไซน้อย ทั้งในวงการสื่อสารมวลชน ในหมู่ข้าราชการ และ
ฝัถล่อตัววอยในสังคมชั้นสูง ที่ชอบทำตัวเป็นเนกปล่อยข้าว สร้าง
ข้าวหรือเสแสรงแต่งขน หาไม่ก็จ้องใจฟังมาผิด ๆ แล้วขยายความ
ออกไป โดยไม่ได้ไตร่ตรอง กิดคั้นหาข้อเท็จจริงประกอบ

ขอเขียนชนน ไม่มีความกิดแอบแ่งอะไร ไม่มเบองหนั
เบองหลังใด ๆ ทั้งสน ไม่ต้องการจะพิสูจน์อะไร ต้องการเพียงให้
ทสนะและข้อเท็จจริง เทาทปรากฏแก่ชาวเจ้าเท่านั้น

หากสงทขาพเจ้าเขียนน มลุดเกาออยบาง ขาพเจ้าขออทสนา
พักนาแรงบชาคณฝัทรักความจริง ความงาม และความดี ขอให้
ทานพวกนจงมทลั้งแรง เอาชนะอาสตัย อาธรรม ได้โดยสันติวิธี
ขาพเจ้าเชอวานล่อความหวังอันสำคัญขึ่งของคุณป๋วย

กรรมการผู้จัดการ

นายปวย ธิงภากรณ์ ทัฬหะเจ้ารุจก

๑

ข้าพเจ้าได้เห็นคุณป่วยครั้งแรก ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เวลานั้น สงครามโลกครั้งที่ ๒ เพิ่งยุติลงใหม่ๆ ข้าพเจ้ายังเรียนอยู่ชั้นมัธยมต้น ตึกสุวรรณสมโภชยังไม่ได้สร้าง โรงเรียนไม่มีห้องประชุมใหญ่ ห้อง studies ที่ใช้เป็นห้องประชุม บนตึกเก่า (ที่ถูกรื้อลงสร้างตึก ฟ. ซีแลร์ ภายหลัง) เล็กเกินไปเสียแล้ว ประชุมนักเรียนทีละชั้น ซึ่งมีอยู่ราวๆ ๔ ห้อง (คือห้อง เอ ห้อง บี ห้อง ซี ห้อง ดี) ก็เต็มห้องโถงใหญ่นั้นเสียแล้ว ฉะนั้น เวลาที่มีกิจกรรมที่สำคัญของโรงเรียน ผู้บริหารระดับสูงจึงมักเดินมาบอกตามห้องเรียน เช่นทุกวันเสาร์ อธิการจะมาเดินอ่าน bad note ตามห้อง คือถ้าใครได้คะแนนความประพฤติ

ทางด้านความสะอาด ระเบียบวินัย หรือความอบอุ่นต่ำกว่า
๑๐ คะแนนเต็ม ถือว่าได้ “หมายหัว” เพียง ๕ ก็แย่แล้ว ถ้า
ได้เช่นนี้ซักรุ่นๆ กัน อาจลดลงไปได้ ๘ ซึ่งต้องมักถูกเขียนด้วย
ถ้าได้ ๗ อาจถึงถูกไล่ออกเลยก็เดียว ส่วนในกรณีพิเศษ ถ้ามี
ใครคนใหญ่คนโตมาเยี่ยมโรงเรียน ภราดาซีแลร์มักพาเดินเข้า
ห้องนอนออกห้องนี้ เช่นเมื่อนายเกษม บุญศรี เป็นประธานสภา
ผู้แทนราษฎร ได้พาเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์มาชมโรงเรียน
ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่เราได้เห็นพระห่มเหลือง ๆ เดินคู่กับนัก
บวชฝรั่ง ซึ่งใส่ “เสื้อหล่อ” หรือกระโปรงยาว เดินพร้อม
ไปกับชมราวาสไทย ซึ่งผูกเนคไทใส่เสื้อนอกอย่างเรียบร้อย แต่
ศิระคอขน้างล้านอยู่เล็กน้อย

เมื่อคราวคุณ ป่วยมาเยี่ยมโรงเรียน ก็เป็นทำนองนี้ ภราดา
ซีแลร์พาเดินดูตามห้องต่างๆ แล้วเข้ามายังห้องที่ข้าพเจ้านั่ง
เรียนอยู่ พวกเราล้อมต้อมต้อมลูกขนิ้นแสดงความเคารพตามธรรมเนียม
ท่านภราดาบอกให้นั่ง พลังอธิบายว่า “คนที่มาเยี่ยม
ชื่อนายป่วย เขาเคยเป็นครูเก่าอยู่ที่นี้ แล้วสอบชิงทุนได้ ไป
เรียนเมืองอังกฤษ แล้วไปเป็นเสรีไทย เสียงชีวิตเข้ามาช่วย
บ้านช่วยเมือง วันนั้นเขากลับมาเยี่ยมโรงเรียนเก่า มาเยี่ยมครูเก่า
และมาเยี่ยมพวกเรอด้วย เผอิญครูประจำชั้นของเธอเป็นนัก

เรียนรู้นี้เดียวกับเขาและเคยเป็นครูร่วมกับเขามาด้วย เขาจึง
ขอเข้ามาห้องของพวกเธอเป็นพิเศษ ดูเขาไว้ให้เห็นเป็นตัว
อย่าง”

คำพูดของท่านเจ้าชายนายแพทย์เป็นที่จับใจข้าพเจ้า เพราะตาม
ปกติท่านพูดจากระชับ ไม่ยกย่องใครเกินเลยความเป็นจริง และ
ท่านนั้นอยู่เสมอ ให้พวกเราเอาอย่างอัธยาศัยกรุ่นก่อน ที่
เป็นคนดี ไม่ใช่ที่เป็นคนเด่น ไม่ให้เห็นแก่เกียรติยศชื่อเสียง
ยิ่งกว่าคุณงามความดี ทั้งๆที่ไม่มีหอประชุม เวลาประชุมใหญ่
เราก็มักยืนกันในโรงกีฬา ซึ่งเป็นโรงไม้โถง ปลูกอยู่กลางลาน
โรงเรียน หาไม้ก็เข้าแถวยืนกันหน้าตึกเก่า ฟังโอวาทคุณครู
ผู้เฒ่า ซึ่งพูดไทยชัดด้วยชัดคำ

วันที่เห็นคุณป่วยครั้งแรกนั้น ก็เห็นท่านยิ้มแย้มแจ่มใสดี
ท่านยืนคุยอยู่กับครูประชัน (มาสเตอร์เจ็ด สุฑารา ที่โรงเรียน
นี้ เขาเรียกครูว่า Master ออกเสียงว่ามัสเซอร์ เรียกนักบวช
ที่ไม่ใช่บาทหลวงว่า Brother ออกเสียงว่าบาเต้อ แต่เรียก
อย่างทางภาษาหนังสือว่าภราดา หรือเจ้าชายนายแพทย์) พอท่าน
ไปแล้ว ครูประจำชั้นยังบรรยายสรรพคุณของท่านให้พวกเราฟัง
เป็นเอนกปริยาย เช่นว่าท่านเรียนเก่งมาก และมีความประ
พดคติมากด้วย เป็นต้น

ควรจะเรียกท่านว่ามัสเซอร์ปวย ตามแบบของพวกอัสสัมชนิก
ในฐานะที่ท่านเป็นครูของครู แต่ข้าพเจ้าไม่นิยมวิธีคนชาติไทย
และโดยที่ไม่เคยเป็นศิษย์ท่าน จึงไม่ได้เรียกท่านว่าอาจารย์ปวย
ตามอย่างคนทั้งหลาย คงเรียกท่านว่าคุณปวยเสมอมา ซึ่งท่าน
ก็ไม่ถือสา แต่ข้าพเจ้าก็เรียกท่านด้วยความเคารพ ดังที่เรียก
นายดิเรก ชัยนามว่า คุณดิเรก ไม่ได้เรียกท่านว่าอาจารย์ ings
ที่คนอื่นๆหลายต่อหลายคน ข้าพเจ้าก็พลอยเคารพเรียกว่าอาจารย์
ตามๆ ไปโดยสมมุตินิยม ings ที่เมื่อแรก ข้าพเจ้าไม่ยอมเรียก
ใครว่าอาจารย์เอาเลย เว้นแต่ว่าได้มอบตัวถวายตัวเป็นลูกศิษย์
ท่าน หรือเรียนหนังสือมากับท่านโดยตรง แต่แล้วภายหลัง
ปลงตก ถ้อยตามพระพุทธพจน์ที่ว่า “คุณกรไปฏฐูปาท ings หมกคณ
เป็นเพียงคำพูด วิธีพูด...และคำนิยามที่ใช้กันประจำวัน ตถาคค
ก็ใช้คำเหล่านี้ (เวลาพูด) แต่หาได้หลงไหลไปกับถ้อยคำเหล่านี้
ไม่”

ที่เขียนมาแล้วนั้น ings ยังไม่ได้บอกเลยว่าข้าพเจ้าพบปะพูดคุย
กับคุณปวยเป็นครั้งแรกเมื่อไร ด้วยเหตุอันใด ก็ขอเล่าว่า
เป็นเรื่องเนื่องด้วยโรงเรียนอัสสัมชัญอีก กล่าวคือเมื่อข้าพเจ้า
เรียนอยู่ชั้นปีสุดท้ายได้รับเลือก (โดยไม่มีคู่แข่ง) จากเพื่อน
นักเรียน แล้วทางโรงเรียนจึงตั้ง (ings ับว่าผิดกับการแต่งตั้ง) ให้

เป็นบรรณาธิการคนแรกของหนังสือ อุโฆษสาร อันเป็นนิตยสารประจำปีของโรงเรียน มีกิจต้องไปพบอัสสัมชนิกเก่า ๆ เพื่อขอเรื่องมาลงพิมพ์ เวลานั้นนักเรียนอัสสัมชนิกไม่ค่อยรู้จักกันด้วยซ้ำว่าใครเป็นนักเรียนเก่าบ้าง เว้นแต่ที่มีชื่อเสียงโด่งดังอยู่ในสังคม เช่น เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศร์ นายควง อภัยวงศ์ และพระยาศรารักษ์พิพัฒน์ เป็นต้น แม่พระยามานวราชเสวี พระยาอนุমানราชชน ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นักเรียนส่วนมากไม่รู้จักกันเสียซ้ำว่าเป็นอัสสัมชนิก อาศัยที่ข้าพเจ้าค้น อุโฆษสมัย ของเก่ามาดู จึงรู้ว่าใครเป็นใคร กำหนดไปขอคำขวัญและบทความจากท่านนั้น ๆ กัน เมื่อไปแล้ว บางที่ท่านยังแนะนำให้ไปขอเรื่องจากอัสสัมชนิกคนอื่น ๆ ต่อไปอีก เช่นเมื่อไปหาคุณป๋วยที่ธนาคารแห่งประเทศไทย ท่านยังแนะนำให้ไปพบและได้เรื่องจากนายสมหมาย ชุนตระกูลด้วย เป็นต้น

ยังจำได้ดีว่าวันที่ไปหาท่านที่ธนาคารชาติ เวลานั้นท่านยังนั่งอยู่ที่โต๊ะในห้องโถงใหญ่ข้างล่าง ร่วมกับคนอื่น ๆ อีกหลายคน (หากคุณสมหมาย นั่งอยู่ในห้อง เป็นพิเศษออกไปแล้ว แต่เพียงผู้เดียว) คุณเหมือนมีเพื่อนไปด้วยอีก ๒ คน เขาแนะนำตัวว่ามาจากห้อง 8 Science ซึ่งออกเสียงแบบไทย ๆ เล่นเอาท่านต้องถามกลับมาว่า “อ้อ เดียวนี้โรงเรียนอัสสัมชนิกมีห้องซ้าย ห้อง

ชวากันด้วยหรือ” ที่น่าเศร้าก็คือภายในอีกสองทศวรรษเศษ ๆ
หลังจากนั้น ไม่แต่โรงเรียน แม้ในมหาวิทยาลัย และในแทบ
ทุกวงการ ตลอดจนตามครอบครัวต่าง ๆ การแบ่งชั้นกันได้
แพร่หลายไปทั่ว และแบ่งกันอย่างปราศจากสติปัญญา จน
บางทีพี่น้องก็แทบจะไม่พูดกัน ไม่ดูคำดูแดงกัน แม้โรงเรียน
อัสสัมชัญ อันทุกคนเคยยกย่องคุณปู่มาตลอด แต่แล้วภาย
หลัง พ.ศ. ๒๕๑๖ ไม่ทันไร ครูใหญ่คนหนึ่ง ซึ่งเคยบอกกับ
ข้าพเจ้าว่า “ปู่เขาเป็นคนดีพร้อม เรียนก็เก่ง การงานก็
สามารถและซื่อสัตย์ อารีอารอบกับเพื่อนฝูงที่ตกทุกข์ได้ยาก
เมื่ออยู่โรงเรียน ก็อ่อนน้อมเชื่อฟังครู ไม่เคยกระด้างกระเดื่อง
หรือมีเรื่องให้ต้องร้อนใจ” ก็กลับประกาศต่อหน้าสาธารณชน
ว่า “นายปู่เป็นคอมมิวนิสต์”

ขอชวนกลับมาที่ธนาคารชาติใหม่ ในวันที่พบกันครั้ง
แรกนั้น ท่านถามว่าอยากจะให้ท่านเขียนเรื่องอะไร ข้าพเจ้า
เกรงใจ ตอบไปตามสูตรสำเร็จว่า “เรื่องอะไรก็ได้ แต่เพื่อนที่
ไปด้วยเขากล้ากว่าและไหวดี เขาขอให้ท่านเขียนเรื่องสมัยที่
ท่านเป็นเสรีไทย จึงได้เรื่อง “มู่สาวาทาเวรมณี” มาตีพิมพ์ใน
อุโฆษสาร ฉบับแรก ซึ่งนับว่าเป็นบทความที่น่าอ่านมาก

เมื่อจบ ม. ๘ หรือที่เรียกกันในเวลานั้นว่าเตรียมอุดมศึกษา
ปีที่ ๒ แล้ว ข้าพเจ้าเกือบได้เจริญรอยตามมัสเซอร์ปวยท์
โรงเรียนอัสสัมชัญอยู่แล้ว ด้วยเดิมนึกว่าจะไปเรียนต่อที่คณะ
อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนไปสอบเข้าได้แล้ว
ด้วยซ้ำ โดยที่เห็นว่าเวลาที่เหลือจากเรียนมีมาก จึงไปสมัคร
เป็นครูสอนที่โรงเรียน อธิการกษัตริย์บริษั นัยว่าจะให้สอนภาษา
ฝรั่งเศสชั้นประถม และจะให้สอนภาษาไทยชั้นเตรียมอุดม
ควบกันไป แต่แล้วมารดาก็ตัดสินใจ ส่งให้ไปเรียนเมือง
อังกฤษ ก็เลยอดเป็นครู แต่การเข้าคณะอักษรศาสตร์ อาจไป
เจริญรอยตามนายจิตร ภูมิศักดิ์เข้าก็ได้ ใครจะไปรู้ โดยที่เวลา
นั้น เขาเขียนเรื่องลงร่วมเวทีกับข้าพเจ้าอยู่บ้างแล้วว่า ปารีชาต
รายบุ๋บ เป็นต้น และนิสัยเถียงครู ข้าพเจ้ามีห่อมาแล้วสมัย
อยู่ชั้นมัธยมศึกษา ส่วนความคิดทางการเมืองนั้น ข้าพเจ้าเป็น
แต่รังเกียจความฉ้อฉลของนักการเมือง ซึ่งเวลานั้นเริ่มเห็น
ลายชัดขึ้นทุกทีแล้ว แม้ในหมู่เยาวชนที่สนใจปัญหาสังคมอยู่
บ้าง

เมื่อข้าพเจ้าจะไปนอก ครูผู้เฒ่าที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เลี้ยง
ส่งที่ร้านอาหารหน้าโรงเรียน เชิญครูที่สนิท ๆ กันไปด้วยอีก
สองสามท่าน ท่านส่งเหล้ามาให้กิน แต่เวลานั้นข้าพเจ้ายังเคร่ง

ครัดในเรื่องศีลวัตรตามตัวอักษร จึงปฏิเสธสุราไปโดยสุภาพ
ท่านบอกว่า เมื่อก่อนคุณป่วยไปเมืองนอก ก็อย่างนี้แหละ
แต่ที่ไหนได้ กลับมากินเป็นหน้าที่เดียว ครูอีกท่านหนึ่งเป็น
ห่วง กลัวข้าพเจ้าจะไปได้ภรรยาหม่อมกลับมา ท่านปรารภว่า
ไม่เคยเห็นใครมีความสุขจากการแต่งงานกับชาวต่างประเทศ
ยกเว้นก็แต่คุณป่วยซึ่งถึงแม้จะมีเมียเป็นคนอังกฤษ แต่ก็เห็น
ท่านนั่งผ้าขาวมากกว่าที่บ้านเอง ทั้งยังเล่นชักรวากับลูกกลาง
สนามอย่างไทย ๆ โดยไม่มีพิธีรีตองแต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย
นอกไปจากนี้แล้ว ท่านยังเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่เพื่อน ๆ และเคารพ
นับถือครูบาอาจารย์อย่างเสมอต้นเสมอปลาย มิไยว่าท่านจะ
เจริญศกก็คือพื้นฐานในทางราชการแต่เพียงใดก็ตาม

ทั้งหมดคนเป็นเสียงลือเสียงเล่าอ้าง ประกอบกับการพบปะ
กับคุณป่วย อันเนื่องมาจากโรงเรียนเก่า แต่ก็พอเพียงสำหรับ
วางพื้นฐานให้เคารพนับถือท่านได้ในกาลต่อมา ที่หน้าอัครรรย
ก็คือ ยิ่งรู้จักท่าน ข้าพเจ้ายิ่งเพิ่มความศรัทธาในตัวท่านมาก
ขึ้น หาได้ลดน้อยถอยลงไปไม่ ดังที่ข้าพเจ้ามกรู้สึกเป็นการ
ตรงกันข้ามเมื่อได้รู้จักผู้หลักผู้ใหญ่อีกหลาย ๆ คน เมื่อใกล้ชิด
ท่านนั้น ๆ ยิ่งขึ้น

๒

ครั้นข้าพเจ้าออกไปเรียนอยู่ประเทศอังกฤษได้ไม่กี่ปี ก็ปรากฏว่าคุณป่วย “ถูกตะโต้ง” ออกไปอยู่ที่ประเทศนั้นด้วยเช่นกัน ลือกันอย่างกระซิบ ๆ ในวงข้าราชการสถานทูตและนักเรียนรุ่นโต ว่าพอท่านได้เป็นรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ก็ต้องมีอันเป็นให้ไปขัดกับผู้มีอำนาจในเวลานั้น คือ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ จนท่านโดนของแข็ง อยู่ในธนาคารชาติต่อไปไม่ได้ ท่านคิดจะลาออกจากราชการ ไปทำงานงานประเทศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังไอ้โลมปฏิโลม ให้คงรับราชการต่อไป โดยขอให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามส่งท่านไปเป็นที่ปรึกษาทางด้านเศรษฐกิจและการคลังของสถานทูตไทย

ต่าง ๆ ทั่วทั้งยุโรปตะวันตก หากให้มีสำนักงานอยู่ที่กรุง
ลอนดอน

เสียงลือเสียงเล่าอ้างเวลานั้น ล้วนเป็นไปในทางมงคล ที่
ขุนนางตงฉิน ถูกกั๊กฉินแกลัง แม่คนที่ประจบรัฐบาล ก็นิยม
ยกย่องท่านกัน ด้วยเราต้องไม่ลืมว่าทั้งนายแปลกและนายเผ่า
ล้วนส่งคนของตนไปเป็นตัวแทน เพื่อคอยสอดแนมหรืออะไร
ก็สุดแท้ อยู่ตามสถานทูตด้วยเช่นกัน แม้สถานผู้ดูแลนักเรียน
ไทย ก็หาเป็นข้อยกเว้นไม่

หนึ่ง ในการซื้ออาคารสถานที่สำหรับตั้งสถานเอกอัครราช
ทูตแห่งใหม่ แทน 12 Ashburn Place รัฐบาลก็ได้ตั้งคุณ
ป๋วยเป็นกรรมการร่วมด้วย แต่ข้าพเจ้าก็ยังเสียตายไม่หาย ที่
เราไม่ซื้อที่เก่าเอาไว้ เพราะเวลานั้นสถานทูตไทยเป็นสถานที่
ที่อยู่มาเก่าแก่มนานกว่าใคร ๆ หมดแล้ว ในลอนดอน ย้าย
ไปใหม่ก็ไม่ดีวิเศษกว่าเก่าเอาเลยด้วยซ้ำ

พอคุณป๋วยออกมาอังกฤษ ก็ขอร้องสำนักงานอยู่ต่างหาก
นอกบริเวณสถานเอกอัครราชทูตออกไป การทำงานของท่าน
ก็ได้ยินว่าเป็นประโยชน์ให้แก่รัฐบาลไทยมาก แม้งบประมาณ
ที่ท่านขอมมา สำหรับสำนักงานนั้น ท่านก็ใช้อย่างประหยัด
เหลือเท่าไร ค็นคลังหมดทุกปี ซึ่งพวกสถานทูตเขาเห็นกัน

ว่าแปลก เพราะระบบราชการเวลานั้นถือกันว่า ขอเงินงบประมาณมาแล้ว ถ้าเหลือ แสดงว่าใช้เงินไม่เป็น พอใกล้ ๆ สิ้นปีงบประมาณ ต้องการทางใช้เสียให้หมด มิเช่นนั้นแล้ว เชื่อกันว่าปีหน้า ของงบประมาณขึ้นไป จะถูกตัดทอนลง แต่คุณป่วยเห็นเป็นการตรงกันข้าม ท่านไม่ยอมใช้เงินแผ่นดินอย่างสุรุ่ยสุร่ายเลย ทั้ง ๆ ที่เคยอยู่สำนักงบประมาณมา

ณ ที่ทำงานของท่าน ปรากฏว่านักเรียนรุ่นโต ๆ ชอบไปหา ไปขอความกรุณาในการจัดพิมพ์ สามัคคีสาร บ้าง ไปปรึกษาเรื่องการเรียนบ้าง จิปาถะ ท่านเองคงเกรงสำนักผู้ดูแลนักเรียน จะหาว่าท่านมาแข่งบุญบารมีก็ได้ ท่านจึงเขียนจดหมายลงใน สามัคคีสาร บอกว่าวัตถุประสงค์ให้ชัดเลยว่า สำนักงานของท่านยินดีพบนักเรียนไทยที่เรียนเศรษฐศาสตร์และการคลัง จะให้ช่วยเหลือเกื้อกูลในทางวิชาการดังกล่าว ท่านยินดีพบนักเรียนโดยดี หากนอกเหนือไปจากนั้นแล้ว ขอให้ติดต่อกับสำนักผู้ดูแลนักเรียนโดยตรง แต่เท่าที่ทราบ ตลอดเวลาที่ท่านรับราชการอยู่ในประเทศอังกฤษ ไม่มีอะไรให้ต้องบ่นเกลียดกับสำนักผู้ดูแลนักเรียนไทยเลย โดยที่ผู้ดูแลเวลานั้นก็มีตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาของเอกอัครราชทูตเท่าเทียมกับท่าน ทั้งนี้คงจะเป็นเพราะคุณหลวงประโมทย์จรรยาวิภาช

ผู้ดูแลนักเรียนไทยในเวลานั้น ก็เป็นผู้ที่ทรงไว้ ซึ่งคุณธรรม
ทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต คิดถึงประโยชน์ของเยาวชน
และประเทศชาติเป็นที่ตั้ง ถึงคุณป่วยด้วยเหมือนกัน จึงต่าง
ก็เข้าใจกันและกัน เคารพซึ่งกันและกัน เข้าตำรา

กมลปราชญ์ฉลาดกล่าวด้วย ปราชญ์รู้เชิงกัน นั้นเอง
ใช้แต่เท่านั้น เวลานั้นสำนักผู้ดูแลนักเรียนไทย มีตัวหัวหน้า
เท่านั้นที่มีเอกสิทธิ์ทางการทูต เพราะรับตำแหน่งเป็นที่ปรึกษา
ฝ่ายวัฒนธรรมของสถานเอกอัครราชทูตอยู่ด้วย ผู้ดำรง
ตำแหน่งรอง ๆ ลงมา หาได้รับสิทธิ์พิเศษในเรื่องการลดภาษี
แต่อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ ฝ่ายคุณป่วย ในฐานะที่ปรึกษาฝ่าย
เศรษฐกิจและการคลัง ย่อมได้รับเอกสิทธิ์เต็มที หากท่านไม่
ค่อยใช้สิทธิ์นี้ โดยเฉพาะก็ในกรณีซื้อรถยนต์ชี้ ท่านซื้อรถ
อังกฤษคันเล็ก ๆ แม้รถที่ทำในประเทศ จะไม่ได้รับการยก
เว้นภาษีให้แก่คณะทูตานุทูตก็ตาม เอกสิทธิ์ที่ท่านพึงมีกับการ
ส่งรถต่างประเทศเข้ามาใช้ส่วนตัว ท่านจึงโอนไปให้เจ้าพนักงาน
ผู้น้อย ในสถานผู้ดูแลนักเรียน ซึ่งสามารถซื้อรถอย่างดี
ชี้ได้ ในราคาที่ย่อมเยาเป็นพิเศษ เพราะไม่ต้องเสียภาษีขา
เข้า ซึ่งแพงมาก

ข้าพเจ้าเอง เมื่ออยู่ประเทศอังกฤษ ก็ไม่คุ้นกับท่าน
พบท่านครั้งสองครั้งเท่านั้นกระมัง ทงนทเพราะข้าพเจ้าเรียน
อยู่หัวเมือง นาน ๆ จึงจะเข้าลอนดอนที และเห็นว่าตัวเองไม่
รู้เรื่องเศรษฐกิจการคลัง จะไปรบกวนท่าน ก็ไซ้ที เมื่อช่วย
เพื่อนฝูงทำ สมาคมศิสาร ได้ไปใช้สำนักงานท่านกันอยู่บ้าง แต่
ข้าพเจ้าก็ไม่ว่างจะไป เพราะชนิดตพิมพ์ ข้าพเจ้าไม่ถนัด
ข้าพเจ้าช่วยเขาชนิดเตรียมต้นฉบับมากกว่าต่อเมื่อข้าพเจ้าได้รับ
เลือกให้เป็นสาราณียกร จัดพิมพ์หนังสือ สนนิบาต อันเป็นที่
ระลึกของการประชุมนักเรียนไทยในยุโรปทั้งหมด เนื่องในปี
พ.ศ. ๒๕๐๐ นั้นแหละ ข้าพเจ้าจึงมีกิจรบกวนท่าน แต่คราว
นี้ไม่ได้เขียนไปขอเรื่อง หากเรียบเรียงเรื่อง “ปัญหาการแต่ง
งานระหว่างชาวไทยและชาวต่างประเทศ” ส่งไปให้ท่านตรวจ
แก้ ทง ๆ ที่ท่านมีราชการและงานอื่นมากมาย ก็มีแก้ไขแก้ไข
มาให้อย่างละเอียด (ดูเรื่องนี้ได้ใ มาพูดภาษาไทยกันดีกว่า
ของข้าพเจ้า ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๒๙๙)
ทงนั้นว่าน่าขอบคุณยิ่งนัก โดยที่เวลานั้นท่านยังไม่รู้จักข้าพ
เจ้าเอาเลย ก็ว่าได้

เมื่อข้าพเจ้าเรียนจบจากมหาวิทยาลัย เข้ามาทำงานในลอน

ตอนนั้น คุณป่วยกลับไปเป็นผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ และเป็นผู้อำนวยการธนาคารแห่งประเทศไทยแล้ว

ก่อนที่ท่านจะกลับเข้าไป และตอนที่ท่านจะกลับเข้าไป ก็มีเรื่องโง่งมต้งพอสมควร แต่เป็นการโง่งมต้งในวงการภายใน เผอิญข้าพเจ้าไปได้ยินมา จึงขอนำมาเล่าไว้ในที่นี้ด้วย

เรื่องแรก ท่านได้รับคำสั่งจากจอมพลสฤษดิ์ให้เข้าประชุม คณะมนตรีศึกษา ซึ่งเล่นงานรัฐบาลไทยมาก ในข้อหาที่ว่าหัวหน้ารัฐบาลรู้หรือจงใจ ให้มีการขนตีบุกออกจำหน่ายนอกโควตา ผิดกฎเกณฑ์ที่ตกลงไว้ ในคณะมนตรีที่กรุงลอนดอน เวลาไหนใครที่สนใจในเรื่องนี้ย่อมนึกกันทงกันว่า จอมพลสฤษดิ์เป็นตัวละครที่คุมขบวนการกินโกงตีบุกเองทีเดียว มีคนไปถามคุณป่วยว่า ท่านไม่รู้ความฉ้อฉลของจอมพลสฤษดิ์ดอกหรือ ท่านตอบโดยซื่อว่าท่านไม่รู้ และไม่ต้องการจะรู้ ท่านเป็นข้าราชการประจำ มีหน้าที่ต้องทำตามคำสั่ง ก็ทำอย่างนาย ที่แตกต่างกันให้ลูกความเท่านั้นเอง ถ้าเราเชื่อและเชื่อว่าลูกความเราเชื่อเสียอย่าง เราย่อมทำการได้อย่างไร้อุทิศเจตนา ผลที่สุดผู้ที่เข้าร่วมประชุม เขาเห็นในความซื่อของท่าน จะเห็นว่าซื่อจนเชื่อหรืออย่างไรก็แล้วแต่ ก็เลยยอมรับถ้อยคำของท่านโดยไม่กินเหนงแกล้งใจ เรื่องนี้ชาวอังกฤษ หัวหน้าแผนกภาษาไทย

ที่สี่สี่ เล่าให้ข้าพเจ้าฟัง ท่านผู้สนทนากับคุณป๋วยมาแต่สมัย
ทำเสรีไทยมาด้วยกันที่อินเดีย

เรื่องที่สอง ข้าพเจ้าได้ยินมาจากลูกพี่ลูกน้อง ซึ่งเวลานั้น
เป็นเลขานุการอยู่ที่สถานทูตกรุงลอนดอน คุณป๋วยค้ำตัวมา
แต่สมัยทำเสรีไทยเช่นกัน จึงไว้ใจเป็นพิเศษ พี่ชายคนนั้นเล่า
ว่าจอมพลสฤษดิ์มี โทรเลข มาขอให้คุณป๋วยเป็นรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการคลัง ซึ่งคุณป๋วยปฏิเสธ โดยไปขอร้องให้พี่ชาย
ข้าพเจ้าคนนั้นเข้าโค้ดโทรเลขตอบไปว่า ได้เคยสาบานไว้กับ
พระแก้วมรกต ว่าตราบไตที่อายุยังไม่ครบเกษียณอายุ จะไม่
ขอรับบทบาททางการเมือง คุณป๋วยหวังว่านายกรัฐมนตรีคง
ไม่ต้องการคนที่ผิดคำสาบานมาเป็นรัฐมนตรีเป็นแน่ ผลสุดท้าย
จึงมีการไถ่เกลี้ยเปลี่ยนแปลงให้ไปเป็นผู้ว่าการธนาคาร
แห่งประเทศไทย ซึ่งท่านเป็นอยู่ถึง ๑๒ ปี

กับทหารที่เป็นนักการเมืองนั้นก็แปลก คุณป๋วยมีโอกาสดู
ใกล้ชิดหลายคน คนแรกก็จอมพล ป. ซึ่งเคยกินแหนงแคลงใจ
พวกเสรีไทยมานาน และเห็นว่าคุณป๋วยเป็นพวกหลวงประดิดฐ์
มัญญธรรมด้วยซ้ำไป คุณป๋วยเคยเล่าให้ฟังว่าเมื่อเสรีจสงคราม
ท่านกลับไปทำปริญญาเอกอยู่นั้น เกิดรัฐประหาร ๙ พฤศจิกายน
ยน ๒๔๙๐ ขน (ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีการใช้ศัพท์นั้นใน

ภาษาไทย) มีคนบอกท่านไป ว่ารัฐประหารคราวนี้ ผู้นำทหารบกคิดกำจัดพวกเสรีไทยกับทหารเรือ แนะนำไม่ให้ท่านกลับบ้านกลับเมือง ท่านต้องไปขอร้องอาจารย์ให้ถึงการประกาศผลสอบของท่านไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ จนอาจารย์แปลกใจว่ามีแต่เขาอยากรีบรู้ผล อยากรีบจบ จะได้ไปทำการทำงาน นี่กลับขอให้ร้งรอไว้ แต่ท่านก็ทำให้

ระหว่างที่ท่านอยู่อังกฤษช่วงนี้ เอกอัครราชทูตไทยประจำพระราชสำนักเซนต์เยมส์ คือ คุณติเรก ชัยนาม ซึ่งเคยเป็นเสรีไทยมาเช่นกัน และโดนชะตากรรมจากรัฐประหารครั้งนั้นด้วยอย่างแรง คุณติเรกเคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่ามีการประชุมเรื่องตีบুকกันหลังสงคราม ท่านเองไม่สนท้ดเรื่องเศรษฐกิจข้าราชการสถานทูตก็ไม่มีตัว ท่านจึงไปวานคุณป๋วย ซึ่งกำลังทำปริญญาเอกอยู่ ให้ไปเข้าประชุม ปรากฏว่าคุณป๋วยทำรายงานการประชุมมาเสนออย่างละเอียด รักษาผลประโยชน์ของฝ่ายไทยไว้อย่างดี ท่านว่าข้าราชการสถานทูตก็ทำรายงานสู้ไม่ได้

ครั้นคุณป๋วยกลับเข้ามารับราชการ ที่กระทรวงการคลัง มีช้ามินาน จอมพล ป. กัสสนความกินแหนงแม่จะม่สนท้ชิตชอบมาก ^{๕ ๕๘} ทงนทเพราะจอมพล ป. ไว้ใจและเชื่อฝีมือพระบริภัณฑ

ยุทธกิจ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และหลวงเดช
สหกรณ์ (ม.ล. เดช สนิทวงศ์) ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย
ซึ่งทั้งสองท่านรักใคร่เมตตาภากรุณาคุณป๋วยเป็นพิเศษ
เพราะเห็นฝีมือในความสามารถและเห็นน้ำใจในความสะอาด
บริสุทธิ์ คุณป๋วยเองก็เคารพนับถือท่านทั้งสองนี้มากเป็นพิเศษ

คุณป๋วยไม่ค่อยเล่าเรื่องจอมพล ป. ให้ฟังมากนัก เว้นแต่
เรื่องที่เกี่ยวข้องกับท่าน เป็นส่วนตัวเรื่อง ๑ เรื่องราชการเรื่อง ๑

เรื่องส่วนตัวคือ จอมพล ป. เคยบอกท่านว่า “คุณป๋วย
คุณก็เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ขึ้นมาแล้ว เมื่อไรจะเปลี่ยนชื่อให้
เป็นไทยเสียที” ซึ่งท่านตอบไปว่า “ชื่อผม บิดาทิ้งให้ บิดา
ก็ตายไปแล้ว จะไปขอให้ท่านเปลี่ยนชื่อให้ใหม่ ไม่ได้เสียแล้ว
และอีกประการหนึ่ง ท่านนายกรฯ คงจะเคยไปลำปาง เวลานั้น
รถไฟคงจะจำได้ ว่ามีสถานีปางป๋วย ซึ่งต้องเป็นชื่อไทยแน่ๆ”
ว่ากันเท่านี้แล้ว จอมพล ป. ก็ไม่ว่าอะไรอีก

เรื่องราชการนั้น เกี่ยวกับที่คุณเผ่าจะเปลี่ยนบริษัทพิมพ์
ธนบัตร จากทอมัสเดอลารู ไปเป็นบริษัทอเมริกัน ซึ่งคุณ
เผ่ารับสินบนไปแล้ว ผู้แทนบริษัทนั้นมาพบคุณป๋วย พุดจา
ถูกคุณแกลนคุณป๋วย ตลอดไปจนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการ
คลัง ซึ่งคุณป๋วยทำบันทึกเสนอขึ้นไป ว่ารัฐบาลไม่ควรว่าจ้าง

บริษัทพิมพ์ธนบัตร เพราะไม่แต่คุณเจ้าพนักงานของรัฐ หากคุณถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงด้วย และในท้ายบันทึกยัง เสนอไปด้วยว่า ถ้ารัฐบาลตกลงกับบริษัทดังกล่าว คุณป่วยก็ ต้องการบวดยังคงลาออกราชการ พอจอมพล ป. อ่าน บันทึกจบ ก็บ่นว่า “อายนายป่วยของคุณพระนี่ มันมีดีอย่างไร เอะอะก็จะลาออก” แต่แล้วจอมพล ป. ก็ระงับความคิด เรื่องเปลี่ยนโรงพิมพ์ ซึ่งไม่ช่วยให้คุณเฝ้ารักคุณป่วยมากขึ้น แต่ประการใดเลย โดยที่เราต้องไม่ลืมว่า เวลานั้นใครๆ ก็กลัว คุณเฝ้ากันทั้งนั้น

กับจอมพลสฤษดิ์และพลตำรวจเอกเฝ้าก็อีก คุณป่วยเคย ทำงานมาด้วยกันก็เคย เคยกระทบกันอย่างแรงก็เคย จนคุณ เฝ้าคิดจะเอาชีวิตก็ยังดี แต่แล้วพอจอมพลสฤษดิ์มีอำนาจ กลับ ไปเรียกคุณป่วยมาทำงานในหน้าที่ ที่สำคัญยิ่งทางการเงิน ทั้ง ยังเกรงใจ เปิดโอกาสให้ทำงานอย่างเต็มฝีมือ และพยายาม ยกย่องด้วยประการต่าง ๆ

คุณป่วยเคยเล่าว่าเมื่อแรกทำงานอยู่กับนายโชติ คุณะเกษม นั้น ท่านผู้บอกว่ามีนายทหารหนุ่มคนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนที่น่า จับตามอง เพราะรู้สึกว่าจะเป็นทหารที่ฉลาดที่สุดที่เคยพบมา คุณป่วยถามว่าอะไร ฉลาดกว่าจอมพล ป. ด้วยหรือ คุณโชติตอบ

ว่าใช่ ฉลาดกว่า แม้กระทั่งจอมพล ป. ซึ่งไม่ใช่คนโง่เลย
ทหารคนที่ว่านี่คือจอมพลสฤษดิ์นั่นเอง ข้าพเจ้าจึงเรียนถามคุณ
ป่วยต่อไป ในฐานะที่ท่านครูจุกมาทั้งสองจอมพล ว่าท่านเห็น
ด้วยกับคุณโชติใหม่ ท่านว่าท่านเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อจอมพลสฤษดิ์มีเมียน้อย อยู่ในตรอกเดียวกับสะพาน
บ้านคุณป่วยนั้น ท่านเล่าว่าเวลานั่งรถออกมา พอถึงเป็นเวลา
คุณป่วยออกมาเดินเล่นตอนเช้า จอมพลสฤษดิ์รีบดึงหมวกปิด
หน้า ด้วยความกระตาค ข้าพเจ้าจึงล้อท่านว่า ที่ท่านจอมพล
คิดจะปลุกตึกให้ท่านอยู่นั้น ชะรอยจะให้ท่านย้ายไปจากซอย
นั้นกระมัง ท่านก็ไม่ว่าอะไร ได้แต่หัวเราะหิ ๆ

คุณป่วยไม่มีเรื่องผัดพ้องหมองใจกับจอมพลสฤษดิ์โดยตรง
เลยก็ว่าได้ เพียงมีเรื่องซึ่งมีที่ท้าวว่าจะก้าวกายมาถึงงานในหน้า
ที่ผู้ว่าการธนาคารชาติ คุณป่วยปรารภแสดงความหนักใจออก
ไปเท่านั้น นายกรัฐมนตรีในเวลานั้นก็ถอนเรื่องดังกล่าวทันที
ทั้ง ๆ ที่เขาเป็นเผด็จการ มีอำนาจสิทธิ์ขาดเต็มที่ ชนิดที่ไม่
เคยมีใครมีได้เหมือนในระยะต่อมา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะต่างฝ่าย
ต่างเคารพคุณสมบัติของกันและกัน ข้อดีและข้อเสียที่สำคัญ
ของคุณป่วยคือ ท่านไม่พยายามมองคนในแง่ร้าย ไม่พยายาม
จับผิดใคร แม้เมื่อจอมพลสฤษดิ์ตายไปแล้ว คุณป่วยเป็น

กรรมการที่รัฐบาลตั้งให้ยึดทรัพย์ท่านอดีตนายกรัฐมนตรีผู้หนึ่ง
ท่านก็พยายามทำการอย่างให้ประโยชน์แก่ผู้ตาย และอย่างยุติ
ธรรม แต่ก็ไม่วายจะถูกตำหนิจากทนายทจนหาว่าเนรคุณก็มี ทง ๆ
ที่คุณป่วยไม่ได้เคยเป็นหนี้บุญคุณจอมพลสฤษดิ์ ไม่เคยไปวิ่ง
เต้นเข้าหา ผากเนื้อผากตัวกับท่านผู้นั้น หรือกับใคร ๆ

ก็จอมพลถนอมและจอมพลประภาสด้วยแล้ว คุณป่วย
จะใกล้ชีวิตขึ้นไปอีก เพราะเป็นนักเรียนวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
ร่วมรุ่นกันเอาเลย ท่านถึงกับเล่าว่าเคยไปเที่ยวผู้
หญิงมากับจอมพลประภาสด้วยซ้ำ นี่เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้
ยินว่าคุณป่วยก็ซุกซนเป็นเหมือนกัน และเกี่ยวกับจอมพลประ
ภาส ความเป็นกันเองดูจะลงจุดพลุสตอบเพียงแค่นั้น แต่ที่จริง
เมื่อข้าพเจ้าแรกคุ้นเคยกับคุณป่วย วันหนึ่งท่านเรียกข้าพเจ้า
เข้าไปถามว่าข้าพเจ้ามีอะไรกับจอมพลประภาส เป็นส่วนตัว
หรือเปล่า ข้าพเจ้าบอกว่าเปล่า ตั้งแต่เกิดมา ยังไม่เคยพบ
ท่านผู้นั้นเลย ท่านบอกว่า “ก็แปลก มีคนมาบอกผมว่าให้
ระวังคุณสุลักษณ์ เพราะเป็นคนของคุณประภาส ซึ่งผมก็ตอบ
เขาไป ว่าผมก็คนของคุณประภาส ถ้ารับราชการแล้ว มาแข่ง
ชื่อ ต่อนายก รองนายก ไม่เป็นคนของท่าน จะได้หรือ”
พูดแล้วท่านก็หัวเราะ แต่ในระยะหลัง ดูจอมพลประภาสจะ

กินแห่งแคลงใจทำนยังชนทุกที ทำนเองก็เกือบจะไม่พุดถึง
จอมพลประภาสเอาเลย ไม่ว่าจะในทางใด ๆ แม้ไปได้วัน
ก็ไม่ไปพบท่านผู้นั้น โดยที่การไปได้วันคราวนั้น ประธานา
ธิบติเชิญพบเป็นพิเศษ เลี้ยงอาหารกลางวัน โดยให้เรือบิน
รอ แล้วมีรถจากท่าเทียบมาส่งจนถึงชนบันไดเรือบินเลยทีเดียว

ส่วนจอมพลถนอมนั้น คุณท่านรักใคร่เป็นพิเศษ แม้ภาย
หลังจอมพลผู้นั้นจะไม่รักท่านแล้ว ท่านก็ยังยกย่องสรรเสริญ
จะตำหนิก็เพียงแต่หาว่าอ่อนไป ให้ลูกเมียและวงศ์ญาติเข้ามา
ก้าวกายกิจบ้านการเมืองมากไป จนเสียผู้เสียคน เมื่อจอมพล
ถนอมไปอยู่สิงคโปร์ ท่านก็ไปเยี่ยม ตอนนั้นจอมพลถนอมตก
เวทีการเมืองไปแล้ว และทราบวาระขณะนั้น แม้นายทหารที่
เคยเรียน วปอ. ร่วมรุ่นมากับท่าน เวลาเลี้ยงรุ่น ยังไม่มีใคร
กล้าเอ่ยชื่อท่านจอมพลผู้นั้น จนคุณป่วยต้องชวนเชิญเพื่อน
ร่วมรุ่นให้ตีมอวยพร ให้ท่านจอมพลในฐานะประธานรุ่น ซึ่ง
ไม่ได้มาร่วมประชุมสังสรรค์ ความข้อนั้นท่านไม่ได้เล่าให้ข้าพ
เจ้าฟัง หากข้าพเจ้าได้ยินมาจากแหล่งอื่น

๓

ขอรับการเขียนเกี่ยวกับนักการเมืองไว้เพียงนี้ทีหนึ่งก่อน จะ
ขอย้อนมาเล่าถึงการที่ข้าพเจ้าเข้าไปชอบพอกันเคยกับท่านเป็น
ลำดับ ๆ ไป

เมื่อข้าพเจ้ากลับมาเมืองไทย ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ขณะที่
ทำงานทำอยู่นั้น ไปพบท่านที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ซึ่งเวลานั้นสมาคมจัดภาพยนตร์ต่างประเทศอย่าง
ดี ที่นั่นลงหนังสือขอบคุณ ไปอาศัยฉายที่นั่น โดยพระองค์
เจ้าเปรมบุรฉัตร ทรงเป็นตัวตั้งตัวตักจัดการ เพื่อนฝูงบอกให้
ไปให้ท่านช่วยงานให้ แต่ข้าพเจ้าไม่ได้ออกปาก เป็นแต่ทัก
ทายกัน ในฐานะคนเคยรู้จักกันห่าง ๆ ครั้นเมื่อข้าพเจ้าไปทำ

งานเป็นบรรณาธิการ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* แล้ว สารานุกรม
นิตยสารนั้น จัดสมมนาทางวิชาการขึ้นที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เชิญท่านไปพูด ได้ชวนข้าพเจ้าเข้าไป
คุยกับท่านด้วยในห้องคณบดี โดยที่สารานุกรมคนนั้นเคยร่วมอยู่
ในกองบรรณาธิการ *สามัคคีสาร* มากับข้าพเจ้าแต่สมัยเรียนอยู่
อังกฤษ ท่านก็ทักเราทั้งสองอย่างคุ้นเคย โดยทั่วถึงความ
หลังครั้ง *สามัคคีสาร* ทั้งท่านยังเอยถึง *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*
ด้วย ว่าเป็นหนังสือดี ที่มีประโยชน์มาก ไม่แต่พูดกับเรา
ทั้ง ๒ เป็นส่วนตัวเท่านั้น หากยังนำไปพูดในห้องประชุม
เชิญชวนให้นักวิชาการ อ่านและเขียนเรื่องมาลง ทั้ง ๆ ที่เวลา
นั้น เพิ่งตีพิมพ์ออกมาได้เพียงฉบับเดียว รู้จักกันในวงแคบ
มาก ข้าพเจ้าก็เลยได้ใจ ขอเรื่องท่านมาลง ดังท่านได้ส่ง
“เศรษฐศาสตร์บัณฑิตอันพึงปรารถนา” มาให้ โดยที่เวลานั้น
ท่านเป็นเพียงอาจารย์พิเศษ ที่คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ ยังไม่ได้เป็นคณบดี

ในช่วงไล่ ๆ กันนั้น ครูเก่าที่โรงเรียนอัสสัมชัญท่านหนึ่ง
ถึงแก่กรรมลง คณะศิษย์ที่ใกล้ชิด มอบให้ข้าพเจ้าเป็นผู้จัด
งานในการปลงศพ และต้องการหนังสือฝีมือข้าพเจ้าไปแจกใน
งานศพด้วย ครูอีกท่านหนึ่ง (มาสเตอร์เจริญ บุญมโหดม์) เป็น

ผู้ประสานงาน ระหว่างโรงเรียน เจ้าภาพ กับศิษย์เก่า พอ
คุณป่วยรู้เข้า ก็รีบไปจัดแจงเอง ด้วยท่านเห็นว่าครูผู้^๕
แล้ว จะวิ่งเต้นไม่ไหว ท่านให้คนของธนาคารชาติไปทำการ
แทน ท่านเองออกจดหมายเวียนบอกอัสสัมชัญต่าง ๆ ในวง
การ เก็บเงินส่งมาให้เจ้าภาพ ช่วยเป็นค่าพิมพ์หนังสือได้มีใ^๕
น้อย ทั้งยังเขียนคำไว้อาลัยให้มายังข้าพเจ้าด้วยอย่างน่าจับใจ
ดังข้าพเจ้าได้ให้กตบถลอกลายมือท่านลงพิมพ์ไว้ในคราวนั้นด้วย
แล้ว ดังน^๕

ในงานศพนั้น ท่านเจ้าคุณอนุমানราชธนรับไปเป็นต้นไฟ
ข้าพเจ้าเกณฑ์ให้คุณป่วยขึ้นไปทอดผ้าในนามศิษย์ แต่ท่านไม่
ยอมนั่งในที่มึนเกียรติ หากยืนอยู่กับหมู่ครูและอัสสัมชนิกรุ่น
ไล่ๆ กัน คุยอยู่ด้วยกันอย่างเป็นกันเอง หนังสือที่แจกในงาน
ศพนั้น ต่อมาได้กลายมาเป็นเรื่อง โสกราตีส อันเป็นหนังสือ
ชุดพิเศษอันดับแรกของ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งสถาบันการ
ศึกษาหลายแห่งใช้ประกอบการศึกษาวิชาปรัชญา

เมื่อข้าพเจ้าเป็นบรรณาธิการ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ได้
ไม่นาน สถาบันการหนังสือพิมพ์นานาชาติ (I.P.I.) ได้ส่งผู้
อำนวยการด้านเอเชียมา หาทางฝึกอบรมนักหนังสือพิมพ์ไทย
ในเรื่องจรรยาบรรณของนักหนังสือพิมพ์ โดยที่บุคคลผู้นั้นเป็น
ชาวอินเดีย ที่เคยได้รับรางวัลแมกชายชาย ในด้านการต่อสู้
เพื่อสิทธิเสรีภาพของความเป็นนักหนังสือพิมพ์มาแล้ว เขายอม
ต้องการพบคุณป่วย (ซึ่งดูเหมือนจะได้รับรางวัลปีเดียวกันนั้น
ทางด้านความเป็นตัวอย่างแห่งข้าราชการผู้ซื่อสัตย์) อยู่เอง
เป็นธรรมดา แต่ในขณะการอบรม เขาส่งนักหนังสือพิมพ์ชาว
อินเดีย ที่ทำงานอยู่ Manchester Guardian จากอังกฤษ มา
เป็นผู้อบรม ทั้งสองคนนั้นขอรองให้ข้าพเจ้าเป็นล่ามในการ
อบรม ซึ่งจัดขึ้นโดยสมาคมนักหนังสือพิมพ์ ซึ่งเพิ่งตั้งขึ้นใหม่

โดยแยกออกมาจากสมาคมหนังสือพิมพ์ ด้วยเวลานั้นพ่อค้ากุม
สมาคมเต็ม ตั้งอาจารย์กุ่มสโมสรณิสตินักศึกษาไว้ตนเอง จะ
ว่านี่เป็นจุดเริ่มต้นของการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพอีกได้ ภาย
หลังจากที่เสรีภาพได้ปลาสนาการไปเกือบจะโดยสิ้นเชิง จำเดิม
แต่จอมพลสฤษดิ์ปฏิวัติตัวเองมาเมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ.
๒๕๐๑

ณ การอบรมคราวนี้เอง ที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรู้จักนักหนังสือพิมพ์อย่างจริงจัง โดยที่ก่อนหน้านั้นก็เขียนไปลงตามหนังสือพิมพ์บางฉบับอยู่บ้างแล้ว และผู้อบรมชาวอินเดียคนหนึ่ง ที่ชื่อสัญญาชาติอังกฤษ (ว. อนันต์) ได้เอาใจใส่กับการอบรมมาก แนะนำวิธีการต่าง ๆ อย่างเป็นประโยชน์ยิ่ง นอกจากพาผู้เข้าอบรมไปทำข่าว ตามชนบทแล้ว เขายังขอให้ข้าพเจ้านัดสัมภาษณ์คุณปู่ยเป็นส่วนตัวอีกด้วย เพื่อนำไปเขียนลงพิมพ์ที่ในประเทศไทย ข้าพเจ้าก็ลองเสี่ยงดู ด้วยความใจ ว่าท่านได้เคยเมตตาข้าพเจ้ามาหลายครั้งแล้ว ผลก็เป็นไปดังปรารถนา ท่านนัดให้ข้าพเจ้าพา ว. อนันต์ ไปพบท่านได้ ณ ธนาคารแห่งประเทศไทย ในเวลา ๑๘.๐๐ น. ซึ่งหมดเวลาราชการแล้ว นั่นจะเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้ขึ้นไปถึงชนบทของวังบางขุนพรหม ขึ้นไปรออยู่ก่อนในห้องรับแขกอันโอเอโง จน

ได้เวลาแล้ว จึงพากันเข้าไปในห้องผู้ว่าการ ซึ่งก็ดูเป็นห้อง
ธรรมดาๆ ผู้ว่าฯ ถอดผ้าผูกคอออก ถลกแขนเสื้อ สั่งเปียร์
มารินให้กินอย่างเป็นกันเอง

ข้าพเจ้ายังจำสาระสำคัญ ที่นายอนันต์ถามได้ดี เขาเกริ่น
ว่าได้ยินคนพูดมาว่าความสำเร็จทางเศรษฐกิจของไทย ชั่ว
ใหญ่ใจความขึ้นอยู่กับผู้ว่าการธนาคารแห่งชาติ ซึ่งเป็นคนมือ
สะอาดและสามารถมาก ทั้ง ๆ ที่ต้องรับใช้รัฐบาลที่สกปรก โดย
ที่รัฐมนตรีส่วนใหญ่ไร้สมรรถภาพ ความข้อนี้ท่านเห็นว่าเขา
กล่าวเกินเลยไปเพียงใดหรือไม่ ท่านตอบว่าความจริงมีอยู่เพียง
ว่า ธนาคารกลางต้องเป็นอิสระจากนักการเมือง ต้องรักษา
มาตรฐานของเงินบาทไว้ให้แข็ง ต้องทำให้รัฐบาลเกรงใจ ไม่
มาเรียกเอาเงินไปใช้ได้ง่าย ๆ เท่านั้นเป็นพอ สิ่งซึ่งท่านถือว่าเป็น
ความสำเร็จของท่าน มีเพียงว่าก่อนหน้านี้ เมืองไทยมี
ตลาดมืดในเรื่องการแลกเงินตราต่างประเทศ เพราะมีอัตรา
การแลกเปลี่ยนของรัฐบาลอย่างหนึ่ง ของเอกชนอีกอย่างหนึ่ง
ท่านเสนอให้เลิกวิธีควบคุมเงินตราอย่างนี้ จึงหมดตลาดมืดไป
ส่วนความสำเร็จอย่างอื่นนั้น ท่านว่าขึ้นอยู่กับ

(๑) บุคคลากรคือ พวกที่ทำงานด้านเศรษฐกิจการเงิน
ทั้งที่ธนาคารชาติ ที่กระทรวงการคลัง ที่สภาพัฒนาเศรษฐกิจ

ตลอดจนธนาคารเอกชนล้วนทำงานเป็นคณะ Team Work เห็นใจกัน พยายามสร้างสรรค์คนที่สามารถ ที่สะอาดซน มาเป็นที่ตั้ง เพื่อสกัดกั้นคนโกง คนไร้สมรรถภาพ

(ดูท่านจะพอใจระบบงานที่ธนาคารชาติมาก มักพูดถึงอยู่เสมอ ๆ ว่าการให้เงินเดือนดี ให้คนมีพอกิน จนส่งลูกไปเรียนนอกก็ได้ โดยไม่ต้องหาเศษหาเลยนั้น ช่วยให้คนสุจริตและท่านว่าคนรุ่นท่านมาช่วยกันทำงาน โดยไม่เห็นแก่หน้า หากเห็นแก่ความดีและความสามารถ เข้าใจว่าท่านต้องการมาสร้างธรรมศาสตร์ให้เป็นเช่นนี้ แต่ต้องพ่ายแพ้แก่พวกกังฉินไปเสียก่อน)

(๒) นโยบายรัฐบาลที่แล้ว ๆ มา ทำถูกในเรื่องบุกเบิกบ้านเมืองออกไป ให้มีการจรรยาถึงกัน เริ่มด้วยการตัดถนนมิตรภาพ ออกไปทางอีสาน ซึ่งแต่ก่อนนั้นกันดาร ชาวบ้านหาตลาดไม่ได้ บัดนี้สมถนจนถึงไหน ความเจริญถึงนั้น ต่อไปชาวอีสานจะได้ น้ำ ได้ไฟ ฯลฯ ดูท่านฝันหวานมาก ในเรื่องนี้ก็ควรแล้วที่เด็กรุ่นหลังจะพากันสับโซลทท่าน ที่มองไม่เห็นว่าการเจริญถึงไหน ระบบทุนนิยมจะเข้าไปชูดรีดราษฎรที่ยากไร้ถึงนั้น นอกไปจากนี้แล้วท่านยังเห็นว่าภารกิจที่รัฐบาลอนุญาตให้ทหารอเมริกันมาพักพิงที่ในประเทศนี้ (R & R) เป็นการช่วย

เศรษฐกิจไทยอีกด้วย ไม่ได้พูดถึงถึงปัญหาทางจริยธรรม หรือ
ปัญหาทางการเมืองในเรื่องนี้ เพราะเวลานี้ยังไม่มีฐานทัพ
อเมริกันในประเทศไทย เป็นแต่ทหารอเมริกันจากเวียดนาม
เข้ามาพักบ้างเป็นคราว ๆ เท่านั้น นายอนันต์แสดงความห่วงใย
ว่าถ้าเศรษฐกิจของไทยไม่คิดขยายฐานยิ่งไปกว่านี้ และถ้าไม่
หาทางกันระบบทุนนิยมกับจักรวรรดินิยมอเมริกันไว้ เกรงจะไป
ไม่รอด ท่านตอบว่าอเมริกันคงไม่สนใจที่จะขยายอิทธิพลมา
ยิ่งกว่านี้ และท่านเตือนว่าถ้าระบบราชการไทยไม่ดีขึ้นไปกว่านี้
เมืองไทยหันไปหาระบบสังคมนิยมไม่ได้ เพราะระบบราชการ
นี้จะนำความหายนะมาให้ อย่างน้อยระบบทุนนิยมย่อยปล่อย
พ่อค้าให้ทำการอย่างเสรี ข้อแรกต้องแก้ไขข้าราชการสุจริต
เป็นประการสำคัญ ถ้าทำได้เช่นนั้น กล่าวคือ ถ้าข้าราชการไม่
กินสินบนไม่หากินกับพ่อค้า ก็สามารถคุมระบบทุนนิยมไว้ ไม่
ให้ฉ้อฉลได้มาก คุณก็นั่นท่านจะมองโลกในแง่ดี คุณท่านจะ
เป็นคนที่ได้รับความสำเร็จในชีวิต และหวังว่าอนาคตของบ้าน
เมืองคงจะสดใส

ต่อเมื่อนายอนันต์ถามปัญหาสุดท้ายชนชั้นเหล่า และ จึงดูท่าน
เปลี่ยนคำตอบไปเป็นคนละแนวเลย กล่าวคือนายอนันต์ถามว่า
ท่านเห็นอย่างไรในกรณีที่เมืองไทยไม่มีประชาธิปไตย ท่านว่า

อันนี้เป็นหนามยอกอกท่านที่จรรยาที่สุด รัฐบาลคุณคุณกร้าชฎ
อย่างที่สุด ถ้าเห็นว่าคนไทยโง่ อย่างน้อยคนกรุงเทพฯ ก็ต้อง
ไม่โง่ไปกว่าคนในรัฐบาลหรือข้าราชการ ทำไมไม่ยอมให้มีการ
เลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล ท่านว่าพวกเราที่เป็นข้าราชการ
รวมทั้งตัวท่านด้วย สะบายเกินไป หวังผลสำเร็จในทางการงาน
เฉพาะด้านมากเกินไป จึงกลายเป็นคนเหี้ยๆ สบายอ้อมกับรัฐบาล
เผด็จการกันง่ายเกินไป ท่านเชื่อว่าต่อไปนิสิตนักศึกษาจะ
เรียกร้อง ต้องการสิทธิอันนี้ แม้เวลานั้นจะยังไม่มีความเฉย
ก็ตาม ท่านทั้งท่ายไว้ว่า บางทีท่านจะต้องลาออกจากตำแหน่ง
ผู้ว่าการ มาทำงานเพื่อประชาธิปไตยก็ได้

ข้าพเจ้าไม่นึกเลยว่าคำสนทนาช่วงสุดท้ายในคำวันนั้นจะ
กลายเป็นจริงขึ้นมา ภายในเวลาอีกไม่กี่ปีหลังจากนั้น

ความจริงในช่วงนั้นเอง ที่ท่านได้พยายามลาออกจาก
ตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยเพื่อมารับตำแหน่ง
คณบดี คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หาก
รัฐบาลไม่อนุญาต โดยยอมให้ท่านดำรงตำแหน่งได้พร้อมๆ
กันทั้งสองแห่ง ทราบว่าท่านชอบรับเงินเดือนเต็มทางธรรม
ศาสตร์ โดยลดเงินเดือนทางธนาคารชาติเป็นอันมาก หนังสือ
พิมพ์เวลานั้นประโคมสดุดีท่านมาก ไม่ว่าท่านจะพูดอะไร

เขียนอะไร คุณมีแต่คนชื่นชมยินดี เวลาสมาคมนักหนังสือพิมพ์
จัดสัมมนาทางวิชาการ หลังการฝึกอบรมคราวนั้น เขาเอา
ข้าพเจ้าไปเป็นที่ปรึกษาอยู่ด้วย เขาก็พากันตั้งใจเลือกให้ท่าน
มาเป็นปาฐกถนสำคัญ ซึ่งท่านก็พูดกับเขาตรง ๆ แต่ใช้ว่าท่าน
จะไม่เห็นภัยจากสื่อมวลชนก็หาไม่ได้ ถึงเมื่อท่านเขียนคำนำให้
หนังสือรวมบทความเล่มแรกของข้าพเจ้า ท่านก็ได้เขียนมาให้
ดังนี้

“เมื่อได้ข่าวว่าคุณสุลักษณ์ ศิวรักษ์ จะรวบรวมบทความ
แต่สมัยที่เริ่มเขียน มาตีพิมพ์เผยแพร่ ข้าพเจ้าก็รู้สึกยินดี
เพราะเห็นว่าจะเป็นประโยชน์หลายประการ ประโยชน์ประการ
หนึ่งก็คือ นักเลงหนังสือในปัจจุบันที่ไม่คุ้นเคยกับคุณสุลักษณ์
(๒๔๕๕) จะได้มีโอกาสเทียบเคียงสังเกตความคิดและสำนวน
โวหารของผู้แต่งในระยะ ๑๔ ปี นี้นตลอดมา สำหรับข้าพเจ้าเอง
เมื่อได้วิสาสะคุ้นเคยกับบทประพันธ์ของคุณสุลักษณ์ ตั้งแต่
สมัย *อภิธรรมสาร* และ *สามัคคีสาร* ก็ยังมีความสนใจส่วนตัวเป็น
พิเศษ บัดนี้คุณสุลักษณ์ปรารถนาจะให้ข้าพเจ้าช่วยเขียนคำนำ
ให้ ข้าพเจ้าจึงรู้สึกเป็นเกียรติ ยินดีกระทำให้ แม้จะต้อง
พักงานอื่นไว้ชั่วคราว

สมัยนั้นเป็นสมัย “สื่อมวลชน” ซึ่งส่วนมากหมายความว่า
มีคนจำพวกหนึ่งพยายามพูด เขียน และแสดงให้มวลชนเข้าใจ
คล้อยตามไปกับคำพูด บทเขียน และการแสดงนั้น ๆ ถ้าสื่อ
มวลชนมีความหมายเพียงแต่เท่านั้น สอนก็เหมือนอาวุธที่อันตราย

ร้ายแรงยิ่งนัก เพราะจะเป็นเครื่องมือทณการเมือง นักธุรกิจ
ใช้ไปในทางมิชอบได้ ถ้าขอเท็จจริงทเสนอแนะขอเท็จ และ
ข้อคิดเขื่อน ถ้าความเห็นที่แสดงออกถูกใช้ให้เป็นเครื่องบังตา
เป็นเครื่องจำกัด ความคิดอ่าน เป็น เครื่องมัดสมองให้เสื่อม
สมรรถภาพ ในไม่ช้า ส่อมวลชนคงจะกลายเป็นส่อมวลสัตว์
เพราะมนุษย์ที่ถูกกระทำ จนอังกกับไม่สามารถวิเคราะห์ขอเท็จ
จริง ไม่สามารถเบิกความคิดวิจารณ์ให้กว้างขวาง ไม่
สามารถใช้สมองสอดส่องหาความสัจย์จริงอันประเสริฐด้วยตน
เองแล้ว สติปัญญาของมนุษย์นั้นยอมเสื่อมสภาพลง ต่ำกว่า
สุนัข หรือลิง หรือช้าง หรือน้า ไปตามลำดับ

ด้วยเหตุนี้ ปัญญาชนผู้สามารถพูด เขียน หรือแสดงออก
แก่มหาชน จึงมหนาททสำคัญอยู่ขอหนง กอต้องพูด เขียน
หรือแสดงให้เขากิด ให้เขาได้โอกาสใช้ความคิดตรตรง และ
ให้เขาได้เบิกความคิดให้กว้างขวาง ให้แตกฉาน ให้ลึกซึ้ง ให้
ขจรระดับสูง ปัญญายอมเป็นอาภรณ์อันประเสริฐ ปัญญาท
ประเสริฐนั้นยอมช่วยความประเสริฐของปัญญาอื่นให้แพร่หลาย
และก้าวหน้าสับไป โดยอาศัยความคิดของมนุษย์เป็นบัจจย
สำคัญ ส่อมวลชนประเภทนจตุว่าเป็นส่ออันอาศัยวิชาเป็นหลัก
จะกลบกลายเป็นส่อมวลปัญญาชน และเป็นส่อประเภทที่จะ
นำความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรมมาสู่สังคม

คุณสุลภษณ ศีวรภษ เป็นเนกกิด นักเขียนผู้หนง ทกิด
เพื่อเขียน เขียนเพื่อให้กิด เพื่อขวให้กิดแยง ท่านผู้อานและ
ข้าพเจ้าอาจจะกิดแล้ว เห็นด้วยกับผู้เขียน หรืออาจจะกิดแล้ว
ไม่เห็นด้วยเลย กลับเห็นเป็นตรงกันขาม แต่การจะเป็นอย่างไร

๔

แท้ที่จริง คุณป่วยได้สนใจในเรื่องของมหาวิทยาลัย ตลอดจนได้เอื้ออาทรต่อนิสิตนักศึกษาามาแต่เมื่อก่อนยังไม่ได้เป็นคนบดีแล้ว หากยังอยู่ในวงแคบ ผู้ที่อยู่นอกวงการออกไป อาจจะไม่ค่อยได้สังเกต แม้กระนั้นก็มีกิจกรรมที่เป็นงานหลัก อันท่านช่วยเหลือเกื้อกูลให้สำเร็จผลปรากฏอยู่แล้วแต่ในช่วงแรกๆ นั้น เช่น การจัดสัมมนาเรื่อง ปัญหาและบทบาทมหาวิทยาลัยในประเทศไทย ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี ๒๕๐๗ ซึ่งนอกจากท่านจะมาร่วมทุกวัน บางวันแทบทั้งวัน (โดยชอบเพิ่มจากธนาคารชาติมาเซ็นสั่งงานในห้องประชุม) ด้ายแล้ว ท่านยังเป็นตัวเชื่อมให้อาจารย์ต่างมหา

วิทยาลัยได้รู้จักกัน และก็ได้รู้จักนักวิชาการนอกแวดวงสถาบัน
การศึกษาระดับสูงออกไปด้วย นับว่าเป็นครั้งแรก ที่มีการรวม
ตัวของนักวิชาการจากต่างสถาบันกันอย่างจริงจัง เมื่อถึงคราว
พิมพ์รายงานการสัมมนาดังกล่าว ท่านก็กรุณาเขียนคำนำให้ และ
คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารนั้น ได้มอบให้ สังคมศาสตร์
ปริทัศน์ เป็นผู้แทนจำหน่าย

จากการสัมมนา^๕นี้เอง ที่มีผลให้นักวิชาการกลุ่มหนึ่ง ซึ่ง
เอาจริงเอาจังกับปัญหาการเรียนการสอนในชั้นอุดมศึกษา
ตลอดจนการผลิตตำรา ไม่ต้องการให้มหาวิทยาลัยเป็นการสร้าง
ฐานอำนาจทางการเมืองให้ครูบาอาจารย์บางคน (โดยเฉพาะ
ก็คนที่ชอบออกไปสอนนักการเมือง นักการทหาร ตามสถาบัน
ต่าง ๆ โดยการวิ่งเต้นอย่างมีเส้นสาย ยิ่งกว่าเห็นแก่คุณค่า
อันบริสุทธิ์ทางวิชาการ) ไม่ต้องการให้มีการผลิตตำราเพื่อสร้าง
ฐานทางเศรษฐกิจให้ครูอาจารย์บางคน (โดยเฉพาะก็คนที่สอน
วิชาพื้นฐาน มีศิษย์หามาก ผลิตตำราอย่างหยาบ ๆ แล้วบังคับ
ให้ศิษย์ต้องซื้ออ่าน หาไม่จะไม่มีการสอบได้) หากต้องการ
ให้มีการแลกเปลี่ยนทัศนะกันทางความรู้ ในระหว่างผู้ที่สอน
ต่างแขนงวิชากันออกไปด้วย และในบรรดาผู้ที่สอนวิชาเดียว
กันหรือคล้าย ๆ กัน แต่อยู่ต่างสถาบันกัน ให้มีการเคารพซึ่ง

กันและกัน จะได้มีการแนะนำให้ใช้ตำราเรียนจากของอาจารย์
คนอื่น จากสถาบันอื่น โดยถือมาตรฐานทางวิชาการเป็นเกณฑ์
นักวิชาการดังกล่าว ได้ตั้งเป็นชมรมย่อย ๆ ขึ้นอย่างไม่
เป็นทางการ มีการประชุมทางวิชาการซึ่งกันและกันอยู่เสมอ
โดยเริ่มที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรม
ศาสตร์ก่อน มีการฟังคำบรรยายจากนักวิชาการ ชาวต่างประเทศ
ที่ผ่านมาบ้าง อภิปรายกันเองบ้าง แม้จนเคยอาราธนา
ท่านพุทธทาสมาแลกเปลี่ยนทัศนะทางด้านพุทธธรรมกับนักวิชา
การ ก็เคย ยิ่งเมื่อคุณป่วยมาเป็นคนบดด้วยแล้ว เรียกได้ว่า
นักวิชาการรุ่นนี้ มีที่พึ่งพิง ทั้งทางด้านสติปัญญา และทาง
ก้ำนสถานที่ ด้วยเราต้องไม่ลืมว่าเวลานั้นคนบดส่วนใหญ่ ถ้า
ไม่ฝังตัวอยู่แต่ในโลกของตน อันมักพินสมัยของนักวิชาการ
รุ่นใหม่ออกไป จนมีช่องว่างระหว่างกันเป็นอย่างมาก ถึง
ขนาดพูดกันไม่รู้เรื่อง หรือไม่พูดกันทางวิชาการเอาเลย ก็มัก
เป็นผู้ที่ฝากฝังทางการเมืองนอกระดับมหาวิทยาลัยออกไป จน
ไปเป็นรัฐมนตรีช่วย ไปเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาลหรือกรม
การของรัฐ ในระดับต่าง ๆ กัน หาไม่ก็เป็นผู้ที่ชอบสร้าง
บริษัทบริวารในคณะ ชนิดที่มีแต่ลูกขุนพลอยพยกที่ห้อมล้อม
อยู่ โดยที่ลูกขุนเหล่านั้นหาไม่ก็มีคุณค่าในทางวิชาการแต่ประการใด

ไม่^๕ ทงนี้โดยไม่ต้องเอ่ยถึงพวกที่ชอบหากินเศษกินเลย^๕ ทง
นอกและในคณะ คณะเศรษฐศาสตร์ ที่คุณป่วยไปเป็นคนบด
นินเอง ก่อนหน้านั้น^๕ คุณเหมือนมีอาจารย์ประจำอยู่เพียง ๕ คน
นอกกระนั้นล้วนเป็นอาจารย์พิเศษ^๕ ที่มาสอนเป็นอดิเรกถาม
เสียแทบทงสน^๕

เมื่อคุณป่วยมาเป็นคนบด^๕ แม้จะมีงานธนาคารชาติและ
ราชการงานเมืองอย่างอื่นติดพันอยู่^๕ แต่ได้สร้างคณะเศรษฐ
ศาสตร์ขึ้น จากสภาพอันเสื่อมโทรม^๕ ซึ่งกำลังเดินไปสู่ความ
หายนะ ให้วัฒนาสถาพรขึ้นมาอย่างไร ข้าพเจ้าจะไม่ขอกล่าว
ในที่นี้^๕ เพราะลูกศิษย์ลูกหาในคณะที่เห็นการณืมาแต่ต้น^๕ ยัง
มีอยู่มาก^๕ ย่อมเขียนให้ข้อเท็จจริงประกอบสถิติตัวเลขตามแบบ
เศรษฐศาสตร์ได้ดีกว่า^๕ แต่ที่ประจักษ์แก่ข้าพเจ้านั้น^๕ คุณป่วย
มิได้ช่วยแต่งงานคณะ^๕ แม้งานมหาวิทยาลัย^๕ ท่านก็รับใช้แทบ
ทุกด้าน^๕ แล้วแต่อธิการบดีและที่ประชุมคณะจะมีมติขอร้อง
บางที่ไม่ขอร้อง^๕ ท่านก็ทำให้

ใครที่รู้ความเก่าคงจะจำได้^๕ ว่าธรรมศาสตร์เวลานั้นมีโทร
ศัพท์อยู่ที่เครื่อง โทร. ๖ เข้าคณะเศรษฐศาสตร์ยากเย็นเพียงใด
คุณป่วยชอบกับผู้อำนวยการองค์การโทรศัพท์เป็นส่วนตัว^๕ และ
เขาคงเกรงใจผู้ว่าการธนาคารชาติ^๕ ซึ่งมีเสียงอยู่ในด้านการ

พิจารณางบประมาณอยู่ด้วย พอท่านไปขอโทรศัพท์เขา เขาก็ให้มาไม่รู้ว่ามีเครื่อง ท่านเลยขอให้ติดโทรศัพท์ที่วชิรรมศาสตร์ ทุกคณะ ท่านเล่าว่าจะให้คณะเศรษฐศาสตร์มีอภิสิทธิ์อยู่คณะเดียว กระจไรได้ ตั้งขึ้นเป็นต้น แม้กระนั้นการกระทำทำนองนี้ของท่าน ก็เป็นที่อิจฉริยะของคณบดีบางคนอยู่มิใช่น้อย บางคนถึงกับบริภาษท่าน ฝรั่งเศสเชี่ยวชาญจากมูลนิธิรอกกีเฟลเลอร์ที่มาให้ทุนอุดหนุนจนเจือคณะเศรษฐศาสตร์ ล้วนได้ฟังคำบริภาษจากคณบดีคนหนึ่งอย่างสาหัส ครั้นเวลาพวกฝรั่งมาพบคุณป่วย กลับได้ยินท่านสรรเสริญคณบดีคนนั้น และแนะนำให้มูลนิธิช่วยเหลือเกื้อกูลคณะนั้น ซึ่งท่านถือว่าเป็นรากฐานทางวิชาการของมหาวิทยาลัย วิชาพื้นฐานในคณะของท่าน ท่านก็ขอให้ไปเรียนไปสอนกันที่คณะนั้น ตั้งขึ้นเป็นต้น ความซื่อซำพเจ้าได้ยินมาจากฝรั่งอีกทีหนึ่ง

ใช้แต่เท่านั้น เลขาธิการมหาวิทยาลัยในเวลานั้น ยังหมั่นไล่ท่าน ต้องการจะแสดงสีหน้าทว่าเขาก็เป็นคนใกล้ชิดนายกรัฐมนตรี ซึ่งเคยเป็นอธิการบดีมาก่อน ฟัง ๆ ดูให้รู้สึกเหมือน

ผมเห็นสี่หราชทำ
กุสตันกูปบ
อย่ากลัวท่านอย่าหลบ
กุสตันอย่าได้

ชวนรบ
ท่านไชร์
หลัดจาก กูนา
วากเว่วางหน

ในกรณีเช่นนี้ คุณป่วยทำตนสมเป็นผู้ใหญ่ ไม่ใช่วิธีที่โต้ตอบแบบพาล เลขาธิการคนนั้นตั้งกระทิงงบประมาณคณะ ในการซื้อหนังสือเรียนเข้าคณะ เช่นว่าเล่มสองเล่มก็พอแล้ว จะซื้อทำไมทีละหลาย ๆ เล่ม คุณป่วยต้องเอาเรื่องเข้าที่ประชุมคณะดี ทูลถามอธิการบดี ว่ามหาวิทยาลัยมีนโยบายอย่างไรเรื่องภายในคณะ เลขาธิการมีอำนาจก้าวก่ายได้ไหม พระองค์ท่านทรงตัดสินว่าก้าวก่ายไม่ได้ หมอนั้นจึงหงายหลังไป ตั้งนี้เป็นต้น

ขอพักเรื่องธรรมศาสตร์ไว้เท่านี้หนึ่งก่อน จะขอชวนมาเยี่ยมถึงกลุ่มนักวิชาการต่างมหาวิทยาลัย ที่รวมตัวกันติดแต่การจัดสัมมนาเรื่อง ปัญหาและบทบาทของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย เป็นต้นมาแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ ครั้นมีประชุมกลุ่มย่อยทางวิชาการได้เนื่อง ๆ ภายหลังยังจัดสัมมนาอย่างใหญ่ได้อีก จึงดำริตริตรองกัน อยากจัดให้มีโครงการตำรา ทางด้านวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ขึ้น เป็นการอุดหนุนนักเรียนชั้นมหาวิทยาลัยให้ได้อ่านหนังสือในภาคภาษาไทย แทนการจดตำราตามคำครูบอก หรือจำต้องซื้อแต่หนังสือที่ครูผู้สอนผูกขาดการเขียน การขาย อยู่แต่คนเดียว คุณภาพทางวิชาการจะต่ำสูงส่งขึ้น ที่มุ่งเพียงด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก็

เพราะเห็นว่าวิชาทั้งสองนี้เป็นพื้นฐานทางค่านิยมความคิดอ่าน
เป็นการเสริมสร้างสติปัญญา ให้เยาวชนรู้จักหัดคิด เพื่อความ
เป็นตัวของตัวเอง ส่วนวิชาวิทยาศาสตร์ แพทยศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์นั้น เห็นกันว่าถ้าแปลออกมา เกรงว่าจะได้ไม่คุ้ม
เสีย หรือจะเรียบเรียงขึ้นใหม่ ก็อยู่นอกความสามารถของนัก
วิชาการกลุ่มนี้

โดยที่กลุ่มป่วยเป็นที่เคารพนับถือ หรือเป็นที่พึ่งพิงทางสติ
ปัญญาของนักวิชาการกลุ่มนี้ มาแต่ต้น ครั้นท่านจัดคณะ
เศรษฐศาสตร์ ที่ธรรมศาสตร์ ให้เป็นสถานที่ที่อาจพึ่งพิงทาง
ด้านบริการอย่างอื่น ๆ ได้ด้วย นักวิชาการกลุ่มนี้จึงขอร้องให้
ท่านเป็นประธานในการตั้งโครงการตำราดังกล่าวขึ้น ซึ่งท่าน
ก็ไม่ปฏิเสธ แต่เราต้องไม่ลืมว่าท่านไม่ได้เป็นผู้ริเริ่มและไม่ได้
เป็นตัวตั้งตัวตี ข้าพเจ้าเองก็ไม่ได้เป็นตัวตั้งตัวตีและไม่ได้
เป็นผู้ริเริ่ม แท้ที่จริงบางคนในหมู่ผู้ริเริ่มและเป็นตัวตั้งตัวตี
อยากคิดข้าพเจ้าออกไปเสียด้วยซ้ำ ซึ่งก็พอจะเข้าใจได้ เพราะ
ข้าพเจ้าไม่ใช่ นักวิชาการเช่นพวกเขา ข้าพเจ้าไม่ได้รับราชการ
ไม่ได้สอนในมหาวิทยาลัยเต็มเวลา ทั้งยังเป็นคนปากจืด ที่
เข้าไปไหน อาจทำให้บ่นแตกได้ง่าย ๆ อีกด้วย แต่ผู้ริเริ่ม
การบางคนรวมทั้งคุณป่วย เห็นว่าจำเป็นที่จะต้องเอาข้าพเจ้ามา

เข้าร่วมด้วย เพราะเหตุสองประการคือ (๑) เวลานี้ ข้าพ
เจ้ารับเป็นบรรณาธิการให้สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
ซึ่งทำหน้าที่คล้ายสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยย่อยๆ จะตั้งงาน
ชิ้นงานขึ้นมา ดูไม่ชอบมาพากล เว้นแต่ข้าพเจ้าจะเห็นดี
ด้วย (๒) ข้าพเจ้ารู้เรื่องเนื่องในการจัดพิมพ์หนังสือทางวิชา
การอยู่ ยิ่งกว่านักวิชาการโดยมาก หากไม่นำความรู้และประ
สพการณ์ของข้าพเจ้ามาใช้ ก็คงจะคิดแคบเกินไป เพราะโครง
การน่าวัดวัตถุประสงค์ไว้ ในทางด้านการคิดอย่างกว้างขวาง
ต้องการประสานประโยชน์กับกิจการต่าง ๆ ของหลาย ๆ หน่ว
ยงาน ใช้แต่เท่านั้น ในด้านการหาทุนทรัพย์ แหล่งเงินที่สำคัญ
อันโครงการหวังพึ่งในระยะแรก คือมูลนิธิรอกกีเฟลเลอร์
ซึ่งเมื่อติดต่อขอทุนไป เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิประจำประเทศ
ไทยก็ได้ตอบมาว่ายินดีสนับสนุน โดยหวังว่าข้าพเจ้าจะมีส่วน
ช่วยเหลือเกื้อกูลโครงการนี้อย่างสำคัญ

ที่เขียนมาช่วงนี้ ก็เพียงเพื่อจะอวดอวดตาหรือ “ตัวกู” ให้
ท่านทั้งหลายหมั่นไ้เล่นเช่นนั้นเอง และยังจะมีเรื่องให้ท่าน
หมั่นไ้มากขึ้นไปกว่านี้อีก กล่าวคือ พอข้าพเจ้าเข้าประชุม
ด้วย ก็ได้เสนอความคิดไป ๒ ข้อ คือ (๑) เวลานี้ การตั้ง
สมาคมใหม่ การออกนิตยสารใหม่ แทบเป็นไปไม่ได้เลย เมื่อ

ข้าพเจ้าออก *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ก็ได้อาศัยนายสมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย และโดยบารมีของรองนายก
รัฐมนตรี ซึ่งเป็นนายกสมาคม ที่ยืนยันไปว่านิตยสารที่ขอออก
ใหม่ เป็นวารสารทางวิชาการ จึงได้รับอนุญาตให้ออกได้
ด้วยเหตุฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเสนอไปว่า โครงการตำราที่จะตั้งขึ้น
ใหม่ อย่าตั้งเป็นสมาคมขึ้นใหม่เลย ให้คุณช่วยไปขอพระบาร
มีอธิการบดี ซึ่งยังคงเป็นนายกสมาคมดังกล่าวอยู่ ให้จัดตั้ง
โครงการตำราขึ้น โดยมีชื่อแม้ว่าเป็นอิสระโดยเอกเทศ เรา
ต้องการอาศัยความเป็นนิติบุคคลของสมาคม เพื่อขอเงินจากมุล
นิธิต่างประเทศเท่านั้น เมื่อสมาคมรับเงินแล้ว ขอให้ส่งตรง
มายังโครงการของเรา เราจะบริหารงานของเราเอง แล้วจะมี
ผู้ตรวจบัญชีส่งสถานะทางการเงินอย่างขาวสะอาด ให้สมาคม
ตรวจสอบได้ ตกลงที่ประชุมรับมตินี้ และโครงการตำราดำเนิน
งานมาเช่นนี้กว่าทศวรรษ เพิ่งมาแยกตัวเป็นมูลนิธิต่างไปจาก
สมาคมเมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง (๒) ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับการจัดพิมพ์
ตำราขึ้นมหาวิทยาลัย นอกเหนือไปจากสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ของสมาคม เพราะผู้บริหารสมาคมเวลานั้น แท้ที่จริงหาใช่
องค์นายกไม่ หากเป็นอุปนายกท่านหนึ่ง ซึ่งสนใจในด้านการ
สร้างฐานอำนาจทางทรัพย์สินและการเมือง ยิ่งกว่าเห็น

แก้วิชาการ ข้าพเจ้าเองไม่เห็นว่าจะทำให้สำนักพิมพ์นั้นเจริญ
งอกงามได้ แท้ที่จริงข้าพเจ้าได้ติดต่อกับมูลนิธิร็อกกเฟลเลอร์
ก่อนแล้ว ต้องการแยกมาพิมพ์หนังสือเป็นอิสระต่างไปจากของ
สมาคมที่เป็นนายงานอยู่ในเวลานั้น ด้วยเหตุฉะนั้น ผู้แทน
มูลนิธิจึงนึกว่าโครงการใหม่แห่งนี้ อาจจะเอื้ออำนวยความ
ประสงค์ของข้าพเจ้าให้ลุล่วงได้ ซึ่งที่จริงก็เปล่า แม้เงินเดือน
เงินดาว ข้าพเจ้าก็ไม่เคยได้แม้แต่สตางค์แดงเดียว เป็นแต่
ข้าพเจ้าเสนอวิธีการแบบสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยที่แท้ ให้ใคร
การดำเนินงาน และรับทำงานให้อย่างกตัญญูก็ ทั้งยังเสนอ
แนะต่อไปด้วย ว่าการจัดพิมพ์หนังสือ ต้องใช้ทุนมาก ต้อง
มีที่เก็บหนังสือ มีพนักงาน มีทางรวบไหล ฯลฯ จึงเห็นว่า
คณะกรรมการของโครงการ ควรทำหน้าที่เพียงแค่ผลิตต้นฉบับ
และขอให้สำนักพิมพ์เอกชนที่ไว้ใจได้ รับผิดชอบจัดพิมพ์จำหน่าย
ให้ ซึ่งถึงแม้จะไม่ได้ตั้งใจเรา แต่ก็จะลดอุปสรรคและค่า
เสียหายของเราเองลงไปได้มาก หาไม่เงินจากร็อกกเฟลเลอร์
ได้มากก็จะละลายหายไปหมด ภายในไม่ช้า ตกอยู่ที่ประชุม
เห็นด้วย และขอให้สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชเป็นผู้แทนจำ
หน่ายโดยที่เวลานั้นข้าพเจ้ายังไม่ได้ไปทำงานกับสำนักพิมพ์นั้น
และการตกลงขั้นต้น โครงการไปจ้างให้เขาพิมพ์ พิมพ์เสร็จ

เขาเก็บไว้ให้ เวลาจำหน่ายเขาหักเปอร์เซ็นต์ค่าวางขาย แล้ว
นำเงินมาให้โครงการ พร้อมด้วยยอดหนังสือเหลือ ต่อมา
ภายหลัง เมื่อข้าพเจ้าเข้าไปทำงานที่สำนักพิมพ์นั้นแล้ว ไป
สนับสนุนให้เขามีนโยบายขยายโครงการหนังสือให้แพร่หลาย
ออกไปยังระดับมหาวิทยาลัย ไม่ให้จำกัดอยู่เพียงแค่ระดับชั้น
โรงเรียน เมื่อเขารับหลักการแล้ว จึงเสนอให้ติดต่อกับโครงการ
ตำราใหม่ โดยที่โครงการไม่ต้องจ้างให้พิมพ์ หากให้เตรียมต้น
ฉบับให้เท่านั้น แล้วไทยวัฒนาออกค่าพิมพ์เอง ทั้งยังนำค่า
ลิขสิทธิ์ส่งโครงการ ซึ่งหักไว้บ้างเป็นค่าใช้จ่ายสำนักงาน นอก
กระนั้นให้เขียนผู้แปลแทบทั้งสิ้น ซึ่งเป็นนโยบายอุดหนุนนัก
วิชาการ ใช้แต่เท่านั้น หนังสือของโครงการที่ว่าจ้างไทยวัฒนา
พิมพ์มาแต่แรก สำนักพิมพ์ก็รับซื้อไว้หมด โครงการจึงมีเงิน
เป็นก้อนมาลงทุนซื้อตึกที่ทำการของโครงการได้ แต่ที่จริง
ไทยวัฒนาพานิชเขามีบุญคุณอยู่กับโครงการหลายเรื่อง โดยเฉพาะ
เฉพาะก็ในการจัดพิมพ์ *วรรณไวทยาการ* ถวายกรมหมื่นนราธิป
พงศ์ประพันธ์เมื่อพระชนม์ครบ ๘๐ และ *รักเมืองไทย* ที่มอบให้
คุณป่วยเมื่ออายุ ๖๐ ปี บริบูรณ์ ที่ข้าพเจ้าพูดเช่นนั้น ก็เพื่อให้
ท่านรู้หลังรู้ไว้ และพูดได้เต็มปาก เพราะนอกจากสำนักพิมพ์
นี้มาด้วยการทะเลาะวิวาทกันเสียด้วยซ้ำ แต่ที่เขาเอออวยต่อ

โครงการมากเป็นพิเศษนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขาเกรงใจคุณ
ป่วยนั่นเอง ซึ่งท่านก็ติดกับเขามาก ดังที่จะกล่าวต่อไปข้างหน้

ขอพูดถึงเรื่องโครงการตำราอีกชนิดเดียวเท่านั้นว่า บรรดา
ผู้ที่วิ่งเต้นให้เกิดสถาบันนั้นขึ้นนั้น ที่มาติดต่อกับคุณป่วยด้วยความ
บริสุทธิ์ใจในทางวิชาการเป็นที่ตั้ง เห็นจะมีอยู่มาก แต่บางค
งเห็นคุณป่วยไปในทางที่จะเป็นฐานอำนาจทางการเมืองก็คง
บางคนก็เห็นคุณป่วยเป็นวีรบุรุษในอุดมคติหรือในฝัน พอ
หลัง ๆ นี้ เมื่อเรารู้จักกับคุณป่วย ได้ไปประชุมที่ธนาคารชา
บ้าง ที่คณะเศรษฐศาสตร์บ้าง ก็ตื่นเต้นดี ครั้นนานวันเข
ก็ซากันไป ผละตัวกันออกไปก็มีอยู่เรื่อย ๆ ที่ออกไปเพรา
ครบวาระแล้วก็มี ที่ออกไปเพราะเบื่อ หรือไปแสวงหาเครื่อง
เล่นที่สนุกใจได้มากกว่าก็มี และที่ผิดหวังในหน้แห่งความหว
ที่ตนตั้งไว้ก็มี โดยเฉพาะก็ตอนที่ตัวตั้งตัวตีบางคน ที่เคยไ
ขอร้องให้ท่านมาเป็นประธาน ปลีกตัวออกไปนั้น ท่านอย
จะเศร้า ๆ อยู่ ถึงกับเขียนไปขอร้องให้เขาคงอยู่ โดยบอกไป
ในทำนองว่า “โครงการนี้เป็นของพวกคุณ คุณมาขอ
ผมเป็นตัวเชิด โดยคุณจะทำเนิงานกันเอง แต่แล้ววันที่ค
คุณก็มาปล่อยไว้ให้ผมทำการไปเองกระนั้นหรือ” แต่แล้ว เข
ก็หายอมอยู่ด้วยไม แต่ในตอนหลังนี้ นักวิชาการหันหลังไป

กันและกัน เพราะปัญหาทางการเมือง อันพูดกันไม่รู้เรื่องก็มี
อยู่มากน้อย อย่างน่าเสียดาย นิมิตตก็คือตรงที่ผู้ริเริ่มบางคน ก็ยัง
คงทนเห็นโครงการนั้นต่อมา แม้จะถูกกล่าวหา ถูกโจมตี แม้
คุณป๋วยจะจากตำแหน่งประธานไปแล้ว โครงการนั้นก็ยังคงดำเนิน
อยู่ได้ ในฐานะมูลนิธิที่อิสระจากฉายาใดๆ สิ้น แต่กรรมการ
ของมูลนิธิ ก็ยังรำลึกนึกถึงบุญคุณคุณป๋วย ที่ช่วยปูพื้นฐาน
ให้เกิดกิจการทางปัญญาอันนั้นขึ้นมาได้ในสังคมไทย

๕

ขอพักเรื่องนักวิชาการไว้เพียงเท่านี้ก่อน จะขอย้อนไปพูดถึงเรื่องเยาวชน ซึ่งท่านสนใจเป็นอย่างยิ่ง บทบาทที่ท่านปรากฏต่อเยาวชนในวงกว้างเป็นครั้งแรก เห็นจะเป็นเมื่อคราวสำนักกลางนักเรียนคริสเตียนจัดสัมมนาเรื่อง ความรับผิดชอบของทางจริยธรรมเป็นการจำเป็นในการพัฒนาประเทศ ขึ้น เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๐๘ ดังมีหนังสือชื่อ สัมมนาพิชิต โดยที่มีรูปท่านอาจารย์ที่ปรึกษาบางคนปรากฏอยู่ที่ใบปก ในการสัมมนาคราวนั้น มีการแสดงบรรยายจากทัศนะของพุทธศาสนา (อาจารย์สัญญาธรรมศักดิ์) ของคริสตศาสนา (อาจารย์หมวก ไชยลังการณ) โดยมีคุณติเรก ชัยนามเป็นประธานในการเปิดสัมมนา คุณปวย

ไปแสดงบรรยายจากทัศนะของสามัญชน และอยู่เป็นประธาน
ในการรวบรวมสรุปรายงานจากกลุ่มย่อยต่าง ๆ ด้วย คุณท่านจะ
เป็นขวัญใจของบรรดาผู้ที่เข้าสัมมนาในคราวนั้นมาก

ข้าพเจ้าเอง มีส่วนช่วยนายโกศล ศรีสังข์ จัดสัมมนาคราวนี้
ดังที่มีส่วนอยู่บ้างกับการร่วมสัมมนา และในการจัดพิมพ์รายงาน
สัมมนาเรื่อง ปัญหาและบทบาทมหาวิทยาลัยในประเทศไทย เมื่อ
เกือบสองปีก่อนนั้น แต่คราวแรกนั้น เป็นวงใน ภายในห้อง
ปรับอากาศของคณะรัฐศาสตร์ จุฬา ฯ และล้นแล้วไปด้วย นัก
วิชาการจากหอคองงาช้างแทบทั้งนั้น หากคราวนี้เป็นวงกว้าง
มีนิสิตนักศึกษามาจากทุกสถาบันการศึกษาชั้นสูงในแถบกรุง
เทพ ฯ และเมืองใกล้เคียง ซึ่งรวมทั้งกรุงเทพโพลิเทคนิค
วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จ ฯ วิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน ราว ๆ
๒๐๐ คน ทั้งอาจารย์ที่ปรึกษา ก็ถือกันว่าเป็นคนชั้นนำจาก
สถาบันการศึกษาเหล่านั้น ทั้งยังเป็นครั้งแรกที่มีการสัมมนา
กันในทำนองนี้อีกด้วย จึงไม่เป็นการแปลกประหลาดอะไร
เลย ที่สันติบาลต้องมาร่วมสังเกตการณ์อยู่เองเป็นธรรมดา
เผอิญข้าพเจ้ารู้จักนายตำรวจนอกเครื่องแบบคนนั้น ซึ่งพูด
เกี่ยวกับคุณป่วยไปในทางที่ไม่สู้จะเป็นมงคลนัก นับเป็นครั้งแรก
ที่ข้าพเจ้าได้ยินคำโดยนัยลบเกี่ยวกับท่านนี้

ว่าโดยส่วนตัวแล้ว ข้าพเจ้าได้รับความสนุกสนานทางสติปัญญา จากการสัมมนาสองครั้ง^{๕๕}มาก และได้รับรู้จักกัลยาณมิตรจากกิจกรรมทั้งสอง^{๕๕}นี้หลายคน อนุสนธิจากการสัมมนาครั้งแรก ข้าพเจ้าได้เล่าวไปแล้วว่า กลายมาเป็นมูลนิธิโครงการตำราอย่างไร ส่วนผลพลอยได้จากการสัมมนาครั้งที่สอง^{๕๕}นี้ ได้ปรากฏมีชมรมปริทัศน์เสวนา ร้านศึกษิตสยามและมูลนิธิโกมลคีมทองเกิดขึ้น ซึ่งจะไม่เล่ารายละเอียดในที่นี้ เพราะมีเกี่ยวกับคุณปวญน้อย แต่ท่านก็เกี่ยวข้องด้วยในทุกกรณี เช่นปริทัศน์เสวนาที่นิสิตนักศึกษาจัดการประชุมทางวิชาการ ว่าด้วยปัญหาทางสังคม และปัญหาของบ้านเมืองนั้น ท่านก็เคยมาพูดให้ และแนะให้เชิญคนอื่นมาพูดให้ด้วย มี คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร เป็นต้น ส่วนร้านศึกษิตสยาม^{๕๕}นั้น ท่านไม่ใช่ขาประจำ แต่ท่านก็เคยชื่อมาหา มาประชุม และท่านเคยปรารภแต่ตอนแรกตั้งว่า ลูกชายของท่านคนหนึ่ง ปีศาจ ว่างจากการเรียนที่ประเทศอังกฤษ อยากหางานทำ เพื่อให้ได้ค่าไฟและประสบการณ์ ท่านขอให้ข้าพเจ้ารับมาทำงานที่ร้าน จะได้หรือไม่ ให้ใช้อย่างลูกจ้าง แต่เงินเดือนท่านจะจ่ายให้เอง โดยทางร้านไม่ต้องช้^{๕๕}ก็เนื้อ เป็นแต่อย่าบอกให้ลูกชายรู้ว่าเงินนั้นเป็นของท่านก็แล้วกัน ก็เป็นอันตกลงตาม^{๕๕}นั้น แต่แล้วลูกชายคนที่ว่า ไปหา

งานได้ที่อื่น แผนการที่ว่า^๕จึงเป็น^๕อันพับไป สำหรับมูลนิธิ
โกมลคีมทอง ท่านรับเป็นรองประธานกรรมการให้มาแต่แรก
ตั้ง และรับพูดเริ่มประเดิมเป็นปฐมปาฐกให้มูลนิธิ โดยพูดเรื่อง
อุดมคติ ให้ ดังได้ตีพิมพ์ปรากฏอยู่แล้วด้วย

จะขอกล่าวเสริมเติมออกไปอีกเล็กน้อย ว่าเมื่อพวกที่ทำ
งานด้านปริทัศน์เสวนา คีขิตสยาม คีขิตเสวนา (คือพวก
ปริทัศน์เสวนาเดิม ที่สำเร็จออกไปทำงาน แล้วยังคงร่วมกลุ่ม
ประชุมแลกเปลี่ยนความเห็นทางวิชาการ และทางสังคมอยู่อีก
ต่อไป) โกมลคีมทอง และ^๕สัง^๕ศาสตร์^๕ปริทัศน์^๕ คิดรวมทุนกัน
จัดร้านสยามปริทัศน์^๕ขึ้น ที่ใกล้ ๆ ธรรมศาสตร์ ท่านก็ให้
กำลังใจ และไปเยี่ยม ดังได้ฉายรูปท่านติดไว้เป็นประเดิม
คนหนึ่งเป็นผู้ไปเปิดกิจการ คล้ายที่ท่านเจ้าคุณอนุমানราชชน
ทำให้กับร้านคีขิตสยาม ฉะนั้น (ทั้งนี้เพราะทั้งสองแห่งนี้ ไม่
มีพิธีเปิด) เสียตายที่เหตุร้ายทางการเมือง ทำลายกิจการของ
ร้าน^๕จนถึงซึ่งความหายนะ ดังที่คีขิตสยามและโกมลคีมทอง
ถูกรังแก หากเป็นแต่บุบสลายไปบ้างเท่านั้น โดยที่สังค
ศาสตร์^๕ปริทัศน์^๕ ถึงซึ่งกาลกิริยา เพราะถูกนักวิชาการที่ช่วย
ประโยชน์^๕รังกะยิ่งกว่าเพราะรัฐบาลประหัตประหาร

ออกไปจากนั้นแล้ว เมื่อข้าพเจ้าวิ่งเต้นหาทางตั้งมูลนิธิสิทธิพร กฤดากร เพื่อช่วยเหลือชาวไร่ชาวนา ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ท่านก็ให้ความสนับสนุน ให้ความเห็นอย่างเป็นทางการ หนึ่ง หากท่านรับเป็นกรรมการให้ไม่ได้ เพราะกำลังจะไปต่างประเทศ แต่ก็ได้รับเป็นกรรมการที่ปรึกษาให้ น่าเสียใจที่มูลนิธิก็มีอันเป็น แต่หวังว่าคงถึงแต่เพียงวิสัยัญญาภาพ คงไม่ถึงกับมรณภาพไปเสียเลยทีเดียว อาการอันน่าเศร้านี้ ความผิดส่วนหนึ่งมาจากข้าพเจ้า ที่ไม่หาญเข้าไปกุมบังเหียนเอง ความผิดอีกส่วนหนึ่งต้องขอโยนไปให้คุณป๋วย ที่ไม่รับเป็นประธาน และแนะนำคนที่มาเป็นประธานมาให้ อันไม่อาจทำงานร่วมกับข้าพเจ้าได้ นอกไปจากนั้นแล้ว เหตุการณ์ผันผวนในบ้านเมือง ทำให้ประธานกลายเป็นนักการเมืองไปแล้ว มีหน้าเลขาธิการก็กลายเป็นนักการเมืองไปอีกด้วย แล้วจะเหลือใครไว้ให้สนใจกับปัญหาของชาวนาตาตำๆ อีกเล่า ที่จริงมูลนิธิโกมลคีมทอง ก็มีเลขานุการที่เคยคิดจะยึดอำนาจอย่างไม่ชอบมาพากลมาแล้ว หากนั้นข้าพเจ้าไม่ยอม ทั้งเวลานั้นประธานก็ทรงคุณธรรม เห็นแก่ประโยชน์ของมูลนิธิและเยาวชนยิ่งกว่าการเมือง ที่แปลกก็คือ พอดอดเลขาฯ เสร็จไม่ทันไร ก็เกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ อันมีผลให้ประธานต้องไป

เป็นนายกรัฐมนตรี ถ้าวรอมมาให้ล่ากว่านั้น มุลินธิโกมล
คิมทองอาจมีอันเป็นเช่นมุลินธิสิทธิพรก็ได้ ใครจะไปรู้ แต่ใน
กรณีของมุลินธิสิทธิพร ข้าพเจ้าเลิกสู้เสียแล้ว กับพาลชน โดย
ถือคติ “หลีกเกวียนให้หลีกห่าศอกหมา...” นั่นเอง

ไหน ๆ เล่าเรื่อง การจัดตั้งมุลินธิแล้ว ข้าพเจ้าก็จะขอ
บอกต่อไปด้วยว่า ข้าพเจ้าเองเป็นคนเสนอแนะให้เจ้าของห้าง
ไทยวัฒนาพานิช คิดจัดตั้งมุลินธิไทยวัฒนา ต. สุวรรณชน และ
เป็นคนหาทางให้ประธานมุลินธิโกมลคิมทอง มาเป็นประธาน
มุลินธินี้ และขอให้คุณป่วยรับเป็นกรรมการให้ด้วย โดยเห็น
ว่าเป็นการช่วย ให้นายทุนได้ทำบุญอย่างมีประโยชน์แก่สังคม
ซึ่งกว่าอย่างฉาบฉวย แต่ข้าพเจ้าก็ต้องถอยออกจากมุลินธิตั้ง
กล่าว เจกเช่นที่ต้องถอนตัวออกจากมุลินธิสิทธิพรนั่นเอง

ในบรรดากรรมการต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าขอให้คุณป่วยรับเป็น
หนึ่ง ตำแหน่งที่สำคัญสุดและต้องวางแผนการอย่างแยบคายที่
สุดนั้น คือเมื่อท่านรับเป็นนายกให้สมาคมสังคมนศาสตร์แห่ง
ประเทศไทย ตั้งท่านผู้อ่านคงจะสังเกตได้แล้วว่าสมาคมนี้ มี
ผู้กุมบังเหียนเพื่อประโยชน์วงแคบอยู่ โดยใช้พระนามของ
นายกองค์เก่าเป็นเครื่องเซ็ด เมื่อข้าพเจ้าเป็นลูกจ้างของสมาคม
นี้ ให้สคอตใจเป็นกำลัง เมื่อข้าพเจ้าพ้นการเป็นลูกจ้างของ

สมาคมนั้นไปแล้ว เขาหาทางเสือกใส่ไกลส่งให้ข้าพเจ้าพ้นจาก
 ตำแหน่งบรรณาธิการ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ไปด้วย แม้จะ
 ทำให้อย่างกิตติมศักดิ์ ก็ไม่เอา เขาเอาพวกเขามาตั้งให้กินเงิน
 เดือนกัน โดยไม่ทำงาน พนักงานในนั้นถูกรังแก นโยบาย
 ด้านนิตยสาร ด้านสำนักพิมพ์รวนเร โดยที่ตอนหลังนี้เขามาขอ
 ร้องให้คุณไปช่วยไปเป็นอุปนายทอยู่อีกคน แทนพระองค์เจ้า
 เปรมบุรุษดี ซึ่งเสด็จออกไปเป็นเอกอัครราชทูตอยู่ที่อินเดีย
 ข้าพเจ้าจึงต้องเรียนขอร้องให้คุณไปรับเป็นนายก ฯ เสียเอง
 เมื่อเสด็จในกรม ฯ ทรงลาออก เพราะถ้าปล่อยไว้ อุปนาย
 คนที่กุมอำนาจอยู่ ก็จะเถลิงอำนาจไปในทางที่เสื่อมทรามลง
 ไปอีกและอาจหาทางรังแกโครงการตำรา ฯ ด้วยก็ได้ เพราะ
 “สัญญาอย่างผู้ดี” (gentleman's agreement) ที่ตกลงไว้กับ
 นายกองก่อน อาจไม่เป็นผลก็ได้ ทั้งถ้าท่านรับเป็นนายก ฯ
 ให้ สมาคมนั้นจะเป็นที่ดึงดูดของนักวิชาการ จนอาจเป็นสถาบัน
 ระดับชาติขึ้นจริง ๆ ก็ได้ เมื่อท่านปรึกษานักวิชาการส่วนใหญ่
 เห็นดีเห็นชอบพร้อมกันแล้ว จึงขอให้กรรมการเก่าเรียกประ
 ชุม คุณจะเป็นการประชุมโดยเปิดเผย เพื่อเลือกกรรมการเป็น
 ครั้งแรก ที่มีคนนอกมาร่วมด้วยอย่างคึกคัก แต่ก็ยังคงเป็นที่
 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อยู่นั่นเอง

โดยที่ข้าพเจ้ามีประสบการณ์กับการยึดสยามสมาคมนำแล้ว โดยสันติวิธีและโดยวิถีทางประชาธิปไตย ข้าพเจ้าจึงนำวิธีนี้ มาใช้ได้อย่างได้ผล คุณป่วยเองก็พยายามกระทำการอย่างบัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น โดยขอให้อุปนายก คนที่เคยกุมบังเหียน มาแต่ต้น ได้เป็นอุปนายกกิตติมศักดิ์ ตั้งได้เชิญเสด็จองค์ปฐม นายกรัฐมนตรีขึ้นเป็นนายกกิตติมศักดิ์ด้วยเช่นกัน ในการประชุมครั้งแรก ก็ได้เชิญท่านอุปนายกกิตติมศักดิ์ เข้าร่วมด้วยกับคณะกรรมการ ชุดใหม่ แต่โดยวิสัยปากโป้งของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้รายงาน กิจการของสำนักพิมพ์ และโรงพิมพ์ ต่อคณะกรรมการชุดใหม่ โดยพูดพาดพิงไปถึงอาการอันมิชอบบางประการในสมัยก่อน เป็นเหตุให้ท่านผู้นั้นลุกเดินออกจากที่ประชุมไปอย่างเงิบ ๆ แต่คุณป่วยก็สังเกตเห็นว่าท่านคงไม่พอใจ ได้หันมาต่อว่า ข้าพเจ้าว่า พูดจาต่อหน้าผู้หลักผู้ใหญ่ ควรระวังถ้อยคำให้ มากกว่านี้ แม้จะเป็นความจริงก็ตาม

ในปีแรกนั้น ได้คบตบตีคนใหม่ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬา ฯ (ในฐานะเจ้าของสถานที่ เพราะสมาคมนจดทะเบียนไว้ที่นั่น) และเลขาธิการคนเดิมเป็นอุปนายก ปีต่อมา เลขาธิการคนเดิม ลาออกจากตำแหน่งอุปนายก ข้าพเจ้าจึงได้รับเป็นแทน โดยที่แรก ข้าพเจ้าเป็นสาราณียกร คุณดำรงสำนักพิมพ์อย่าง

กิตติมศักดิ์ และเป็นประธานคณะบรรณาธิการ สังคมศาสตร์
ปริทัศน์ ด้วย แต่ก็ปล่อยให้บรรณาธิการ ในฐานะเลขานุการ
ของคณะ ดำเนินงานไปอย่างอิสระ เป็นแต่ช่วยหาทุนอุดหนุน
และตกลงกันในด้านนโยบายหลักเท่านั้น คุณป่วยเองรับเป็น
นายกฯ ให้ พอสมาคมเริ่มอยู่ตัว ก็ขอถอนตัวออก ให้คน
รุ่นใหม่เป็นนายกสืบต่อไป ท่านมิได้หวังตำแหน่งไว้อย่าง
“นายกตลอดกาล”

แต่ที่จริง เมื่อท่านแรกรับเป็นนายกให้ฉัน ได้เริ่มมีความ
ผันผวนทางการเมืองเกิดขึ้นบ้างแล้ว ทั้งนี้โดยมีอนุสนธิมาจาก
รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๕๑๑ เวลาประชุมกันที่ธนาคารชาติ
มักมีกรรมการชอบชวนท่านคุยเรื่องการเมือง เรื่องการเลือก
ตั้งอันจะมีขึ้น แลผมมีบางคนเอาคำที่พูดกันในวงในไปเขียนลง
หนังสือพิมพ์ในวงกว้างก็มี ทั้งนี้เป็นการผิดมารยาทอย่างร้าย
แรง จนกรรมการบางคนถึงกับขอลาออก ถ้าคนที่นำเรื่องไป
เขียนไม่มาขอโทษที่ประชุม ทั้งนี้นับว่าบรรยากาศของการประ
ชุมกรรมการสมาคม ดูช่างผิดไปจากการประชุมของพวกเขาโครง
การตำรา ซึ่งดูจะเป็นวิชาการมากกว่า แต่กรรมการทั้งสองชุด
นี้ มักได้รับเชิญไปประชุมและรับเลี้ยงอาหารกลางวัน หรือ

เย็น พลังประชุมไปพลัง ที่เรือนรับรองของธนาคารชาติอยู่
เสมอ จนนัยว่ารองผู้ว่าการฯ ออกจะเขม่น ๆ อยู่ด้วยซ้ำไป
ใช้แต่เท่านั้น นักวิชาการบางคนในสมาคมยังต้องการใช้
ชื่อนายกและชื่อสมาคมไปต่อรองกับฐานอำนาจก็มี ไปหาเงิน
จากมูลนิธิต่างประเทศมาเข้ากระเป๋า หรือไปเข้าหน่วยงานอื่น
นอกเหนือสมาคมออกไปก็มี วิ่งค้นหาเงินเดือนให้ตนเอง
เพื่อบริหารงานของสมาคม ในนามของวิชาการก็มี ยิ่งในช่วง
นั้น ท่านต้องไปสอนอยู่มหาวิทยาลัยปรีณชัตน์ในสหรัฐ ปล่อยให้
ให้อุปนายกทำการแทน แล้วมีหน้าเกิดจดหมายนายเข้ม เย็น
ยิ่ง ขึ้น เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร ปฏิวัติตนเองคราว ๑๗
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔ ขณะที่ท่านไปสอนอยู่มหาวิทยาลัย
เคมบริดจ์ด้วยแล้ว สมาคมนิยมเป็นที่ถูกเฟื่องดังเป็นพิเศษ
ทั้งในยามนั้น สังคมศาสตร์ปริทัศน์ เป็นนิตยสารฉบับเดียวที่
ยังพ้นพิษอยู่ได้เสียด้วย ทั้งต้องขอขอบใจอุปนายกคนที่ ๑
เป็นพิเศษ ที่กล้ารับหน้าไว้ได้ในหลายกรณี อย่างอาจหาญ
ข้าพเจ้าเองไปออกนิตยสาร *อนาคต* ให้สมาคมอนุรักษศิลป์
กรรมและสิ่งแวดล้อม ยังโดนเพื่อนกรรมกรรุมไล่กันออกมา
อย่างไม่ไว้หน้า โดยที่บรรณาธิการ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ได้
รับการคุ้มครองจากคณะกรรมการสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

เป็นอย่างดี ทั้ง ๆ ที่นายกอยู่นอกประเทศและถูกเพ่งเล็งจากรัฐบาลอย่างหนัก ดั้งหนึ่งว่าเป็นศัตรูหมายเลขหนึ่งของคุณ ปฏิวัติเอาเลยด้วยซ้ำ

ข้าพเจ้าจะไม่ขอเขียนเกี่ยวกับสมาคมนี้ลงไปกว่านี้ เพราะความขุ่นขี้ขามต่าง ๆ เกิดขึ้น หลังจากที่คุณป่วยพ้นจากตำแหน่งนายกและข้าพเจ้าพ้นจากตำแหน่งอุปนายกไปแล้ว แม้เมื่อเรายู่ในตำแหน่งด้วยกัน ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าจะไม่เคยขัดคอท่าน ทั้งทางด้านนโยบายและในด้านวิธีการบริหาร แต่ข้าพเจ้าก็เคารพนับถือท่าน โดยทางส่วนตัวตลอดมา ข้างท่านก็เมตตากรุณาข้าพเจ้ามาอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

มีเรื่องเล่าอีกนิดเดียวเกี่ยวกับการประชุมกันของสมาคมกรรมการคนหนึ่งถามท่านว่า เวลาคนเอาของกำนัลมาให้ ท่านทำตัวอย่างไร ท่านตอบว่าถ้าคนไม่รู้จักเอาของมาให้ ท่านไม่รับ ท่านเล่าว่าคราวท่านไปสหรัฐครั้งแรกในทางราชการ (เข้าใจว่าคุณเผ่าใช้ไป ติดต่อกับนายคัลเลส หัวหน้าซีไอเอ) มีพ่อค้าเอาของขวัญมาให้ ที่ดอนเมือง เปิดออกดูเห็นเงินดอลลาร์เป็นปึก ๆ ต้องรีบส่งคืนไปในทันที ถ้าคนรู้จักเอาของไปให้เป็นที่กระเช้าเช่นผลไม้ หรือเครื่องกระป๋อง ท่านรับไว้กระป๋อง หรือสองสามผล ที่เหลือคืนไป แล้วกำชับไม่ให้เอามาอีก ท่าน

ว่าคนหนึ่งเอาของไปให้ท่านปีใหม่ อ้างว่าไม่ได้ให้ในฐานะที่
ท่านเป็นผู้บังคับบัญชา หากให้ในฐานะที่เคารพนับถือ ปีแรก
ท่านรับไว้ และกำชับไม่ให้เอาไปให้อีก แต่ปีต่อมา เขาก็
ขึ้นเอาไปให้ เผลอปีนั้นท่านยังไม่ตื่น ภรรยาท่านไม่ยอมรับ
และคงพูดจาภาษาไทยซึ่งฟังดูไม่สู้สุภาพ ตามความเห็นของ
คนไทย คนๆ นั้นเห็นว่าเขาถูกแหม่มไม่ได้ เลยผูกใจเจ็บ หาทาง
ด่าว่าท่านทุกทาง อ้างมีเมียอังกฤษ จึงคิดฝากเงินไทยไว้กับ
สกุลเงินปอนด์แม้จะเสียผลได้เพียงใดก็ตาม เป็นต้น

นิทานเรื่องของกำนันนั้น คนที่ถามท่านต่อมาเป็นรัฐมนตรี
อยู่หลายสมัย จะได้ใช้บทเรียนไปในการทำงานไหน ไม่ทราบได้

๖

ช่วงนี้ จะขอเล่าถึงความเมตตากรุณา ที่ข้าพเจ้าได้รับจากคุณ
ป๋วยเป็นส่วนตัว ซึ่งในหลายกรณี มีผลไปถึงส่วนรวมด้วย

เรื่องส่วนตัวแท้ ๆ ที่ข้าพเจ้าได้รับความเอื้อเฟื้อจากท่าน
ทั้ง ๆ ที่เวลานั้น ข้าพเจ้ายังไม่คุ้นกับท่านก็คือ เมื่อข้าพเจ้า
จะเข้าพิธีแต่งงาน ได้วางแผนท์การเชิญแขกมารคน้อย่าง
จำกัดมาก นอกจากวงศ์ญาติชั้นผู้ใหญ่ และเจ้านาย ตลอดจน
จนท่านที่เคารพนับถืออย่างใกล้ชิดแล้ว คนนอกที่ไม่ค่อยคุ้น
ข้าพเจ้าเชิญเพียง ๒ คน คือ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ท่าน ๑
ซึ่งเคยเขียนคำนำให้ *จดหมายรักจากอเมริกา* ที่ข้าพเจ้าอุทิศ
ให้ภรรยาในอนาคต คุณเสนีย์ไม่ได้มา แต่ส่งของขวัญมาให้

๖๔

อีกท่าน ๑ ก็คือคุณป๋วย โดยที่ข้าพเจ้าเรียนท่านไปทางจดหมาย
ว่าเกรงใจ ไม่อยากกวนเวลาท่าน แต่ข้าพเจ้าเคารพนับถือ
ท่าน ทั้งยังได้ยินมาจากกระแสต่าง ๆ ว่าท่านเป็นคนมีความสุข
สุขจากชีวิตครอบครัว ถ้าท่านไม่ว่าง ขอให้ท่านเขียนคำอวย
พรสั้น ๆ มาให้ ข้าพเจ้าก็พอใจ แต่ที่ไหนได้ ท่านอุทิศส่ว
ปลีกเวลามารดน้ำให้ โดยข้าพเจ้าไม่นึกฝัน ตั้งบางกอกเวิร์ล
ได้นำรูปที่ท่านกำลังลงน้ำสังข์ให้ ไปลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์
ด้วย เมื่อปลาย 'พ.ศ. ๒๕๐๗

เรื่องถัดไป ที่ข้าพเจ้ากวนท่านในทางส่วนตัว แต่เป็นการ
ทำเพื่อส่วนรวมนั้น มีอนุสนธิมาจากการสัมภาษณ์ที่สำนักกลางนัก
เรียนคริสเตียน ตอนต้น พ.ศ. ๒๕๐๙ เมื่อท่านมาแสดงปาฐกถา
ท่านอังกาพย์ พระไชยสุริยา ว่าเป็นของพระยาตรีสุนทร
โวหาร (น้อย) ข้าพเจ้าขอแก้ว่าเป็นของสุนทรภู่ แต่คุณครู
น้อยเชิญมาลงใน มุลบทบรรพกิจ ซึ่งจะมีอายุครบ ๑๐๐ ปี
ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ คุณป๋วยขอให้ข้าพเจ้าเป็นตัวตั้งตัวตี จัดงาน
ฉลองเนื่องในการนั้นให้ด้วย นับว่าน่าเสียดาย ที่ข้าพเจ้าสนอง
ความประสงค์ข้อนี้ให้ท่านไม่ได้ ท่านเองก็ต้องนิราศร้างห่าง
ประเทศไทยไปในปีนั้น อันเกิดวิกฤติการณ์ของบ้านเมืองขึ้น

ในปลายปีก่อน ซึ่งมีผลกระทบเนื่องมาถึงสถานะของท่านด้วยเป็น
อย่างแรง

จะอย่างไรก็ตาม ครั้นถึงต้น พ.ศ. ๒๕๑๐ ข้าพเจ้าได้เป็น
เจ้ากิจการ จัดงานอนุสรณ์อยุธยาครบ ๒๐๐ ปีขึ้น นี้ก็ได้
ถึงคำคุณป๋วยเมื่อก่อนหน้านั้นปีหนึ่ง จึงเขียนไปขอร้องให้ท่าน
ช่วย ด้วยเห็นว่าท่านชอบอุทหนุนเยาวชน ข้าพเจ้าต้องการ
จะส่งนิสิตนักศึกษา ให้ไปประจำอยู่อยุธยา คราวละราว ๆ ๑
สัปดาห์ ให้ได้ไปรู้จักราชธานีเก่าของเรา ทั้งทางประวัติ
ศาสตร์และวัฒนธรรม และฝึกให้เด็กพวกนี้รู้จักรักษาตนเอง
และให้หัดทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์สำหรับผู้ที่ไปเที่ยวจังหวัด
ดังกล่าว อันเนื่องในการฉลองราชธานีเก่านี้ด้วย จึงบอก
บุญไปยังท่าน ว่าถ้าท่านจะกรุณาแจ้งให้บรรดาพนักงานธนา
การชาติ ช่วยอุทหนุนทางด้านทุนทรัพย์ คนละเล็กคนละน้อย ก็
จะเป็นกุศล ให้เยาวชนของเราได้รู้จักความเป็นไทยมากขึ้น
ได้รู้จักการบริการผู้อื่น และได้มีประสบการณ์แปลกออกไป
ด้วย ผลปรากฏว่า ข้าพเจ้าได้เงินมาจากพนักงานธนาการแห่ง
ประเทศไทยเป็นจำนวนไม่น้อย พอเพียงพอสำหรับส่งนิสิตนัก
ศึกษาไปประจำทำการอยู่ที่อยุธยาหลายรุ่น และหลายคนทีเดียว

ก่อนมีงานอนุสรณ์อยุธยา ในปลาย พ.ศ. ๒๕๑๐ นั้นเอง
ที่ผู้อำนวยการ สยามรัฐ เขียนโจมตีข้าพเจ้า โดยอ้างบทนำ
จาก สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ระบุว่าข้าพเจ้าเขียนหมิ่นพระบรม
เดชานุภาพ พอคฤณ์ป่วยรู้เรื่องเข้า ก็เรียกข้าพเจ้าไปพบ
ปรารภด้วยความห่วงใย พาไปเลี้ยงข้าว ปลูกประโลม โดย
บอกว่าเชื่อในความบริสุทธิ์ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ขอโทษขอ
โทษท่าน ด้วยบทนำนั้นได้อ้างคำพูดของท่านด้วย ท่านว่าที่
เกี่ยวข้องกับท่านนั้นไม่เป็นไร ท่านเกรงแต่คนจะไม่เข้าใจข้าพเจ้า
กันต่างหาก ข้ายังได้เตือนให้ระวังคนผู้นั้น แต่ก็พยายามหา
ทางให้เราคืนดีกัน จนถึงกับเชิญให้ไปพบกัน ในงานเลี้ยง
อาหารกลางวัน ที่ธนาคารแห่งประเทศไทยคราวหนึ่งด้วยซ้ำ
ไป น่าเสียดายที่ความพยายามของท่านไม่สัมฤทธิ์ผลในระยะยาว
แม้จะได้ผลอยู่บ้างในระยะสั้นก็ตาม ตัวท่านเอง ภายหลังก็ถูก
คน ๆ นั้นโจมตีอยู่ลับหลัง อย่างสาหัสเสียเทเสีย และอย่างโศ
โครยิ่งกว่าที่ข้าพเจ้าได้รับมาเสียซ้ำ แต่ก็คิดว่าท่านจะปลงตก
ท่านเคยออกปากว่าพระองค์วิวัฒน์ชัยเคยตรัสเกี่ยวกับคน ๆ นั้น
ว่าเขามีแต่ destructive ability ซึ่งท่านยอมรับว่าท่านจำต้อง
เห็นด้วย อย่างน่าเสียดาย ทั้ง ๆ ที่เขามีอัจฉริยภาพมาก หาก

ใช้ไปในทางสร้างสรรค์ จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเขา และแก่สังคมเป็นอันมาก

เมื่อข้าพเจ้าแรกถูกกล่าวหาว่าเป็นคนเลวร้ายนั้น ชื่อเสียงเกียรติคุณของคุณป่วยยังเป็นปามุติอยู่ พันสภาระแห่งการนิทาว่าร้ายด้วยประการทั้งปวง โครงการตำรา ฯ ที่ท่านเป็นประธาน ก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี จากทุกวงวิชาการ แม้จนคณะกรรมการก็ได้รับพระราชทานโอกาสให้เข้าเฝ้า เพื่อรับพระราชทานพระบรมราโชวาท หากอาการปากสว่างของข้าพเจ้านั้นเอง ก็มีเหตุให้ต้องขัดพระราชหฤทัยขึ้นจนได้ ในที่เฝ้า ณ พระราชวังสวนจิตรลดาในวันนั้น

เมื่อออกจากที่เฝ้า คุณป่วยมีแก้ไขให้รถมาส่งข้าพเจ้า ทั้งที่ท่านต้องไปแสดงปาฐกถา ให้สมาชิกหอการค้าอเมริกันฟังในเที่ยงวันนั้น ตอนนั่งรถออกมาด้วยกัน คุณป่วยยังพูดล้อ ๆ ขนกว่า “เวลาพระเจ้าอยู่หัวรับสั่ง ไม่มีใครกล้าคัดค้านพระองค์ท่าน เพราะไม่รู้ราชาศัพท์พอ นี่คุณสุลักษณ์เขารู้ เลยไปเถียงสู้ท่านเข้า เเคราะห์ดีที่ท่านไม่กรวเองอมพระรามไป”

ตอนที่พวกเราขึ้นเฝ้า ในเช้าวันนั้น พอลงมาก็เจอประธานองคมนตรี ที่ทรงรออยู่ข้างล่าง คุณป่วยพูดอย่างภาคภูมิใจว่า “พระองค์ท่านนี้ท่านน่ารักจัง ท่านช่างถ่อมพระองค์อะไรเชียว

นั้น ท่านเป็นเจ้านายใหญ่โต และก็ทรงพระชรามากแล้วด้วย
ควรที่ท่านจะเสด็จขึ้นไปก่อน กลับโปรดให้พวกเราเด็ก ๆ คน
เล็ก ๆ น้อย ๆ ขึ้นไปเผ้าก่อนท่าน โดยทรงยอมรออยู่อย่างไม
ถือพระองค์เอาเลย”

คนนอกทั่ว ๆ ไป มักนึกว่าคุณบ่วยเป็นคนนอกวงการ
“ศักดินา” ไม่รู้จักเคารพนับถือเจ้านายในราชตระกูล ซึ่งความ
จริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ ข้าพเจ้าจะเล่าให้ฟังประกอบสักเรื่องหนึ่ง
คนรุ่นใหม่ได้ยินคงจะพากันทึ่ง จะเห็นด้วยหรือไม่เป็นอีกเรื่อง
หนึ่ง กล่าวคือ เมื่อวันเกิดท่านครบ ๖๐ ปีนั้น สมเด็จพระสังฆ
คาสตร์แห่งประเทศไทย และโครงการตำราฯ จัดให้มีอภิปราย
ทางวิชาการ เรื่องอนาคตของไทย ให้เป็นเกียรติแก่ท่าน มี
แขกและผู้มีเกียรติมารอท่านอยู่มาก ทั้งนิสิตนักศึกษาด้วย มิ
ยิวว่าจะมีเสียงชู ๆ ว่าจะมีผู้เอาระเบิดมาขว้างปาหอประชุมเล็ก
กรรมศาสตร์ อันเป็นที่จัดประชุมนั้นก็ตาม รอเท่าไรท่านก็ไม่
ท กุเหมือนท่านมาล่าไปกว่าครึ่งชั่วโมง โดยที่กรมหมื่น
ราชปพงศ์ประพันธ์มาประทับรออยู่ด้วย พอท่านมา ข้าพเจ้า
ก็ตามว่า ทำไมมาล่าอย่างนี้ ท่านบอกว่าต้องไปประชุมธนาคาร
เพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ในฐานะประธานกรรมการ พอได้
เวลาจะลุกมา ขอให้ปลัดกระทรวงที่เป็นรองประธาน ทำหน้า

ที่แทน เขาไม่ยอม ว่าเรื่องลัดไปเกี่ยวกับเงินหลายล้าน เขาขอ
ให้ท่านช่วยพิจารณาเรื่องนั้นก่อน ท่านเห็นเป็นเรื่องสำคัญ
ของบ้านเมือง จึงต้องยอมเสียมารยาทให้ทางนี้คอยกัน ท่าน
บอกว่าไม่รู้เลยว่าในกรมท่านต้องมาทรงรออยู่ด้วย เพราะท่าน
ทรงเป็นเจ้านายผู้ใหญ่ และพระชนม์มากแล้วด้วย ถ้าท่าน
ทราบ ท่านจะตัดบท รีบออกมาทันที ข้าพเจ้าจึงถามท่านต่อ
ไปว่า แล้วคนอื่น ๆ ที่รอนั้นเล่า ไม่มีความหมายอะไรหรือ
ท่านบอก “นอกกระนั้น ช่างมันเป็นไรไป” ว่าแล้วก็หัวเราะ

ณ วันเกิดท่านคราวนั้น นอกจากองค์ดีต่อธิการบดีที่
เสด็จมาเป็นประธานในงานแล้ว ข้าพเจ้ายังมีจดหมายส่วนตัวไป
ชักชวนอดีต่อธิการบดีอีกท่านหนึ่ง ให้มาในงานและให้เขียนคำ
อำนวยพรมาให้ด้วย ต่อเมื่อพนักงานนั้นไปแล้วสัปดาห์ ข้าพเจ้า
จึงได้รับตอบจดหมายจากท่านดังนี้

“ต่อมาผมได้รับจดหมายอาจารย์ ลง ๒๖ กุมภาพันธ์
๒๕๑๕ ขอให้เขียนคำอวยพรสำหรับหนังสือ *ปาฏิหาริย์*
แห่งการค้นอยู่เสมอ ซึ่งจะออกในวันเกิดท่านอาจารย์ป่วย
องภาคณ แต่โดยที่ผมยังอ่านต้นฉบับเรื่องนั้นไม่จบ จึงเขียนไม่
ลง เพราะถ้าเขียนก็คงสักแต่ว่าเขียนเท่านั้น ไม่ได้มาจากความ
ประทับใจ เสียคล้ายเหมือนกันที่ไม่ได้อวยพรอาจารย์ป่วย ๆ
แต่ผมก็ได้สำรวมจิต อวยพรท่านด้วยความกตัญญู ที่ท่านได้
ใช้วิชาการอันสูงส่ง ช่วยเหลือผมอย่างข่ง ในระหว่างที่ผมรับ

ภาระอันไม่พึงปรารถนาอยู่ ๑๖ เดือน (แต่ก็เสียมารยาทซึ่งที่
ไม่ได้ตอบขแรงให้อาจารย์สุลักษณ์ ๆ ทราบ) จนหนังสือออก
มา แล้วอาจารย์ก็กรุณาส่งมาให้เป็นของขวัญวันคล้ายวันเกิด
ผม โดยหนังสือลงวันที่ ๓๑ มีนาคม ซึ่งผมขอขอบพระคุณ
เป็นอย่างมาก แต่ก็ขอสารภาพว่า ผมยังไม่กล้าลงนัยน์ตาที่จะ
อ่านได้ตลอดอยู่ดี แต่ก็ตั้งใจจะอ่านให้ตลอดให้ได้ เพราะเท่า
ที่ตรวจคร่าว ๆ เป็นหนังสือชั้นสูงจริง ๆ ขออนุโมทนาที่
อาจารย์สุลักษณ์ ๆ สามารถจัดหนังสือชั้นสูง ๆ ออกมาเป็น
สมบัติของชาติได้เป็นลำดับสมกับความตั้งใจสูงของอาจารย์ ขอ
ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป”

ขอเล่าเรื่องโครงการตำรา ๆ ต่อไปอีกเล็กน้อย ระยะแรกเรา
มักประชุมกันที่ห้องคณิต คณะเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์
ที่ตกโคม ซึ่งค่อย ๆ ปรับปรุงให้ดีขึ้นทุกที จนถึงกับภายหลัง
มีห้องปรับอากาศ แต่กว่าจะประชุมได้แต่ละที มิใช่ง่าย เพราะ
มีคนมาขอเข้าพบ ตักหน้าอยู่ก่อน ต่อต่ออันท่านพวกนั้นออก
หมดแล้ว พอเริ่มประชุม ท่านจึงไม่ยอมให้ใครเข้าพบ ไม่
ยอมรับโทรศัพท์ เว้นแต่จำเป็นจริง ๆ แต่ก็มีที่จำเป็นจริง ๆ
มารบกวนอยู่เรื่อย ๆ ต่อวันไหนพวกเราอยากให้ท่านเลี้ยง
อาหาร ท่านจึงมักนัดประชุมที่ธนาคารชาติ ซึ่งอาจเป็นมือ
กลางวันก็ได้ มื้อเย็นก็ได้ แต่อาหารก็ง่าย ๆ มักเป็นข้าวต้ม
กับ ซ้อแถวบางลำภูนั่นเอง และการกินเลี้ยงเช่นนี้ นาน ๆ ที่

ท่านเล่าว่า คุณโชติ คุณะเกษม เป็นคนเริ่มระบบเลี้ยงอาหาร
ของธนาคารชาติขึ้นก่อน แต่ต้องอาหารฝรั่งล้วน บ่อยแต่ตัว
หรุ สวมถุงมือขาว มาถึงสมัยท่านจึงกินกันง่าย ๆ แต่ก็มีเครื่อง
ดื่ม และชีก้าอย่างดีแถมเสมอ ๆ ภายหลังกรรมการคนอื่น ๆ
เห็นว่าควรเปลี่ยนสถานที่ประชุมบ้าง จึงเวียนกันไปประชุม
และกินกลางวันทีอื่น ๆ กันด้วย เช่นที่สถาบันบัณฑิตพัฒน
บริหารศาสตร์ ซึ่งเวลานั้นเพิ่งย้ายไปอยู่คลองจั่น เมื่อกรม
สรรพสามิตย้ายอพยพไปใหม่ ๆ ก็ได้ไปประชุมที่นั่นครั้งหนึ่ง
ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงเสนอขึ้นว่า ทำไมจึงจำกัดวงที่ประชุมแต่
ตามสถานที่ราชการ ไม่ไปประชุม ณ สำนักงานของฝ่ายเอกชน
บ้างหรือ โดยที่เวลานั้นข้าพเจ้าเป็นลูกจ้างสำนักพิมพ์ไทยวัฒนา
พานิชอยู่ จึงเป็นอันตกลงไปประชุมที่นั่นด้วย ซึ่งเจ้าของเขา
ตื่นตื่นมาก จัดการต้อนรับเลี้ยงดูอย่างดีที่สุด เท่าที่เขาจะทำ
ได้ ต่อภายหลังเมื่อโครงการตำราฯ มีสตาจ์ขึ้นแล้ว จึงเริ่ม
ประชุมตามห้องอาหารในโรงแรม แต่ก็ใช้โรงแรมของคนไทย
ชนิดสถานปานกลาง เช่นราชศุภมิตร และเวียงใต้ เป็นต้น
แม้กระนั้น ในหลายต่อหลายคราว ท่านขอเลี้ยงพวกเรา โดย
ไม่ให้ช้กเงินของโครงการฯ ด้วยซ้ำไป และในบางคราว พวก
เราก็ออกค่าอาหารกันเอง

แม่เมื่อก่อนที่ข้าพเจ้าจะไปทำงานกับไทยวัฒนาพานิชแล้ว
ก็ขอให้คุณปวยทำอะไรให้กับ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ท่านเป็น
กองทำให้เสมอ ขอเรื่องก็ได้ ขอให้ท่านช่วยมีจดหมายส่วน
ตัวไปขอบางธนาคารให้ลงโฆษณาให้ ท่านก็ยอม ที่ข้าก็คือ
เมื่อท่านไปเป็นคนบดีใหม่ ๆ ท่านผูกใจหาทางช่วยลูกศิษย์ของ
ท่านมาก เผอิญตอนนั้นมีเด็กนักเรียนอังกฤษ ชนิดที่คล้าย ๆ
กับหน่วยสันติภาพอเมริกัน (Voluntary Service Overseas)
คนหนึ่ง ซึ่งมาอยู่เมืองไทยก่อนเข้ามหาวิทยาลัย ครั้นไปเข้า
มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดแล้ว ไปเสนอแนะขึ้นให้วิทยาลัยตน
ออกทุนให้นักเรียนยากจนและเรียนดี ไปเรียนฟรี โดยองค์
การนิสิตจะเรียโรกันช่วยค่าเดินทาง แล้วขอให้มหาวิทยาลัย
ออกค่าเล่าเรียนและค่ากินอยู่ให้ มหาวิทยาลัยตกลงตามนั้น เขา
จึงบอกมายังข้าพเจ้า ให้ช่วยหาเด็กส่งไปให้เขาคัดเลือก ข้าพ
เจ้าได้ข่าว ก็บอก ๆ เพื่อนฝูงไปตามมหาวิทยาลัย วันดีคืนดี
คุณปวยโทรศัพท์ตรงมาถึงข้าพเจ้า (ท่านชอบต่อโทรศัพท์เอง
โดยไม่ค่อยใช้เลขฯ) ต่อบอกว่าเรื่องอย่างนี้ ทำไมไม่บอกท่าน
ท่านมีเด็กอยู่ ๒ คน ควรส่งไปสมัครได้ น่าเสียดายที่เด็กของ
เราแข่งไม่ได้ ไปได้เด็กจากอาฟริกาแทน พุดถึงฝีมือลายมือ
สองคนที่ส่งไปแข่งนั้นก็แล้ว แต่เขาเลือกคนที่จนมากกว่าเป็น
เกณฑ์อยู่ด้วย คุณเหมือนที่หลังสองคนนี้ได้ไปเรียนสหรัฐคน ๑

ออสเตรเลียคน ๑ แล้วกลับมาเป็นอาจารย์ที่คณะเศรษฐศาสตร์
ทั้งคู่ ยังถูกศิษย์ท่านอีกคน ก็ได้อาศัยเด็กอังกฤษชนิด VSO
อีกคน ช่วยให้ได้ไปเรียนที่เคมบริดจ์ เพราะเด็กอังกฤษคนนั้น
ขึ้นไปเป็นอาจารย์อยู่ในมหาวิทยาลัยนั้น แต่เด็กไทยคนหลังนั้น
จบปริญญาตรีจากธรรมศาสตร์แล้วจึงได้ไป และไปอยู่ที่นั่น
ตอนที่ท่านไปเป็นศาสตราจารย์พิเศษอยู่เคมบริดจ์พอดี ในช่วง
ที่ศึกษาเหตุการณ์ทางการเมืองอยู่ด้วย

อันองค์การบริการอาสาสมัครต่างประเทศ VSO นี้ นาย
อเล็ก ดิคสัน เป็นคนตั้งขึ้น แล้วภายหลังประธานาธิบดีเคน
เนดีเอาอย่างไรไปทำหน่วยสันติภาพ (Peace Corps) ขึ้นบ้าง
ข้าพเจ้าเคยวานนิสิตนักศึกษาที่กำลังจะจบ แปลงานของหลายๆ
ออกเป็นภาษาไทย ในเรื่อง “กบฏที่ถูกกฎหมาย” ลงใน
สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับบัณฑิต พ.ศ. ๒๕๑๒ โดยข้าพเจ้า
ช่วยแก้ไขให้ (ดู ตามใจผู้เขียน ทัศนะของ ส. ศิวรักษ์ รวม
สาส์น ๒๕๑๔ หน้า ๕๐๕) ด้วยเห็นพ้องต้องกับเขาว่างาน
อาสาสมัครของของนิสิตนักศึกษาต้องแปรสภาพไป เขาชวนต้อง
“กบฏ” แต่ควร “กบฏ” ภายในขอบเขตของกฎหมาย ตราบ
ที่กฎหมายให้ความยุติธรรม และเอื้ออาทรต่อคนยากไร้ ต่อมา
ข้าพเจ้าได้รู้จักกับนายดิคสัน เพราะพวกอาสาสมัครอังกฤษ

ชักนำมา เขามาวานให้ข้าพเจ้าพาไปพบคุณป๋วย ซึ่งข้าพเจ้าก็
ยินดีทำให้ พาไปพบที่ห้องรับแขก ธนาคารแห่งประเทศไทย
เขาบรรยายถึงแผนงานด้านอาสาสมัครของเขาอย่างน่าสนใจ
คุณป๋วยก็สนใจ ถึงกับเคยคิดจะเชิญเขามาร่วมเพื่อพัฒนาขบวนการ
การนิสิตนักศึกษาของเรา ให้รู้จักบริการสังคมมากขึ้น ให้
เคารพตัวเองมากขึ้น เพื่อเลี้ยงการเป็นเหยื่อทางการเมืองให้
ได้ด้วยอย่างรู้เท่าทันการณ์ น่าเสียดายที่ความประสงค์ของท่าน
ทางนี้ มิได้สัมฤทธิ์ผล หากไม่ขบวนการเยาวชนของคนไทย
เราจะแปรโฉมหน้าไปอย่างไร ก็ไม่อาจจะรู้ได้

กับเยาวชนนั้น ไม่แต่ที่ในคณะของท่าน หรือมหาวิทยาลัย
ของท่าน (ท่านออกจะลัทธิธรรมศาสตร์แจ่มอยู่สักหน่อย) หาก
ท่านห่วงใยและเอื้ออาทรไปทั่ว ไม่ว่าใครจะไปขอความอนุ
เคราะห์ ถ้าช่วยได้ ท่านเป็นช่วย เด็ก ๆ มหาวิทยาลัยที่ชอบ
พอกับข้าพเจ้า ทำสังคมนศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับนิสิตนักศึกษา
ฉบับบัณฑิต ข้าพเจ้าแนะนำให้เขาติดต่อกับท่านเอง โดย
ไม่ผ่านข้าพเจ้า ซึ่งดูเหมือนไม่มีใครผิดหวังกลับมาเลย คราว
หนึ่ง พวกเด็กเกษตร จัดทำปริทัศน์ ฉบับชาวนา ไปขอให้
ท่านช่วย โทรศัทพ์นัดไปพบ ท่านบอกไม่ต้องหรรอก เสีย
เวลาเดินทาง พุกกันทางโทรศัทพ์นั้นก็ดี และดูเหมือนท่าน

ช่วยเขามาก พอหนังสือออกมา เขานำไปถวาย ม.จ. สิทธีพร
กฤตากร เป็นประติมากร ทรงควักใบระร้อยออกมาซื้อโดยไม่ขอ
สตางค์ก่อนเลย คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง คุณเหมือนให้ตั้งพันบาท
เขาเก็บเงินไปช่วยท่านสิทธีพร อบรมลูกหลานชาวนา เด็ก
เกษตรคนนั้น ต่อมาไปรับราชการอยู่ต่างจังหวัด คุณป่วยไป
จังหวัดนั้นที่ไร ไปเยี่ยมเขาทุกครั้ง

กับท่านสิทธีพรนั้น คุณป่วยยินดีรับใช้ท่านทุกอย่าง และ
คุณป่วยเกือบจะเป็นข้าราชการชั้นสูงคนเดียว ที่ท่านสิทธีพรไว้
เนื้อเชื่อใจอย่างสนิท โดยที่ตอนหลังท่านทรงรังเกียจนักการ
เมืองและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เอามาก ๆ เพราะทำให้ท่านผิด
หวังมาตาม ๆ กัน ข้าราชการระดับอธิบดีคนหนึ่ง เป็นถึง
ตำแหน่งอย่างสำคัญในวงการพระพุทธศาสนาด้วย ท่านยังรับ
สั่งกับข้าพเจ้าว่า คนอย่างนั้นล่อพุทธได้อย่างไร ในเมื่อโกหก
ปกคลุมอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะก็ในเรื่องข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับ
ชาวนา

คราวหนึ่ง คุณป่วยวิ่งเต็นหาเงินถวายท่านสิทธีพร ให้
ได้อบรมลูกหลานชาวนา อย่างเต็มกำลัง และก็ต้องผิดหวัง
มาโดยตลอด ทั้ง ๆ ที่ท่านเป็นกรรมการมูลนิธิที่มีเงินอยู่มิใช่น้อย
หลายแห่ง เช่น มูลนิธิจุฬาลงกรณ์-พันธุมิย์ ที่ท่านเป็น

ประธานนั้น พอท่านเอ่ยปากขึ้น ม.ร.ว. พันธุ์ทิพย์ บริพัตร
เปรยขึ้นว่าท่านสิทธิพรท่านมีพระทัยอันใสสะอาด แต่ถูกคน
“ตุน” ใ้ได้ง่าย ๆ ถ้าถวายเงินไป ก็จะไปทรงผูกปอกลอกอีก
คุณป่วยก็เลยต้องถอยจากออกมาทันที ด้วยความเกรงใจ ยัง
มูลนิธิที่นายเซวี่ ขวัญยืน ตั้งขึ้นนั้น ก็ให้เงินมหาวิทยาลัย
ต่าง ๆ ทีละล้านบาท ท่านอุทิศส่าห์ไปขออนายพจน์ สารสิน ผู้
เป็นประธานมาเพียงแสนเศษ ๆ เพื่อการอบรมลูกหลานชาวนา
คุณพจน์อนุมิต์ คุณเซวี่ไม่ขัดข้อง แต่เจ้าหน้าที่ชั้นต่ำลงมา
เขาไม่ทำเรื่องให้ ท่านก็ทำอะไรเขาไม่ได้ และท่านไม่ต้องการ
ให้บัวชำน้าชุนด้วย ในที่สุดข้าพเจ้าต้องร่างจดหมายให้ท่าน
เซ็นไปขอมูลนิธิไทยวัฒนา ต. สุวรรณ ซึ่งท่านเป็นกรรมการ
ได้ไปถวายท่านสิทธิพรไม่กี่หมื่น แต่ก็พออบรมได้อย่างกลม
กลม

ความข้อนั้น ท่านสิทธิพรมิได้ทรงลืม บีบคั้นไปท่านกราบ
บังคมทูลขอ พระราชทานเงินช่วยเหลือเพื่อการ อบรมดังกล่าว
โดยเขียนรายงานขึ้นไปว่า ได้เงินจำนวนน้อยนิดนี้มาจากไหน
แต่ก็เป็นเงินที่มีประโยชน์มาก หากทรงอธิบายไปว่าข้าพเจ้า
เป็นคนหาเงินถวาย ซึ่งเป็นความจริงเพียงเสี้ยวเดียว ผลก็คือ
พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงลงมาอีก ตรัสมากับ ม.ล. เดช สนิทวงศ์ ว่า

“ถ้านายสุลักษณ์ช่วยได้ ก็ไม่ต้องมาขอเงินจากฉัน” ครั้น
ม.ล. เตชไปทูลให้ทรงทราบ ก็ร้อนพระทัย ตรัสถามว่า “เธอ
ไปทำอะไรให้ระคายเคืองเบื้องพระยุคลบาท จนกลายเป็น
persona non grata ไป” เมื่อทูลถวายคำอธิบายไปแล้ว ก็
พอพระทัย ทรงเขียนไปถึง ม.ล. เตชใหม่ และในที่สุตก็ได้
รับพระราชทานเงินทุนอุดหนุนมาสมพระทัย

ดูเหมือนนั้นจะเป็นการ อบรมลูกหลานชาวนาครังสุดท้าย
ด้วยหลังจากนั้นไม่นาน ท่านกสิณชีพิตักษัย สำนักพิมพ์สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ได้เป็นตัวแทนจัดพิมพ์หนังสือ
เป็นที่ระลึกถึงองค์ท่าน ดังคุณปวยเขียนคำไว้อาลัยมาให้ดังนี้

“ท่านสิทธิพร”

ในที่สุด วาระที่พวกเราหวาดหวั่นอยู่ก็มาถึง คือวันที่ท่าน
สิทธิพรสันทพิตักษัย

สมหวาดเกรงวาระนั้นอยู่แล้วเป็นเวลานาน เพราะเหตุ
หลายประการ

ประการแรก ท่านทรงชรา และพระสร้างก็แบบบาง
ไม่สมดุลกับความบากบั่น ทรหดต่อการทำงาน ที่ท่านทรงถือเป็น
หน้าที่ เพื่อประโยชน์สาธารณชน จนถึงวันสิ้นพระชนม์ชีพ

ประการที่สอง สำหรับนักเศรษฐศาสตร์อย่างผม ผม
หน้าที่ในเรื่องเศรษฐกิจการเงินเป็นเบื้องต้น เราได้รับประโยชน์

เหลือนั้น จากข้อสกิดใจจากท่านสิทธิพร นักบุกเบิกเกษตร
ว่าเงินทองเป็นของมาฆา ข้าวปลาเป็นของจริง อนาคตของ
เกษตรกรไทยเป็นเรื่องที่จะต้องทนอดทนอย่างระมัดระวัง

อีกเหตุหนึ่ง ท่านชายสิทธิพรทรงเป็นปากเสียงให้แก่
ชาวไร่ชาวนา สามัญชน เพื่อประโยชน์ของสามัญชนส่วนใหญ่
ในประชาชาติไทย และเพื่อความชอบธรรมในสังคม สมดัง
คำกล่าวของประธานาธิบดีรามอนแมกไซไซท์ว่า “ใครเกิดมา
ม้วย กุหลาบบานเมืองต้องย่นสัทธิให้มากเข้าไว้”

อีกประการหนึ่ง ตราบใดที่ท่านสิทธิพรดำรงพระชนม์อยู่
พวกเราได้เห็นแก่ตา ซึ่งตัวอย่างของมนุษย์อัจฉริยะผู้กล้าหาญ
และคดพอที่จะขุดมันในอุดมการณ์ของตน ไม่ว่าจะเกิดอะไร
ขึ้น ต่อไปในโลกของเขาวนจะจนลงถนัด

วันนี้ ชาติไทยจนลงถนัด ชาวไร่ชาวนาจนลงถนัด ลูก
ชาวไร่ชาวนาจนลงถนัด นักศึกษาและนักเกษตรจนลงถนัด
นักเศรษฐศาสตร์จนลงถนัด ท่านทั้งหลายกับผมจนลงถนัด
เพราะเราขาดท่านสิทธิพร

ปวย อิงการณ

๒๓ มิถุนายน ๒๕๑๔

(จาก อนุสรณ์ ม.จ. สิทธิพร กฤดากร สำนักพิมพ์สมาคมสังคมนิยมศาสตร์ฯ)

เรื่องคำไว้อาลัยนี้ ก็ข้า ท่านใช้ราชาศัพท์ผิด ไปใช้คำ “สิ้น
พระชนม์” กับหม่อมเจ้าเข้า แต่ท่านเขียนมาด้วยลายมืออย่าง
งาม จะขอให้ท่านเขียนใหม่ ก็เกรงใจ ข้าพเจ้าจึงขอให้พนัก

งานที่จัดพิมพ์เขียนเลียนลายมือท่าน ใช้คำว่า “สันชีพติภษย์”
ปะทับลงไปบนคำ “สันพระชนม์” แต่เขาทำไม่ได้หรือซ้เกีย
ทำ เขาเขียนถึงท่านโดยผลการ ขอให้ท่านเขียนให้ใหม่ ท่าน
ก็ทำให้อย่างน่าเอ็นดู วิธน์ข้าพเจ้าเคยบังอาจทำกับกรมหมื่น
นราธิปพงศ์ประพันธ์มาแล้ว เมื่อคราวทรงเขียนคำอำนวยพร
ประทานคุณปว้ยเมื่ออายุ ๖๐ เดิมโปรดให้ตีพิมพ์ประทานม
มีที่ผิดข้อเท็จจริงอยู่เล็กน้อย ข้าพเจ้าแก้และเติมความจริ
บางข้อถวายเป็นไป และขอให้ทรงเองด้วยลายพระหัตถ์ เพื่
จะได้ไปก่ดบลอค ก็ทรงพระกรุณา นับว่าเป็นพระคุณอย่างห
ที่สุกมิได้

เรื่องหนังสือกับคุณปว้ยนั้น ข้าพเจ้ากว่นท่านบ่อย ๆ แ
เมื่อข้าพเจ้ามาทำ วิทยาสาร วิทยาสารปริทัศน์ ท่านก็เขียน
เรื่องให้ ขอแปลเรื่องท่านจากภาษาอังกฤษเป็นไทย ท่านว
คนที่ธนาคารชาติแปลให้เองเลยทีเดียวกมี ที่ข้าพเจ้าเสียใจไม่
หายหนักมอยู่คราวหนึ่ง คือเพื่อนนักหนังสือพิมพ์คนหนึ่งม
ปรารถนาอยากสัมภาษณ์ท่าน ซึ่งเวลานั้นยังเป็นผู้ว่าการ ๖ อยู่
โดยที่ข้าพเจ้าเห็นฝีมือของเพื่อนคนนั้นทางด้านการสัมภาษณ์ แล
เห็นว่า เป็นความปรารถนาอันแรงกล้าของเขา ข้าพเจ้าก็ไปนค
ให้ ท่านตอบว่า “คุณสุลักษณ์ ตอนนั้นผมไม่มีเวลาเลย ทงงาน

หลวงงานราษฎร์ ประดิ่งเข้ามา ล้วนสำคัญ ๆ ทั้งนั้น ผมไม่
อยากพบใครเลย ถ้าไม่จำเป็น ผมยินดีเสียเงินให้ชั่วโมงละ
๕๐๐ หรือพันบาทก็เอา ขอให้ผมได้มีเวลาสะสางการงานเถิด”
แต่ข้าพเจ้าไม่ยอม พรรณนาสรรพคุณของเพื่อนนักหนังสือ
พิมพ์คนนี้ ในที่สุดท่านหยิบสมุดพกประจำวันขึ้นมา ก็เป็นอัน
ว่าท่านยอมให้พบ นัดวันกันเรียบร้อยที่ธนาคารแห่งประเทศไทย เพื่อนคนนั้น
ไปสัมภาษณ์มาแล้ว ก็ไม่เขียนมาให้ จนข้าพเจ้าต้องทวง เขาจึงเขียนมาอย่าง
หาสาระมิได้ แต่ข้าพเจ้าก็ลงพิมพ์ไว้ใน *วิทยาสารปริทัศน์* ที่น่าเจ็บใจก็ตรงที่
เขาไปพูดลับหลังว่า “สัญลักษณ์ต้องการสร้างอิทธิพลให้ป่วย ต้อง
การเอาคนเป็นพวก ผมเลยแกล้งเขียนให้ ทำให้เป็นเรื่องละ
ไป” นักเขียนขนาดนั้นไม่รักษาชื่อเสียงเกียรติคุณของตนเอง
ก็ช่างปะไร และข้าพเจ้านะหรือจะต้องหาพวกให้คุณป่วย
เพราะพรรคพวกข้าพเจ้า ที่พาเข้าไปพบกับท่าน ดูท่านจะ
ขาดทุนหรือเข้าเน้ออยู่เกือบจะโดยตลอด ถ้าไม่ควักกระเป๋า
เลี้ยงข้าว ก็ต้องเสียเวลา โดยไม่เคยได้อะไรมากมาย ที่ร้ายก็
คือ มีคนพูดกันในบางวงการด้วย ว่าคุณป่วยนั้นเป็นคนดี ตั้ง
แต่มาคบกับนายสัญลักษณ์ต่างหาก จึงเสียคน ทั้งยังปากจัด
อย่างนายสัญลักษณ์ไปด้วย

ในระหว่างที่ข้าพเจ้าทำ วิทยาสารปริทัศน์ อยู่คนเดียว มี
นักเขียนค่าย สยามรัฐ มาเขียนคอลัมน์ประจำให้อยู่คนหนึ่ง
โดยที่ข้าพเจ้ารู้จักเขามาแต่สมัยเขายังเป็นนิสิตปี ๑ วันหนึ่ง
เขาเขียนบทความมาให้ ว่าคนที่วางแผนทำลายชาตินั้น มีชื่อ
ว่า “ผวย” ข้าพเจ้าถามว่าทำไมจึงเขียนเช่นนั้น ข้าพเจ้าจะ
ไม่เก็บบทความของเขา เว้นแต่เขาจะแก้เอง ถ้าถูกฟ้องก็ถูก
ด้วยกัน หากไม่จะหาว่าข้าพเจ้ามุกโขโลกณะ เขาจึงเล่าว่าผู้
อำนวยการของเขาบอกว่ามีฝรั่งมาจากปารีส เข้าไปกราบบังคม
ทูล ว่าคุณป่วยไปพบกับหลวงประดิษฐ ฤทธิ์ กิจจะโคนล้มราช
บัลลังก์ จะตั้งตัวเป็นประธานาธิบดีกัน เพื่อหาทางให้เมือง
ไทยเป็นคอมมิวนิสต์ ข้าพเจ้าขอให้เขาคิดว่าโดยข้อเท็จจริงแล้ว
จะเป็นไปได้ละหรือ และเขารู้ว่าคน ๆ นั้นเป็นสัตว์บุรุษหรือ
มิใช่ การปล่อยข่าวทำนองนี้เสียถึงองค์พระประมุขด้วย หรือ
มิใช่ เขาเห็นด้วย ยอมตัดข้อความตอนนั้นออกไป และแล้ว
เขาเองภายหลังก็ถูกผู้อำนวยการคนนั้นไล่ออกจาก สยามรัฐ

ข้อกล่าวหาคุณป่วยในทำนองนี้ ยังมีอีกมาก แล้วข้าพเจ้า
จะเก็บมาเล่าให้ฟังกันในตอนถัด ๆ ไป ในที่นี้จะขอเล่าเพียง
ว่า ข้าพเจ้าเองก็มีเหตุให้วิวาทกับคุณหลวงประดิษฐ์มนูธรรม
ตั้งท่านดำ่ว่าข้าพเจ้าอย่างสาตเสียเทเสีย โดยที่ข้าพเจ้าก็ไม่ลด
ละ ประการมไปอย่างแรง ในเรื่อง “ปฏิกริยาต่อข้อเขียนของ

นายปรีดี พนมยงค์” (ดู *อดีตของอนาคต* เกล็ดไทย ๒๕๑๗ หน้า ๖๗) เรื่องนี้คุณป่วยไปพูดกับคนอื่นว่าไม่น่าวิวาทกันอย่าง
นี้เลย ผิดทั้งคุณ แต่กับข้าพเจ้า ท่านสำคัญเพียงเบา ๆ ว่า
“ความจริงอาจารย์ปรีดีเป็นผู้ใหญ่ ไม่น่าจะรานคุณก่อน แต่
ท่านโกรธคุณมาแต่เมื่อคุณเขียนวิจารณ์ *The Devil’s Discus*
ลง สังคมศาสตร์ปริทัศน์ มาแต่สมัยโน้นแล้ว (ดู *ชวนอ่าน*
และวิจารณ์หนังสือต่าง ๆ แพรวพิทยา ๒๕๑๒ หน้า ๗๙) แต่
คุณเองก็ไม่ควรไปตอบท่านอย่างนั้น ผมเห็นว่าถ้าคุณหนึ่งเสีย
หรือตอบน้อยและอย่างนอบน้อม คุณจะได้เต็มมาก” ท่านจะ
ไปกราบเรียนคุณหลวงประดิษฐ์ว่าอย่างไรไม่ทราบได้ เรื่องนี้
ก็เป็นอันเลิกแล้วต่อกันไป

คุณป่วยเรียกคุณหลวงประดิษฐ์ว่าอาจารย์ปรีดีทุกคำ ท่าน
ว่าท่านเชื่อในความบริสุทธิ์ของท่านผู้นั้นในเรื่องกรณีสวรรคต
และว่า “แต่คุณสุลักษณ์จะเชื่ออย่างไร หรือไม่ เป็นสิทธิ์ของ
คุณสุลักษณ์ เราไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกัน แต่ก็เป็นเพื่อนกันได้ ที่
จริงคุณกับผมยังมีอะไรที่เห็นต่างกันอีกเยอะ เป็นแต่เราไม่มี
โอกาสได้พูดถึงข้อคิดความเห็นที่ต่างกันเท่านั้น”

ความจริงคุณป่วยก็เคยนิทาคุณหลวงประดิษฐ์ให้ข้าพเจ้า
ฟัง เช่นว่า “อาจารย์ปรีดีท่าน snob จะตายไป” แต่ก็นิทา

ด้วยความรักและเคารพ ท่านเคยชวนข้าพเจ้าไปพบที่ฝรั่งเศส
แต่ชวนเล่น ๆ เพราะรู้ว่าถึงอย่างไรข้าพเจ้าก็ไม่ไป ทั้งท่าน
ยังบอกว่าคนที่เห็นต่างกันนั้นมักจำเป็น ถ้าเห็นตาม ๆ กันเสีย
หมด โลกนี้จะไม่น่าอยู่อย่างยิ่ง

เมื่อตอนที่ท่านหลุดจากตำแหน่งใด ๆ สั้นนั้น ข้าพเจ้าได้
รวบรวมบทความเป็นภาษาอังกฤษ จัดพิมพ์เป็นเล่มย่อย
แจกจ่ายและจำหน่ายในวงจำกัด ให้ชื่อว่า Siam through the
Looking Glass ได้อุทิศหนังสือนี้ให้ท่านด้วยความเคารพ
ท่านตอบขอบใจ ที่อุทิศสำนึกถึงท่าน แต่ก็เสียดาย ที่ในเล่ม
นี้มีคำแปลคำวิจารณ์ The Devil's Discus เป็นภาษาอังกฤษ
ลงไว้ด้วย ท่านว่า “อาจารย์ปรีดีคงไม่ชอบแน่ ๆ”

คราวหนึ่งท่านมากินอาหารที่บ้านข้าพเจ้า ซึ่งนุ่งผ้าม่วง
รับแขกต่างเมือง มีมิโหรี่และรำไทยไว้ต้อนรับด้วย ท่านบอก
ท่านเองไม่เห็นด้วยกับการนุ่งผ้าม่วง เพราะหมดสมัยไปแล้ว
แต่ก็เคารพความเห็นของข้าพเจ้าในการที่ติดอริชชนนุ่งอยู่ (ท่าน
ไม่ได้ใช้ถ้อยคำรุนแรงเช่นนั้น)

งานเลี้ยงกินนกกแปลก ลูกสาวเพื่อนมารำไทยให้ เขม
คู่รักเป็นนักเรียนนายร้อย จปร. พวกนั้นจึงมาช่วยงานที่บ้าน

อยู่หลายคน แต่ตอนคุณป่วยเข้ามา ไม่มีใครยกมือไหว้ ข้าพเจ้า
ก็ไม่ได้สังเกต ท่านก็ไม่ได้สังเกต ต่อเสร็จงานแล้ว เขา
จึงเปรยกันขึ้นว่า “นายป่วยเป็นคนขายชาติ เราไหว้ไม่ได้”
ฟังแล้วหน้าอานาใจ ที่สถาบันการศึกษาชั้นสูงเช่นนี้ยังมีการ
ปล่อยข่าวลือกันถึงเพียงนี้ แล้วจะมีอะไรไว้ให้เป็นสัจจะแก่
อนาคตของวงการทหารหาญอีกเล่า

ข้าพเจ้าเองก็เป็นลูกศิษย์อาจารย์โรงเรียนนายร้อย จปร. คน
หนึ่ง ซึ่งมาสอนพิเศษที่โรงเรียนอัสสัมชัญอยู่ด้วย ท่านผู้นี้เคย
โปรดปรานข้าพเจ้ามามาก เคยปรารภเรื่องข้าพเจ้าให้นักเรียน
อัสสัมชัญรุ่นหลัง ๆ ฟังเสมอ เต็กอัสสัมรุ่นเมื่อสามสี่ปีก่อน
เล่าให้ฟังว่าตอนต้นปีท่านผู้นี้ยังสรรณูเสริญข้าพเจ้าอยู่ แต่พอ
ปลายปีท่านกลับบอกในชั้นว่าข้าพเจ้าเป็นคอมมิวนิสต์ไปเสียแล้ว
เป็นอันการปล่อยข่าวทำนองนี้ มิได้ทำแก่คุณป่วยคนเดียว
เท่านั้น

๓)

สิ่งหนึ่งซึ่งคุณปู่มีส่วนช่วยตั้งอย่างสำคัญคือ มูลนิธิบูรณะ
ชนบทแห่งประเทศไทย พอตั้งขึ้นยังไม่ทันไรก็ได้รับพระบรม
ราชูปถัมภ์ คุณต่อนั้นคุณปู่หวังมาก อยากให้ชนบทของไทย
ได้รับการเหลียวแลอย่างเอาจริงเอาจัง โดยต้องการระดม
ทรัพยากรจากคนรวยไปช่วยคนจน และคนมีความรู้ไปช่วยผู้ที่
ต้องการศึกษาว่า กับให้คนกรุงสนใจคนชนบท

มูลนิธินี้ ข้าพเจ้าเกือบไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับท่านเลย เป็น
แต่เมื่อก่อนนายเย็น ชาวจีนใต้หวัน จะมาขายความคิดชนที่
ประเทศนี้ ข้าพเจ้าได้ไปประชุมที่ศูนย์ของขบวนการนักศึกษา
ฟิลิปปินส์มาแล้ว ไปแลเห็นว่านี่เป็นขบวนการต่อต้านคอม

มูลนิธิแบบนายทุน ซึ่งจะได้ผลอะไรก็ เพราะนายทุนยอมไม่ยอมเสียสละอะไรมาก นอกไปจากจะถูกบังคับให้ต้องควัก และการทำ คุณจะทำเล่น ยิ่งกว่าจะให้ได้ผลอย่างจริงจัง เพราะถ้าจะทำให้ได้ผลอย่างจริงจัง คงต้องกระทบกับฐานทางอำนาจ และฐานทางเศรษฐกิจ ซึ่งคงจะยอมให้ชนบทหรือชนมาเท่าเทียมกรุง หรือให้คนจนได้ขึ้นมาล้มตาอ้าปากเท่าคนรวย ย่อมเป็นไปได้ คุณป่วยและพวกที่ ได้รับรางวัลแมกไซไซย มักอ้างคำของประธานาธิบดีผู้หนึ่ง ว่าใครมีน้อยควรได้รับการจุนเจือให้มากขึ้น "ข้าพเจ้าเห็นว่าฟังคุณ ก็เกิดตอก แต่เห็นจะเป็นไปไม่ได้"

เมื่อนายเย็นมากรุงเทพฯ ข้าพเจ้าก็ได้รับเชิญให้ไปพบ แก่ต้นต้นมากที่ได้พบคุณป่วย แก่บอกท่านอยากลาออกมาทำการงานบูรณะชนบทโดยตรงเลยที่เดียวด้วยซ้ำ เป็นแต่เกรงว่าจะได้คนทุจริตคติมิชอบมากุมธนาการชาติ จึงต้องสนใจอยู่ต่อ ขอให้สร้างระบบการในธนาการ กลางให้เป็นปีกแผ่นแน่นหนามั่นคงดีแล้ว จะกระโดดออกมาทำการเพื่อบ้านเพื่อเมือง โดยเฉพาะก็ในชนบท คุณเขานิยมชมชอบคุณป่วยมาก เขาเห็นว่า การบูรณะชนบทในประเทศไทยจะสำเร็จผลได้ เพราะท่านผู้รับเป็นตัวซัดให้ แม้จะทำการให้ไม่ได้เต็มเวลาก็ตาม

การทำงานเต็มเวลานั้น ไปได้นายเสนาะ นิลกำแหง มาเป็นผู้บริหาร ซึ่งก็เป็นวิธีการดังเช่นที่ฟิลิปปีนส์ คือเอาผู้บริหารธุรกิจการค้า ที่สละเงินเดือนที่หลาย ๆ หมื่น มารับเพียงหมื่นเศษ ๆ แม้เพียงนั้นก็ถือว่าเป็นการเสียสละอย่างใหญ่หลวง ข้าพเจ้าเองก็เคารพนับถือคุณเสนาะ ซึ่งได้ให้ความเมตตากรุณาข้าพเจ้ามาแต่ก่อน ท่านเคยเปรย ๆ เป็นทำนองอยากได้ข้าพเจ้ามาร่วมงานด้วยซ้ำไป เผลอเวลานั้น ข้าพเจ้าแต่งงาน ด้วยเพิ่งออกจากไทยวัฒนาพานิชมา ไปปรึกษาคุณป๋วยว่าจะไปสมัครทำงานตำแหน่งดีใหม่ ท่านว่า “ไม่ดีดอก ไม่เหมาะกับคุณ คุณไปทำไม่ทันไรก็จะต้องวิวาทกับนายทุน” นี้แสดงว่าท่านรู้อะไรอยู่มิใช่น้อย หากท่านใช้ความละมุนละม่อมค่อย ๆ วางแผน ทะล่อมทำงานเพื่อความไพบูลย์ของบ้านเมืองเป็นใหญ่

ข้าพเจ้าเอง ภายหลังได้รับการขอร้องจากองค์การอาหารและการเกษตรของสหประชาชาติ โดยหน่วยงานที่ตั้งขึ้นเพื่อต่อสู้กับความอดอยากยากไร้ ให้หานิสิตนักศึกษามาทำงานร่วมกับมูลนิธิที่วอชิงตัน ร่วมประชุมกันได้ทั้งสองที่ นักศึกษาเหล่านั้นก็ผูกพันกับกรรมการมูลนิธิ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยในองค์การดังกล่าวไม่รู้เรื่อง เผลอข้าพเจ้ามีอันเป็นต้องไปพม่า ไม่ได้มา

ร่วมประชุมเป็นตัวกลาง ยกเว้นคราวแรก ถ้าได้อยู่ด้วย ก็
ไม่แน่ว่าจะประสานแก้กับหนุ่ม โดยลตช่องว่างระหว่างวัยและ
ในทางความคิดได้ ทั้ง ๆ ที่ นี้เกิดขึ้นก่อน พ.ศ. ๒๕๑๖
หลายปี

เมื่อคุณเสนาะ นิลกำแหง วางมือจากมูลนิธิบูรณะชนบท
ไปแล้ว คุณป่วยก็ไปให้นายศิริ สันตบุตร มาทำแทน แต่
ยังไม่ทันไร ท่านก็มาบ่นว่า “หลวงอรรถสิทธิ์มาขอคุณศิริไป
เป็นผู้ว่าการนครหลวงเสียแล้ว” ที่จริงการยุบกรุงเทพฯ รวม
กับธนบุรีนั้น เกิดขึ้นในสมัยจอมพลถนอมปฏิวัติตัวเอง ท่าน
ว่าท่านไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง กับการรวมบ้านรวมเมืองอย่างนั้น

กับนิสิตนักศึกษา^๕ ก่อน พ.ศ. ๒๕๑๖ คุณป่วยไม่มีช่อง
ว่างเอาเลย และแม้ท่านจะไม่ได้นายอเลค ดิคสัน มาช่วยการ
งาน แต่ท่านก็ดำรง^๕หน่วยงานบัณฑิตอาสาพัฒนาขึ้นที่ธรรม
ศาสตร์ หลังจากที่มาเป็นคณบดีได้ไม่นาน

บูรณะชนบท ท่านอิงไว้กับระบบนายทุน^๕นั้นใด บัณฑิต
อาสา ท่านก็อิงไว้กับระบบข้าราชการ^๕นั้น โดยที่กรณีหลัง
นี้ ท่านไปพูดกับกรมสามัญศึกษา ขอให้รับบัณฑิตออกไป
สอนตามชนบท ทำนองหน่วยสันติภาพอเมริกันและหน่วยอาสา
บริการของอังกฤษ^๕นั้นเอง ทั้งสองระบบนี้มีข้อจำกัดมาก โอกาส

ที่โครงการทั้งสองจะได้รับความสำเร็จ ย่อมจำกัดมากด้วยเช่นกัน จนพวกเราบางคนเตือนท่าน ว่าโครงการนี้คงจะสำเร็จยาก ทั้งในธรรมศาสตร์ก็มีคนคอยจับผิดท่านอยู่ด้วย จะได้คุ้มเสียละหรือ ท่านว่าชอบใจที่เตือน ยิ่งเขาคอยจ้องดูเราล้ม เรายิ่งควรทำด้วยความระมัดระวังยิ่งขึ้น ท่านเห็นว่านี่เป็นการให้กำลังใจในทางอ้อม

พูดกันโดยที่สัจย์ที่จริงแล้ว จะว่าโครงการทั้งสองล้มเหลวเสียเลยทีเดียว ก็เห็นจะไม่ได้ ยิ่งโครงการบัณฑิตอาสาพัฒนาด้วยแล้ว แม้บัณฑิตจะไม่ได้เห็นปัญหาแก่น ในถิ่นที่ถูกรังการออกไปจริงๆ เพราะกรมสามัญมีหน่วยงานอยู่แต่ที่ตัวจังหวัดและอำเภอใหญ่ ๆ เท่านั้น แต่ก็ช่วยให้หลายคนตื่นตัวในการรับใช้สังคม หลายคนบักหลักอยู่ต่างจังหวัดกันเลย ท่านเองอุทิศเวลาให้แก่บัณฑิตพวกนี้เป็นส่วนตัว ถือเอาดังกับว่าแต่ละคนเป็นลูกเป็นหลานท่านกันเลยทีเดียว

ข้าพเจ้าเองมีส่วนร่วมกับท่านน้อย แต่เวลามีสัมมนา ท่านก็มักให้เชิญข้าพเจ้าไปร่วม คำเตือนของข้าพเจ้าที่พูดมากับท่าน ท่านก็นำไปเตือนพวกบัณฑิตในที่ประชุม โดยเฉพาะเมื่อนายโกมล คีมทองถูกฆ่า ข้าพเจ้าได้เรียนท่านไปว่า บัณฑิตต้องระวังรักษาชีวิตไว้ก่อนอื่น ต้องดูแลสุขภาพอนามัยเป็นประการ

สำคัญอันดับ ๑ และต้องดูด้วยว่าคำพูดและการกระทำในท้องถิ่นนั้น ๆ จะไปกระทบกลุ่มอิทธิพลที่นั้นอย่างไรบ้าง เพราะเท่าที่ทราบมา บัณฑิตที่หัวก้าวหน้า ที่หวังดีต่อผู้คนและบ้านเมือง มักมีปัญหากับผู้ใหญ่ เช่นนายอำเภอ อยู่เสมอ ๆ คຸ້ມใหม่ที่จะสูญเสียชีวิต หรืออุดมคติของคนพวกนี้ไป โดยที่ระบบการศึกษาและระบบสังคมของเราไม่เอื้ออำนวย ให้ได้มาซึ่งเยาวชนที่จะอุทิศตนเพื่อสังคม เมื่อหาได้แต่ละคน เราควรทนุถนอมไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ แม้การสละชีวิตเพื่อรักษาความชอบธรรม ก็ควรตามว่าเพื่อความชอบธรรมระดับไหน ควรสละอะไร ควรถนอมชีวิตไว้อย่างไร หรือไม่ นี่ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะตอบกันได้ง่าย ๆ

คุณป่วยเข้าใจความห่วงใยของข้าพเจ้าเป็นอย่างดี และคุณท่านจะรู้เท่าทันระบบทุนนิยมและระบบราชการเป็นอย่างดีด้วย หากแต่ท่านเป็นนักปฏิบัติการ เป็นนักประสานประโยชน์ โดยใช้ระบบที่มีอยู่ ให้ได้ผลอย่างดีที่สุด เท่าที่ฟังจะเป็นไปได้ ท่านไม่ชอบสร้างอุดมการณ์อันสวยหรูที่หวิวหว่า อันอาจนำพาให้ผู้คนเดือดร้อน โดยที่ระบบใหม่อาจเร็วกว่าระบบเก่าก็ได้ ท่านพูดอยู่เสมอ ทั้งในที่ลับและที่แจ้งว่า ท่านไม่ไว้วางใจพวกคอมมิวนิสต์ ท่านว่าทฤษฎีของพวกเขาอาจจะดี แต่เท่าที่

ท่านรู้จักคนพวกนี้มา ดูสับปลับ ตลบตะแลง ๕ ๕/ ทั้งนี้อาจเป็น เพราะอิทธิพลที่ท่านได้มาจากสถาบันการศึกษาของท่านที่ อังกฤษก็ได้

ท่านเล่าว่า เมื่อท่านเรียนอยู่มหาวิทยาลัยลอนดอน (ท่านว่า LSE นั้นคำเต็มคือ = London School of Economics and Political Sciences คือไม่ใช่ให้รู้เศรษฐศาสตร์อย่างเดียวหาก ต้องรู้เท่าทันการบ้านการเมืองด้วย) อาจารย์คนหนึ่งถือตัวว่า เป็นชาย เป็นสมาชิกชนิตหัวรุนแรงในพรรคสังคมนิยมอังกฤษ ซึ่งเชื่อในเรื่องเสรีประชาธิปไตย อาจารย์ท่านนั้นมักกล่าวว่า อ้าย พวกฝ่ายขวามีอยู่ ๒ พวก พวกหนึ่งคือสมาชิกพรรคอนุรักษนิยมของอังกฤษ อีกพวกหนึ่งคือสมาชิกพรรคบอลเชวิคหรือคอมมิวนิสต์ ที่รัสเซีย ดูท่านชื่นชมกับอาจารย์ท่านนั้นมาก

ยังอาจารย์ของท่านอีกผู้หนึ่ง ซึ่งท่านนิยมชมชอบมากนั้น ต่อมาเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ New Statesman ที่มีชื่อ มากของอังกฤษ และในบั้นปลายชีวิตได้เป็นข้าหลวงใหญ่ ประจำอินเดียด้วย ท่านยกย่องอาจารย์ผู้นี้ เพราะเข้าข้างลูกศิษย์ ยิ่งกว่าเข้าข้างรัฐบาล ท่านว่าอาจารย์ผู้นี้มักชวนลูกศิษย์ ไปพบที่ห้องทำงาน โดยเฉพาะก็ลูกศิษย์ที่มาจากเมืองจีน โดยแนะนำให้รู้จักกันไว้ เพื่อจะฟังพากันในโอกาสต่อไป และ

สอนให้รู้เล่ห์เพทุบายของรัฐบาลอังกฤษ กับแนะให้ต่อสู้กับ
อังกฤษ โดยต้องได้เอกราชทางเศรษฐกิจด้วย ไม่ใช่เอกราช
ทางการเมืองอย่างเดียว แม้เมืองไทยจะไม่ได้เป็นเมืองขึ้นของ
อังกฤษ แต่อาจารย์ผู้หนักชวนคุณปู่ไปร่วมด้วยแทบทุกครั้ง
เป็นเหตุให้ท่านรู้จักนักการเมืองของประเทศเพื่อนบ้าน ในกาล
ต่อมาอีกหลายคน

เมื่อข้าพเจ้าพา ว. อนันต์ ไปพบท่าน ยังคุยกันถึงอาจารย์
ผู้ เพราะนายอนันต์เคยทำงานหนังสือพิมพ์มากับท่านผู้ และ
ได้รับความเมตตาปรานีมาเช่นกัน

อิทธิพลของครูที่ดี มีต่อศิษย์ไม่น้อยไปกว่านางงานที่ดี
ว่าเพื่อนร่วมงานเป็นศิษย์ด้วยเช่นกัน คุณปู่ก็จะเป็นเช่นนี้
กับลูกศิษย์และลูกน้อง เท่าที่ทราบ เมื่ออยู่ธนาคารชาติ ท่าน
ไม่เคย “สั่ง” หาก “ขอร้อง” ผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอ และ
เวลาลงท้ายจดหมายถึงใคร ท่านจะใช้คำว่า “ด้วยความเคารพ”
เสมออีกด้วยเช่นกัน โดยไม่ถือว่าเขาต่ำต้อยกว่าท่านเอาเลย

สมัยที่ท่านเป็นนักเรียนอยู่ที่อังกฤษนั้น ข้าพเจ้าได้ยินมา
จากกระแสนั้นว่า เพื่อนฝูง ครูอาจารย์ รักใคร่ท่านมาก ท่าน
จดคำบรรยายของอาจารย์อย่างละเอียด และด้วยลายมืออันงาม
อันพรรคพวกมักยืมไปลอกต่อ นัยว่าหลายคนสอบได้ เพราะ

อาศัยโน้ตของคุณป่วย เพราะหลายคนชอบโตคร่อมจากการฟัง
คำบรรยายของอาจารย์อยู่เสมอ โดยที่คุณป่วยไปเรียนสม่ำเสมอ
ก็สมัยที่ท่านเป็นนักเรียนนี่เอง ที่ท่านไปเป็นเสรีไทย ท่าน
จึงเชื่อว่าเยาวชนอาจทำการระดับชาติได้ ถ้าไม่ถูกกดจากผู้ใหญ่
ให้เห็นเป็นเด็กที่ไม่รู้จักโต

ข้าพเจ้าเคยถามท่านว่า นึกอย่างไรจึงไปคิดตั้งขบวนการ
เสรีไทยขึ้นที่อังกฤษ ท่านว่า “ไม่ใช่ผมหรอก ความคิดริเริ่ม
เป็นของเสนาะ ต้นบุญยื่นเขา เป็นแต่เขารู้ว่าเขาเป็นคนปาก
จืด คนไม่สู้ชอบขี้น้ำเขา เขาจึงมายกให้ผมออกหน้า วังเต็น
ทำการ”

ดูคุณป่วยจะรักใคร่คุณเสนาะทั้งสองนั้นมาก เคยถึงกับอยาก
ให้อาจารย์เสนาะได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
อยากให้ได้เป็นอธิการบดี เคยบอกข้าพเจ้าว่า “เสนาะทำได้ดี
กว่าหลายคน เสียตายที่เขารับซึ่งหนีไปทำงานบีบีซีเสียก่อน”

กับเสรีไทยนั้น ท่านไว้เนื้อเชื่อใจ รักใคร่มาก หากช่วย
เหลือเกือกถูกลอยอย่างไรได้ ท่านเป็นต้องทำทันที เพราะถือว่า
ได้ยอมสละชีพเพื่อชาติมาด้วยกัน อย่างพี่ชายข้าพเจ้า ซึ่งเป็น
เสรีไทยรุ่นเด็ก อยู่ในเมืองไทยนั่นเอง มีหน้าที่เพียงคอยช่วย
ต้อนรับเสรีไทยที่เข้ามาจากนอกประเทศอยู่บ้างเท่านั้น ท่านก็

ไม่ลืม เมื่อท่านออกไปประจำอยู่ที่สถานทูตในอังกฤษ ถึงวัน
เลี้ยงเสรีไทยประจำปี ท่านต้องเชิญพี่ชายข้าพเจ้าเข้าร่วมด้วย
ทั้ง ๆ ที่เวลานั้นเขาเป็นข้าราชการผู้น้อยเอามาก ๆ ซึ่งคุณจะไม่
เปรมเอามาก ๆ ค่ะ

ภายหลังมีข่าวมาเข้าหูท่านว่า เสรีไทยคนหนึ่งซึ่งเป็นเจ้า
เข้าไปกราบบังคมทูลในทรีโหวาน ว่าคุณป่วยเป็นคอมมิวนิสต์
ท่านเสียใจจนน้ำตาไหล ท่านว่าคน ๆ นี้ สมัยหนึ่งเคยตายแทน
กันได้ ทำไมถึงทำได้ถึงเพียงนี้

๑

เมื่อโกมล คีมทองถูกฆ่าตายนั้น คุณป๋วยสงสารข้าพเจ้ามาก หากข้าพเจ้าขอให้ท่านทำอะไรเพื่อมูลนิธิอันตั้งขึ้นในนามนี้ ท่านยินดีทำให้เสมอ แม้จนอาสาเดินทางให้ เพื่อหาเงินเข้ามูลนิธิ ซึ่งได้มาเป็นจำนวนมาก เมื่อจัดพิมพ์หนังสือ ชาวบ้าน เป็นรายเดือน ขอให้ท่านเขียนจดหมายไปยังหน่วยราชการ ไปยังห้างร้าน ธนาคาร เพื่อขอเงินมาอุดหนุน ท่านก็ทำให้ ดังที่ท่านได้ทำมาแล้วกับ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ นี้เอง บางคนเขาไม่ยอมทำบุญกับข้าพเจ้า หรือกับมูลนิธิ หากจะทำกับท่านโดยตรง ท่านก็รับให้ แล้วรีบส่งเงินตรงมายังข้าพเจ้าเลย

ทันที นึกมีหลายหน

๕๖

ข้าพเจ้ายังไม่เคยเจอผู้ใหญ่ในวงราชการที่ไหน ที่จะกล้าทำ
ให้ถึงเพียงนี้ เห็นมีแต่ระว่างตัว กลัวจะเสื่อมเสียชื่อเสียง กลัว
จะกระทบกระเทือนตำแหน่ง บางคนใช้ประโยชน์จากข้าพเจ้า
เสียซ้ำ แต่พอใหญ่ขึ้นไปแล้ว เพียงคบข้าพเจ้าห่าง ๆ ยังออก
จะกลัว ๆ

ความจริงข้าพเจ้ากวนคุณบ่อยมากมาหลายเรื่อง ไม่แต่กับ
กิจกรรมภายในประเทศ แม้กับต่างประเทศ ท่านก็ทำให้ ให้
ไปประชุมที่สิงคโปร์ก็ไป หน่วยงานทางค่านเอเซียอาคเนย์ จะ
ขอมาตั้งสำนักงานที่ธรรมศาสตร์ สมัยเมื่อท่านเป็นอธิการบดี
ท่านก็ยอม ข้าพเจ้าเองเคยโยงคนต่างประเทศให้มารู้จักท่าน
หลายคน คนหนึ่งซึ่งท่านพอใจมากที่สุดที่ได้พบและเขาก็เคารพ
ท่านมากนั่น คือ สุชาติโมโก แห่งอินโดนีเซีย ซึ่งมีอะไร
คล้ายคุณบ่อยมากและอยู่ในวงการนานาชาติคล้ายกัน หากเพิ่ง
มาพบกันทีนี้โดยมีข้าพเจ้าเป็นสื่อ

ณ การประชุมกับกลุ่มชาวต่างประเทศชั้นนำที่ในกรุงเทพฯ
นี้ เผอิญคนอังกฤษผู้มาประชุม ติดต่อข้าพเจ้าไม่ได้ เพราะ
เวลานั้นข้าพเจ้ายังไม่มีโทรศัพท์ที่บ้าน เขาติดต่อน้อยยังคุณบ่อย
ซึ่งไม่รู้จักเขามาก่อนแต่ก็อุตส่าห์รับเขา ขับรถเอาเขามาส่งบ้าน
ข้าพเจ้า ซึ่งวันนั้นฝนตกหนัก ท่วมชอย ท่วมใต้ถุนเรือน

ท่านก็อุตส่าห์ลุยเข้ามา แคมไม่พบข้าพเจ้าเสียอีก ตั้งนบน
ต้น และตลอดที่คน ๆ นั้นพักอยู่กรุงเทพฯ เราประชุมกันทุก
วัน เป็นกลุ่มเล็ก ๆ มีผู้รู้มาจากออสเตรเลียคน ๑ จากอินเดีย
คน ๑ จากมลายูคน ๑ ฝรั่งเศสคน ๑ และเยอรมันคน ๑ คุณ
ป่วยไปร่วมประชุมด้วยแทบทุกนัด จนคนเยอรมัน ซึ่งเป็นผู้มี
บรรดาศักดิ์สูง อันเคยทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ มาก่อน เห็น
เป็นอัศจรรย์ บอกกับที่ประชุมว่าคุณป่วยนั้นท่านเป็นคนสำคัญ
อย่างยิ่งของเมืองไทย และใคร ๆ ก็ต้องการเวลาจากท่าน แต่
เหตุไหนท่านจึงให้เวลากับพวกเรามากถึงเพียงนี้ก็ไม่ทราบ

ที่สยามสมาคม เชิญท่านไปพูดเมื่อไร ไปได้เป็นไปให้ทั้ง
นั้น ไม่ว่าจะให้พูดภาษาไทย หรือภาษาอังกฤษ และท่านพูด
ดี มีคนตั้งใจมาก จึงไม่เป็นการแปลกประหลาดที่สมาคมนั้น
ขอยกท่านขึ้นเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ ซึ่งถือกันว่ามีเกียรติยศยิ่ง
เป็นเหตุให้คนไทยคนหนึ่งอิจฉา ตามในที่ประชุมว่าคุณป่วยทำ
คืออะไรมา เป็นทำนองว่า เขาทำมายิ่งกว่า น่าจะได้รับเกียรติ
ทำนองนี้บ้าง ทั้ง ๆ ที่งานของเขานั้นเป็นงานสวะ งานโหล
คน ๆ นี้เอง ที่ต่อมาได้หาทางกระเสือกกระสนเข้ามาเป็นกรรม
การ และหาทางว่าร้ายข้าพเจ้าทั้งต่อหน้าและลับหลัง ถึงกับ
เสือกไสไล่ส่งไม่ยอมให้ข้าพเจ้าอยู่ในประเทศนี้เสียซ้ำ ตั้งเขา

สำคัญว่ารัฐบาลหยุดทำถูกแล้ว ที่ไม่ให้ข้าพเจ้ากลับเข้าประเทศ
ในช่วงนั้น ซึ่งเป็นความเท็จ

นำชม ที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงตอบคน ๆ หนึ่ง
อย่างน่าฟัง ทรงยกย่องคุณปว้ยในที่ประชุมเป็นอย่างดี และ
เมื่อสมาคมตั้งมาครบ ๗๐ ปี คณะกรรมการก็ขอเชิญให้คุณปว้ย
แสดงปาฐกถาเป็นพิเศษ คืบนั้นคนแน่นห้องอาหารใหญ่ของ
โรงแรมเอราวัณ ทุกคนพากันพอใจที่ได้ฟังคำบรรยายนั้น (ดู
The Society of Siam ใน *Best Wishes for Asia* by Dr
Puey Ungphakorn (Klett Thai Publications) 1975)

ข้าพเจ้ายังจำได้ว่าคืบนั้นนายสุกิจ นิมมานเหมินท์ อุปนายก
อาวุโส ถามคุณปว้ยขึ้นว่า “อายุเท่าไร” เมื่อได้รับคำตอบ
แล้ว อาจารย์สุกิจจุกุทานว่า “อ่อนกว่าผม ๑๐ ปี กำลังเปรี้ยว
ทีเดียว รักษาตัวไว้ให้ดีนะ จะได้ประทับประคองบ้านเมือง
ต่อไป”

ก่อนหน้านั้น ข้าพเจ้าเคยไปประชุมที่สภาการศึกษา โดยมี
อาจารย์สุกิจเป็นประธาน พอคุณปว้ยเสนออะไรขึ้น อาจารย์
สุกิจรีบจุกุทันที เวลาคนอื่นเสนอ คุณท่านนั่งฟังเฉย ๆ

เมื่อคุณปว้ยลาออกจากธนาคารชาติ อาจารย์สุกิจได้ปรารภ
กับข้าพเจ้าว่า “ออกเสียทำไม น่าจะอยู่ไปจนเกษียณ ถ้าอยู่ใน

ตำแหน่งอย่างนั้น รัฐบาลเขากลัว เขาไม่กล้ารังแกดอก ถึง
จะเขียนจดหมายอย่างนายเข้ม เขาก็ทำอะไรไม่ได้” พึงตุ๊ก
แปลก ข้าพเจ้ายังล้อท่านไปว่า “ถ้าคุณป่วยไม่ออก แล้ว
พวกนิมมานเหมินท์จะได้เป็นผู้ว่าการละหรือ” เล่นเอาท่าน
ค้อนเอา แล้วหัวเราะร่วนต่อไป อย่างอารมณ์ดี

ที่จริง รัฐบาลมีตัวคนอื่นที่จะมาแย่งตำแหน่งนี้เหมือนกัน
แต่คุณป่วยยืนยันไปอย่างแข็งแรงว่า ควรให้ตำแหน่งแก่รองผู้
ว่าการฯ แม้เมื่ออยู่ในตำแหน่ง อาจจะไม่ไ้รักใคร่กันมาก
แต่เมื่อออกไปแล้ว คุณป่วยพอใจมาก ที่ได้คุณพิสุทธ์เป็นผู้
ว่าการต่อ คุณพิสุทธ์ก็มีจดหมายไปชมคุณป่วยว่า เมื่ออยู่ด้วย
กัน เป็นแต่ที่สอง มีอะไรก็ปรึกษาหารือผู้ว่าฯ เต็มวันต้อง
แสดงเอง ทำให้รู้สึกเกิดความมั่นใจในตนเองจนมาก คุณ
ป่วยอ่านจดหมายด้วยความปีติยินดียิ่ง นับว่าเป็นการสืบทอด
ตำแหน่งที่ราบเรียบและน่ายกมาก

ที่เล่าเรื่องสยามสมาคมมานั้นยังไม่จบ เพราะยังมีสิ่ง
หนึ่งซึ่งคุณป่วยช่วยกิจกรรมของสมาคม ชนิดที่คงไม่มีใครกล้า
ทำได้ ถึงอยากจะทำ ก็ทำไม่ได้ กล่าวคือ เวลานี้สมาคม
ไปได้เงินมาก่อนใหญ่จากมูลนิธิฟอร์ด โดยเขาระบุให้ว่าจ้างผู้
อำนวยการดำเนินงานส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีตามท้องถิ่นด้วย

ข้าพเจ้าเห็นว่าการจ้างคนเพียงปีเดียว จะเป็นไปไม่ได้ จะไม่ได้คนดี เผลอเห็นมีตัวคนที่พอจะทำงานด้านนี้ได้อยู่ที่กระทรวงศึกษาธิการ ถ้ายืมมาทำงานได้ปี ๑ ก็จะมีผลประโยชน์ของโครงการ และจะประหยัดเงิน ไม่ต้องจ้างมาก หากมีเงินช่วยเหลือเกื้อกูลให้คน ๆ นั้นได้ลำไพล งบออกมาออกไป จากที่ได้จากราชการอีกด้วย ข้าพเจ้าเสนอความคิดนี้ในที่ประชุม ทุกคนเห็นว่าเป็นความคิดที่ดี แต่ราชการที่ไหนจะให้คนของเขา ยืมมายังสมาคมนอกวงราชการออกไป ข้าพเจ้าแนะนำให้ลองดู ถ้าได้ก็ดีไป ไม่ได้ก็ไม่เสียหายอะไร เพื่อนกรรมการเห็นด้วย ข้าพเจ้าไปพูดขึ้นกับคุณป๋วย ซึ่งรับทำให้ทันที โดยไปเจรจากับอธิบดีเจ้าสังกัดด้วยตนเอง อธิบดีเกรงใจคุณป๋วยหรือเกรงพระบารมีนายกสมาคมก็สุดแท้ ปราบกฏว่าพอมีลายพระหัตถ์ไป ก็ได้ตัวคน ๆ นั้นมาทำงานให้สยามสมาคมถึงหนึ่งปี ชื่อนี้คงถือว่าเป็นเรื่องอัศจรรย์

ที่สยามสมาคมนี้ พวกเราเคยไปอาศัยที่จัดสมานว่าด้วยปัญหาของบ้านเมืองด้วย โดยเฉพาะเมื่อหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ใหม่ ๆ คุณป๋วยก็ไปร่วมประชุมด้วย โดยที่ตอนนั้นท่านออกจะเป็นพระเอกเอามาก ๆ โดยที่ได้เป็นผู้รั้งมานาน หลังการเขียนจดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง แล้ว มีคนอยากให้ท่าน

ไปเป็นนักการเมือง ไปเป็นหัวหน้าพรรค ไปเป็นนายกรัฐมนตรี
 ฯลฯ จนข้าพเจ้ารำคาญ แต่สิ่งที่ท่านห่วงใยนั้นคืออดีต ส.ส.
 ๓ คนที่ถูกต้องถูก ซึ่งจนถึงบัดนี้แล้ว ยังไม่มีวิแววว่ารัฐบาล
 สัญญา ธรรมศักดิ์ จะหาทางปลดปล่อยออกมาเลย ท่านจึง
 ขอมติที่ประชุม ให้ทำจดหมายถึงนายกรัฐมนตรี ขอให้พิจารณา
 ปล่อยบุคคลเหล่านี้ หากมีข้อแม้ว่าท่านต้องไม่เป็นคนเซ็นนำ
 ให้ลงชื่อกันตามอักษรานุกรม โดยนายชวน หลีกภัย ได้ร่าง
 ให้ดังนี้

๑๗๑๕ ถนนพระราม ๔ พระนคร

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

เรื่อง ขอให้รื้อโทษกรรม ๓ อดีต ส.ส.

เรียน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี

โดยที่จอมพลถนอม หัวหน้าคณะปฏิวัติได้มีคำสั่งที่
 ๓๖/๒๕๑๕ ให้จำคุก ๓ อดีต ส.ส. คือ นายอุทัย พิมพ์ใจชน
 ๑๐ ปี นายบุญเกิด หิรัญคำ และนายอนันต์ ภักดิ์ประไพ คน
 ละ ๗ ปี ด้วยเหตุผลที่ไม่ชอบธรรม โดยอ้างการที่ ๓ อดีต ส.ส.
 พ้องจอมพลถนอมกับพวกต่อศาลอาญา ซึ่งเป็นการใช้สิทธิทาง
 ศาลตามกฎหมาย

ข้าพเจ้าทั้งหมด ผู้มีชื่อท้ายหนังสือเห็นว่า การกระทำ
 ของสามอดีต ส.ส. เป็นการใช้สิทธิโดยสุจริต การลงโทษสาม

อดีต ส.ส. จึงไม่ชอบด้วยหลักนิติธรรม จึงกราบเรียนต่อ ๆ ณาฯ
ได้โปรดดำเนินการให้ริโทษกรรมสามอดีต ส.ส. โดยเร็วที่สุด

ขอแสดงความนับถืออย่างยิ่ง

(ที่ไม่ลงตำบลที่อยู่ของสยามสมาคม ก็เพราะนี่มิใช่กิจกรรมของ
สมาคมโดยตรง ซึ่งอาจถูกหาว่าเป็นเรื่องการเมืองได้ด้วย)

ณ การประชุมกันคราวนั้น มีผลออกมาเป็นหนังสือเล่มหนึ่ง
ซึ่งท่านเขียนคำนำให้ ว่า

“เมื่อต้นเดือนธันวาคม ๒๕๑๖ ผมเดินทางจากประเทศ
อังกฤษ ไปประชุมที่ไต้หวัน ได้มีโอกาสแวะกรุงเทพฯ ขาไป
๑ หรือ ๒ วัน เผอิญตรงกับเวลาที่เพื่อนฝูงมีการประชุมกัน
ชนิดที่เรียกว่าประชุมปฏิบัติการ และตั้งหัวข้อว่า “ปัญญาชน
กับอนาคตของสังคมไทย” ด้วยเหตุฉะฉาน ผมจึงได้ถูกเรียกตัว
ไปประชุมด้วยกับเขาคนหนึ่ง และท่านผู้อ่านจึงต้องได้เห็นคำนำ
ของผมในหนังสือรวมบทความฉบับนี้

ดูหัวข้อแล้ว ก็รู้สึกหมั่นไส้คำว่า “ปัญญาชน” อย่างที่
คุณสุภัทษณ์ ศิวรักษ์ เขียนไว้ในตอนท้ายของบทนำ เลยอดมิได้
ที่จะนำเอาคำล้อของ W.H. Auden มาเสนอไว้คือ

*To the man in the street, who, I am sorry
to say,
Is a keen observer of life,
The word “intellectual” suggests straightaway
A man who's untrue to his wife.*

สามัญชนนั้นเป็นผู้ที่ข้างสังเกตุชีวิตอย่างเฉียบแหลม
และเมื่อสามัญชนพบคำว่า “ปัญญาชน”
ท่านก็ตระหนักใจได้ทันทีว่า คำนั้นหมายถึง
ผู้ชายที่ไม่ซื่อสัตย์ต่อเมียของเขา

เนื่องด้วยเหตุนี้กระมัง จึงมีผู้เชี่ยวชาญบางคนในหนังสือเล่มนี้เลย
กล่าวปัญญาชน ไปใช้ “นักวิชาการ” แต่ก็เห็นความหมั่นไส้
ไม่พ้น เพราะเผ่าไทย เผ่าใหญ่ที่สุดในสังคมไทย ก็เผ่าไทย
ลือเท่ง และไทยลือเท่งทั้งหลายกำลังตั้งอกตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่
จะประมาณว่า นักวิชาการ (และหัวหน้านิสิตนักศึกษา) มี
สัญชาตญาณอย่างแรงกล้าที่จะเอียงซ้าย ผักไฟแดง สังคมนิยม
และนอกรีต

อย่างไรก็ตาม ถ้าท่านผู้อ่านใช้ขันติธรรมพอสมควร อ่าน
บทความทั้งหลายในหนังสือนี้ โดยปราศจากอคติ ผมแน่ใจว่า
ท่านทั้งหลายจะเกิดความพิศวงและประศยกันเองกัน เนื่องจาก
เข้าใจได้ชัดขึ้นว่า ปัญญาชนหรือนักวิชาการทั้งหลายในประเทศ
เรานอกจากจะมีความโน้มเอียงไป ในทำนองรักลูกรักเมียของ
เขาด้วยความซื่อสัตย์แล้ว ยังมีความซื่อสัตย์ต่อสังคมไทย รัก
สังคมไทย อยากให้สังคมไทยเป็นประชาธิปไตยจริง อยากให้
ชาวนาไทยและกรรมกรไทย มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น อยาก
ให้การศึกษารองไทยมีการพัฒนาก้าวหน้า และอยากให้อุดมคติ
เจริญอยู่ในสังคมไทย ความกระตือรือร้นอยากเปลี่ยนแปลงสัง
คมให้ดีขึ้นนั้น เป็นลักษณะของปัญญาชนและการเปลี่ยนแปลง
สังคมไม่ว่าจะเป็นไปทางเจริญหรือทางเสื่อม ย่อมนำความมระสำ
ระสาขมาสู่สังคมนั้นบ้าง ปัญญาชนที่สุขุมย่อมพยายามคิดอ่าน

ในเรื่องศิลปวัฒนธรรมและชนชาตินี้ คุณป่วยช่วยพวกเรา มาก จนข้าพเจ้าเห็นว่าท่านเป็นคนที่แตกต่างไปจากนักเทคโนโลยีในแครตโดยทั่ว ๆ ไป เมื่อท่านไปอภิปรายปัญหาทางเศรษฐกิจที่สยามสมาคมเป็นภาษาอังกฤษคราวหนึ่งนั้น ท่านถึงกับเตือนนักเศรษฐศาสตร์ให้อ่านเศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธโดยชูเมกเกอร์ ใน Small is Beautiful ซึ่งเวลานั้นเพิ่งจะมีจำหน่ายเป็นปกแข็ง โดยท่านเน้นที่ชื่อในปกธง ที่ว่า Economics as if people matter ซึ่งท่านเห็นด้วยว่านักเศรษฐศาสตร์โดยทั่ว ๆ ไป มุ่งความสำเร็จทางจำนวนตัวเลข และเงินตรา ยิ่งกว่าจะเห็นแก่ชีวิตมนุษย์ตาดี ๆ

การที่คุณป่วยช่วยพวกเราทางด้านศิลปวัฒนธรรมนั้นเอง ที่กรรมการสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม พร้อมใจกันเลือกให้ท่านเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ แม้ว่าเวลานั้นกรรมการบางคนจะเริ่มวิพากษ์วิจารณ์คุณป่วยบ้างแล้วว่รับทำการมากเกินไป สนใจไปจนกระทั่งเรื่องการรักษาคุณเอง การวางท่อประปา และหาว่าท่านปล่อยลูกน้องมากเกินไป จนเสียชื่อมาถึงท่านก็มี บางคนก็หาว่าท่านนิยมยกย่องฝรั่งมากเกินไป จนดูถูกสถาบันกไทยเอาเลยด้วยซ้ำ

ข้าพเจ้าเองเคยขอร้องท่าน ไม่ให้รื้อวังบางขุนพรหม ซึ่ง
คุณจะได้ผล เพราะทายาทของเจ้าของวังเดิมไม่กระตือรือร้นที่จะ
รักษาเอาไว้ ท่านองค์หนึ่งรับสั่งว่า เห็นแล้วเข้าใจ รื้อเสีย
ได้ก็ดี อีกท่านหนึ่งบอกว่า ไม่เห็นมีคุณค่าอะไรในทางศิลปะ
เอาเลย ข้าพเจ้าก็เลยได้แต่ขอให้คนเข้าไปถ่ายรูปแบบลวดลาย
ต่าง ๆ ไว้ ยิ่งการสร้างอาคารหลังใหม่ด้วยแล้ว เป็นอันหมด
หนทางที่จะห้ามได้

อีกเรื่องหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าขอร้องท่าน คือ ข้าพเจ้าทราบมาว่า
วังบางขุนพรหมนี้ ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต
จะประทานรัฐบาลคณะราษฎรก็จริง แต่ก็เป็นอย่างหนึ่งทรงถูก
บังคับให้ประทาน เพื่อแลกพระอิสริยาภในการเสด็จออกไป
นอกประเทศโดยเร็ว ข้าพเจ้าเสนอว่าธนาคารชาติควรตั้งทุน
ไว้ในพระนาม เพื่อเทอดพระเกียรติพระองค์ท่าน คุณป่วยไป
สืบเรื่องมานาน แล้วรายงานว่าธนาคารแห่งประเทศไทยต้อง
ซื้อวังนี้จากรัฐบาล ไม่ได้ได้มาเปล่า จะอนุมัติเงินถวายเพื่อ
การนี้ คงเป็นไปได้ยาก นั่นนับว่าน่าเสียดาย

เมื่อถึงคราวใกล้วาระรัชดาภิเษก ข้าพเจ้าก็เรียนท่าน ให้
หาทางเจรจากับการรถไฟ ขอให้ทางบ้านพลโยธิน มาทำสวน
เฉลิมพระเกียรติ เพราะทศวรรษกาลเคยพระราชทานสวนสาธารณะ

ณะให้พระราชารัฐร์มาแล้ว รัชกาลที่ ๕ กับสวนกุสุตและสวน
อัมพร รัชกาลที่ ๖ กับสวนลุมพินี รัชกาลที่ ๗ ก็ทรงพยายาม
โปรดให้ทำสวนไว้ที่เชิงสะพานพระพุทธรยอดฟ้า ทั้งสองฝั่งแ
่น้ำ นั่นท่านเป็นราชาธิปไตย สมัยที่อ้างตัวว่าเป็นประชาธิปไตย
รัฐบาลน่าจะหาทางทำสวนสาธารณะถวายในโอกาสอันสำคัญ
เพื่อองค์พระประมุข ความข้อนี้ข้าพเจ้าเขียนเป็นบทนำลงไว้
ใน พิมพ์ไทย ด้วยแล้วแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๔ และ
พุดวิทย์ทางสถานี ททท. ไว้ด้วย (ดังอาจหาอ่านได้อีกใน *ตาม
ประชดบ้ำช้า* ของ ส. ศิวรักษ์ บรรณาการ ๒๕๑๖ หน้า ๑๐.)
คุณป่วยเห็นด้วยและรับไปดำเนินการทันที แต่จะสำเร็จหรือ
ไม่เพียงใด ไม่ทราบได้ สวนจตุรจักรแห่งนี้ มีเชือความ
คิดมาจากสวนรัชดาภิเษกเพียงใด หรือไม่ ไม่ทราบชัด

ถ้าไม่เกี่ยวกันเลย ก็จะไม่แปลกใจอะไรเลย เพราะระยะ
หลังๆ นี้คุณป่วยเสกอะไรไม่ค่อยขลังดังสมัยก่อน ๆ เสียแล้ว เมื่อ
ท่านช่วยหางบประมาณให้ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี แม้จน
เมื่อวิ่งเต้นเอารูปของศิลปิน ลูกศิษย์ท่านผู้นั้น มาประมูลขาย
โดยเสด็จพระราชกุศลที่โรงละคอนแห่งชาติ ก็ดูเป็นงานใหญ่ ที่
คึกคักมาก แต่แล้วคุณป่วยกลับวิ่งหาที่จากรัฐบาลสร้างหอศิลป์
พีระศรีไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่มีมูลนิธิจากต่างประเทศให้เงินก่อสร้าง

อาคารแล้ว และพร้อมที่จะส่งคนไปฝึกงานเพื่อกลับมาเป็นผู้
อำนวยการศิลปสถานแห่งนี้ด้วย ครั้นเมื่อได้สร้างขึ้นในที่ของ
มูลนิธิจุฬาลงกรณ์-พันธุมิย์ ศิลปินที่มาดำเนินงานที่นั่น ก็หาว่า
คุณปุ๋ยเข้าข้างคุณพันธุมิย์มากไป คุณปุ๋ยในระยะหลังนมแต่เรื่อง
ต้องเข้าเนื่ออยู่รำไป พุดตามภาษาโหร ก็เห็นจะต้องว่าดวงตก

แต่คุณปุ๋ยเป็นคนไม่เชื่อดวง และไม่เชื่อไสยศาสตร์ในรูป
ใด ๆ สั้น แม้ท่านจะประกาศตัวเป็นภาษาฝรั่งว่าท่านเป็น
agnostic (อนิสรวาท) ก็ยังสงสัยในอำนาจอันสูงสุดของลัทธิ
ศาสนา แต่ท่านจะกลัวข้าพเจ้าโกรธหรืออย่างไรไม่ทราบ ท่าน
เคยกระซิบกระซาบกับข้าพเจ้าว่า “พวกเราที่ถือพุทธ ย่อมเป็น
agnostic กันทั้งนั้น จริงไหม” ซึ่งก็จริง เพราะทราบใดที่ยัง
เป็นปุถุชน จะให้เกิดดวงตาเห็นธรรมอะไรได้ ก็ย่อมต้องม
ความสงสัยเป็นเจ้าเรือนอยู่เอง

ใช้แต่เท่านั้น คุณปุ๋ยชอบอ่านหนังสือธรรมะทางพระพุทธ
ศาสนา และมักนำพระพุทธรูปมาใช้ในการพุด การเขียน
เนื่อง ๆ ท่านเคยขอให้ข้าพเจ้าหาพระไตรปิฎกแปลย่อให้ เอา
หนังสือสวดมนต์แปลไปให้ดู ก็ขอไว้ ชอบอ่านงานนิพนธ์ของ
ท่านพุทธทาส และยินดีรับโอวาทจากพระราชาวมุนี (ประยูร)
เมื่อไปนิวยอร์กก็ไปเยี่ยมถึงที่วัดไทย

คราวหนึ่ง ท่านเคยบอกข้าพเจ้าว่า ท่านชอบอ่านบทความ
ธรรมะของสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าก็โผล่ ออก
ไปว่า ท่านพระองค์นั้นออกจะทรงพระกล่อนเป็นพิเศษ เล่น
เอาคุณป่วยหัวเราะก๊ากใหญ่ แต่ก็ยังคงเถียงว่าท่านจะเป็นอย่าง
ไร ก็ช่างท่าน แต่ที่ท่านเขียนไว้นั้นดี มีประโยชน์เป็นอย่างมาก
จะตีคุณป่วยได้เป็นข้อจรรยา ก็ตรงที่ท่านขาดจิตตสิกขา
ไม่พยายามทำสมาธิเอาเลย แม้ศีลสิกขา ท่านแทบจะบริบูรณ์ก็
ตามที ถึงศีลข้อ ๕ จะบกพร่องบ้าง ก็ไม่ถึงกับเมามาย ผิดกับ
ที่ใส่เคล็ดกันในหน้าหนังสือพิมพ์ ที่ทำตัวดั่งเป็นสอมวลสัตว์
หาว่าท่านเป็นโรคแอลกอฮอล์ชั้นสอง และอะไรอื่น ๆ อัน
เป็นวิจิตรจริตอิกร้อยแปดพันประการ ทั้งยังหาว่าข้าพเจ้าเป็น
พระโมคคัลลานะคอยอุปัฏฐากอยู่ด้วย แต่การที่ท่านขาดจิตตสิกขา
ทำให้ปัญญาของท่านเป็นไปในทางโลก ๆ ได้มาก ซึ่งอาจผิด
พลาดได้ง่าย แม้ท่านจะหวังดี และมีวาสนามาดีเพียงใดแล้ว
ก็ตาม

อันการตีคุณป่วยนั้น ท่านมักยินดีรับฟัง ซึ่งผิดกับผู้ใหญ่
อื่น ๆ โดยมาก แม้จะไม่ชอบใจ ก็บ่นออกมาดั่ง ๆ อย่างเล่น ๆ
เช่น มีคนบอกว่าท่านเป็นปัญญาชนแบบกุ่มพัวร์ ท่านบ่นอยู่
หน้าคนที่เขียนข้อความนั้นอยู่นาน แต่ก็หัวเราะร่วนอยู่เรื่อย

๘

กิจกรรมต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าเกี่ยวข้อง ข้าพเจ้ากวนคุณป่วยแทบ
ทุกเรื่อง แม้กระทั่งการอบรมพระ ข้าพเจ้าก็เคยไปหาหรือท่าน
ว่าการพระอารามสมัยนี้ ถ้าปล่อยไว้ ไม่ให้มีคนที่รู้สถานะทาง
เศรษฐกิจเข้าไปช่วย พระก็จะถูกชาวบ้านใช้เป็นเครื่องมือ หา
ไม่ ถ้าพระฉลาดทางด้านการเงิน ก็มักจะเป็นคนไม่ซื่อ เข้า
มาหากินกับทางศาสนา ท่านมีทางช่วยอย่างไรได้ไหม ให้ได้
รักษาวัดไว้อย่างน้อย ให้มีการจัดที่ธรณีสงฆ์ ที่หาผลประ
โยชน์ อย่างรู้เท่าทัน ที่ข้าพเจ้าไปหาหรือ ก็เพราะเวลานั้น
เจ้าอาวาสสำนักเดิมของข้าพเจ้า ได้เป็นเจ้าคณะจังหวัดธนบุรี
มีทางที่จะจัดการด้านศาสนสมบัติและกิจการด้านวัด ให้สะอาด

บริสุทธ์และยุติธรรม วางเนติแบบอย่างเพื่อการพระศาสนา
สำหรับจังหวัดอื่น ๆ ต่อไป ท่านแนะนำให้ข้าพเจ้าไปพบท่าน
ผู้หนึ่ง ซึ่งอาจจะช่วยเหลือได้ ในแง่การแนะนำให้รู้จักจับจ่าย
ใช้เงิน หรือนำทรัพย์สินคงการของสงฆ์ ไปลงทุนอย่างถูกต้อง
ตามหลักวิชา โดยไม่ให้มีการฉ้อฉลทุจริตเกิดขึ้น เสียหายที่
โครงการนี้ดำเนินไปไม่ได้ตลอด เพราะมีการยุบจังหวัดธนบุรี
รวมกับจังหวัดพระนคร ตามนโยบายรัฐบาลปฏิวัติตัวเองของ
จอมพลถนอมเป็นเหตุให้เจ้าคณะจังหวัดต้องออกจากตำแหน่ง
และมีการแก่งแย่งอำนาจกันในหมู่สงฆ์ระดับสูงทางค่านนคร
หลวง ความหวังดังกล่าวจึงต้องพลอยล้มละลายไปด้วย

เมื่อข้าพเจ้าไปช่วยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดการ
อบรมพระภิกษุสงฆ์ร่วมกับมหามกุฏฯ โดยให้พระระวางองค์ ให้
อยู่พื้น หรือนอกเหนือความฉ้อฉลของรัฐบาลออกไป เพราะ
รัฐบาลมักใช้พระเป็นเครื่องมือ ทางด้านธรรมทูต ธรรมจาริก
โดยพระมักไม่รู้ตัว หรือสยบยอมโดยง่าย ในการนี้ข้าพเจ้าได้
เรียนแนะนำเลขาธิการมหาจุฬาฯ ไว้ด้วย ว่ามหามกุฏฯ ร่ำรวย
กว่ามาก เพราะมีทรัพย์สินสมบัติเดิม ที่เจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์
อุทิศหนุนมานาน จนตั้งเป็นมูลนิธิขึ้นได้ โดยมีกฤษณ์สันนันทน์
เป็นสมาชิกในราชตระกูล และคนที่สูงศักดิ์ คอยช่วยดูแลผล

ประโยชน์ให้ ทางด้านมหาจุฬาฯ น่าจะคำนึงในเรื่องนี้ โดย
ควรที่จะขอให้ นักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำอย่างคุณป๋วย มาช่วย
เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านธรวาส ซึ่งอาจแนะนำได้
ทั้งด้านการศึกษา และการหาทางลงทุนมาไว้หมุนเวียนใช้ด้วย
โดยที่ท่านก็เป็นคนบดี อยู่ ณ สถาบันใกล้ ๆ กับวัดมหาธาตุ
นั่นเอง ข้าพเจ้าเล่าเรื่องเคนส์กับคิงสคอตเลขที่เคมบริดจ์ถวาย
ประกอบเป็นข้อเท็จจริงด้วย

น่าเสียดายที่คำแนะนำเช่นนั้นไม่มีผล คุณพระท่านจะสนใจกับ
นักการเมือง ยิ่งกว่านักวิชาการ และท่านกลัวคนที่พูดขัดขวาง
รัฐบาลเอาเลย แต่ท่านก็สู้ไปเชิญคุณป๋วยมาแสดงปาฐกถาครั้ง
๑ โดยอ้างว่าเป็นการทำตามคำแนะนำของข้าพเจ้ากลาย ๆ

ในบรรดามูลนิธิที่ข้าพเจ้าเกี่ยวข้องด้วยนั้น มีแต่มูลนิธิ
เสรีयरโกเศศ-นาคะประทีป แห่งเดียวเท่านั้น ที่ข้าพเจ้าไม่
เคยไปขอร้องคุณป๋วยให้มาช่วยเหลือเลย เพราะมูลนิธินี้มีทุน
ทรัพย์ของตัวเอง ที่ได้จากการจำหน่ายลิขสิทธิ์ของท่านทั้ง
สอง ได้เท่าไรก็นำไปอุดหนุนจนเจื่อนักเขียน ศิลปินและกิจ
การทางด้านศิลปวัฒนธรรม เท่าที่มีกำลังทรัพย์จะทำได้ แต่
กับท่านเจ้าคุณอนุমানราชชน ซึ่งเป็นต้นเหตุที่มาของมูลนิธินี้
นั้น คุณป๋วยเคารพและคุ้นเคย ทั้งในฐานะที่ท่านเป็นปราชญ์

เป็นนักเขียนและในฐานะที่เป็นอัสสัมชนิกรุ่นก่อน เมื่อตอน
ภราดาซีแลร์ถึงแก่กรรม ท่านเจ้าคุณอนุมานไปเป็นประธาน
ในพิธี ที่บรรดาศิษย์เการ่วมกันทำอุทิศให้ และคุณป่วยไปพูด
สวดที่ท่านผู้^๕ เป็นภาษาฝรั่งเศส กลับมาแล้วยังมานินทาให้
ข้าพเจ้าฟัง ว่า “เจ้าคุณอนุมาน ฯ ท่านบันทึกผมอยู่เรื่อยว่า
เสียตายครูซีแลร์มาตาย ตอนสวดक्षणไปเมืองนอก ท่านพูด
ยังกับว่าถ้าคุณอยู่ ครูซีแลร์จะไม่ตายยังงั้นแหละ” ว่าแล้ว
ท่านก็หัวเราะตามแบบของท่าน

ว่าถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่ท่านไปร่วมด้วย โดยไม่ได้เป็นตัว
การนั้น ท่านทำให้เท่าที่เขาใช้มา จะเรียกว่าเพื่อไปประดับ
บารมีเขาก็ได้ ซึ่งบางทีก็ดูท่านจะทำมากไป

ตั้งได้เอ๋ยถึงมูลนิธิสิทธิพร กฤดาการมาแล้วว่า ท่านเป็น
เพียงกรรมการที่ปรึกษา แต่ถ้าจะเป็นประโยชน์แล้ว ท่านก็
ยินดีไปประชุมร่วมด้วย คราวหนึ่งมีประชุมกรรมการกัน ท่าน
ก็ไปด้วย ข้าพเจ้าห้ามท่านแล้ว ว่าไม่จำเป็นต้องไป เพราะเกรงใจ
ท่าน ครั้นเห็นหน้าท่านในที่ประชุมจึงต่อว่าท่าน ว่ามาทำไม
ท่านกลับบอกว่า “ก็ลูกน้องคุณสั่งให้ผมมา ผมจะไม่มากระไร
ได้” นับว่าน่ารักมาก

อีกคราว ชาวต่างประเทศนัดประชุมร่วมกับพวกเราชาว
ไทย ที่หัวหิน เขาอยากให้ท่านไปร่วม ข้าพเจ้าไปเรียนท่าน
ดังนั้น แต่แนะนำท่านว่าอย่าไปเลย ไกลนัก เสียเวลาด้วย ท่าน
กลับบอกว่า “ไม่เป็นไรดอก มีพวกเราไปหลายคน เผื่อกลาง
คืนว่าง จะได้เล่นบริดจ์กับอาจารย์เสน่ห์บ้าง”

ครั้นเลิกประชุม กลับมากรุงเทพฯ ก็มีคนลากท่านไปพักยา
อีก ข้าพเจ้าก็ไปเฝ้าท่านว่ารับเชิญเขาทำไม ท่านว่า “ไม่เป็น
ไรดอก ตอนนั้นไม่ขับรถเองแล้ว มีคนขับให้ ไปให้เขาหน่อย
ก็แล้วกัน”

ข้าพเจ้าสงสัยว่ามีกี่คน ที่เห็นคุณค่าที่ท่านอุตส่าห์ไปร่วม
ด้วย ในหลายต่อหลายเรื่อง ยิ่งช่วงหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖
ด้วยแล้ว ท่านเข้ากับเขาแทบทุกกลุ่ม โดยหวังว่าอาจพยุงประ
ชาธิปไตยไว้ได้ แต่ก็ดูจะไร้ผล โดยเขาเอาชื่อท่านไปใช้ใน
ทางโฆษณาชวนเชื่อเพื่อประโยชน์ของเขากันมากกว่า ซึ่งเมื่อ
เวลานั้นแล้วก็ตาม

กับองค์การการกุศล ท่านก็ร่วมด้วยมาก ข้าพเจ้าเคยถาม
ท่านว่า ไปประชุมสภาอากาศ ไม่รู้สึกรำคาญหรือ ที่กรรมการ
ล้นแล้วไปแต่ผู้คิดแปดสาแหรกแทบทั้งนั้น ท่านว่าท่านเองไม่
รู้สึกอะไรหรอก เพราะเขาเห็นกันที่ท่านเป็นข้าราชการผู้ใหญ่
แต่คนอย่างนายอ้อจ้อเหลียงสี แก่รู้สึกอึดอัดมาก แก่เห็นว่า

แกถูกเหยียดอยู่กลาย ๆ เพราะแกเป็นพ่อค้าจีน ที่พูดไทยได้
ไม่ชัด แกมักขอมานั่งข้างคุณป๋วย เพราะเห็นว่าเป็นลูกจีน
ซึ่งให้ความเคารพแก่ในฐานะคนแก่ คุณป๋วยเคยเล่าว่าเจ้าสัว
อ้อจ้อเหลียงออกปากปวารณาว่า ถ้าท่านต้องการอะไร จะยินดี
ให้ทุกอย่าง ข้าพเจ้าเคยบอกขอพานิสิตนักศึกษาไปประชุม
ที่สรวงคนิवास คุณป๋วยรับจะออกปากขอให้ท่านผู้^๕นั้นออกเงิน
ค่าที่พักให้ เพราะสรวงคนิवासเป็นของสภากาชาดไปแล้ว ก็
พอดีท่านผู้^๕นั้นตายจากไปเสียก่อน แต่เวลาไปประชุม ณ ที่อื่น ๆ
ที่คุณป๋วยขอให้ก็มีหลายแห่ง เช่น ที่ชัณฑ์นาทของมูลนิธิบูรณะ
ชนบท และที่เขื่อนจุฬาภรณ์ อันพวกเควเก้อไปจัดประชุม
เรื่องเขื่อนผามอง โดยท่านไปร่วมด้วย และได้มีการนำภาพจาก
รูปหมู่ที่ฉายคราวนั้นไปใส่โคล้ว่าเป็นรูปอันได้มาจากการประชุม
ของพวกคอมมิวนิสต์ โดยฝรั่งเควเก้อที่จัด ถูกหาว่าเป็นรัสเซีย
เคจีบี ^๕นั้นเอง

กิจการด้านผดุงสังคมอันล่าสุดและใหญ่สุด ที่คุณป๋วยจับ
ทำภายในประเทศนี้ ย่อมได้แก่โครงการล้มแม่เนาแม่กลอง อย่าง
ไม่ต้องสงสัย เท่าที่ทราบ เรื่องนี้เป็นคำริของผู้นั้น เขาเอา
คุณป๋วยมาเป็นผู้อำนวยการ เพราะเขาเชื่อว่าท่านจะหาเงินจาก
มูลนิธิต่างประเทศได้เป็นเงินก้อนใหญ่ ประกอบกับตอนนั้น
ท่านลาออกจากราชการแล้ว เพื่อนฝูงคงอยากหางานให้ทำด้วย

ทั้งท่านเองก็ชอบมตินี้ ที่ให้มหาวิทยาลัยถึง ๓ แห่ง ไปมีส่วน
ร่วมกับการพัฒนาชนบท เพราะจะช่วยให้มหาวิทยาลัยได้สัมผัส
ผัสของจริงของไทย แทนรู้จักทฤษฎีฝรั่ง ให้รู้จักเผชิญกับ
ปัญหาของควาย แทนรู้เรื่องการเลี้ยงวัว ให้รู้จักข้าวเหนียว
ข้าวเจ้า แทนข้าวสาลี ก็จะช่วยให้เยาวชนได้สนใจในด้านการ
รับใช้สังคม ทำนองโครงการบัณฑิตอาสาพัฒนาอีกด้วย
ท่านเคยบอกข้าพเจ้าว่า ลุ่มแม่กลองเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์
ของเรา แม้กระนั้นคนยังทิ้งถิ่น เข้าไปคับคั่งอยู่ในกรุง จน
เป็นสลัม ถ้าเราแก้ปัญหาไม่ตก อนาคตของบ้านเมืองเราจะ
ไม่มี เราต้องทำให้ชนบทแถบนี้พึ่งตัวเองได้ แทนพึ่งเมือง
หลวง ให้เขามีใจในชีวิตชาวชนบท ให้เขามีแพทย์พอ (มหา
วิทยาลัยมหิตลควรช่วยได้) ให้เขามีผลิตผลทางเกษตรพอ
(มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ควรช่วยได้) และให้เขามีการเศรษฐกิจ
และสังคมอย่างเพียงพอ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ควรช่วย
ได้) ก็น่าที่จะสร้างสรรค้ลุ่มแม่กลองให้เป็นภูมิภาคตัวอย่างได้
เมื่อทำได้เช่นนั้น ควรทำเป็นนโยบายเสนอรัฐบาล ให้ขยาย
การพัฒนาไปยังส่วนอื่น ๆ ของประเทศ ที่ยากจนกว่า ที่มี
ปัญหายิ่งกว่า เพื่อการพัฒนาอย่างทั่วถึงโดยตลอด

ความฝันอันนี้ ท่านต้องการทำให้เป็นจริง โดยที่ท่านคิด
พึ่งพิงมหาวิทยาลัยมากไป โดยหารู้ไม่ว่ามหาวิทยาลัยไทยหา

ได้มีประสิทธิภาพที่พอเพียง จะรับใช้ราษฎรไม่^๕ เป็นอุปสรรค
ข้อที่ ๑ อุปสรรคข้อที่ ๒ ท่านหวังพึ่งเยาวชน โดยเฉพาะก็
จากมหาวิทยาลัย คนพวกนี้หลายคนเป็นคนเอาจริงเอาจัง หลาย
คนก็เหยียบขี่^๕ ไม้ฝ่อ พวกหลังไม่พยายามมองเห็นปัญหา
มักทิ้งชนบทมาเมืองกรุง มุ่งไปทำการเพราะหวังงาน หวังเงิน
มากกว่า พวกแรกเมื่อพยายามไปแก้^๕ ปัญหาความยากจนคั่นแค้น
ของราษฎร พอเจอปัญหา นำกลับมา มหาวิทยาลัยก็มักแก้
ให้ไม่ได้ หรือไม่พยายามแก้ ไม่ว่าจะปัญหาโรคมัยไข้เจ็บ
ปัญหาโจรผู้ร้าย หรือปัญหาการรีดไถจากนายทุน แต่ที่ร้ายคือ
อุปสรรคอันเกิดจากข้าราชการ ในภูมิภาคนั้นเอง ระบบราช
การนั้นอ่อนแอลง^๕ แก่เสียแล้ว ยิ่งตามต่างจังหวัด ข้าราชการ
ยิ่งดัด^๕ ขีเอาเปรียบราษฎรตาตำ^๕ อย่างเป็นยิ่ง โดยหากินกับนาย
ทุน เจ้าที่ดิน อย่างร้อยแปดพันประการ ครั้นมีบัณฑิต มี
นักศึกษา ที่รู้กฎหมาย รู้เท่าทันระบบราชการออกไป ไป
เห็นความฉ้อฉลของคนพวกนี้^๕ เขาย่อมหาทางกำจัดเยาวชน
และการกำจัดเยาวชนอย่างได้ผลที่สุด คือกำจัดโครงการ^๕
หรือหาทางบ่อนทำลายตัวผู้^๕ อำนวยการ โครงการเสียเองเลยก็
เดียว

จะเป็นเพราะเหตุดังกล่าวหรืออย่างไรก็ตาม ที่มีการแพร่
ข่าวกันออกไปในหลายระดับ ว่าโครงการแม่กลองเป็นแผน

การที่นายป่วยต้องการยึดอำนาจทางการเมือง ต้องการทำงาน
แข่งกับโครงการของในหลวงที่หุบกระพง ฯลฯ เป็นแผนต่อ
ต้านระบบราชการ พยายามแทรกแซงกิจการงานของกระทรวง
มหาดไทย

จึงไม่เป็นการแปลกประหลาดอะไร ที่รัฐบาลเผด็จการจะ
ต้องล้มโครงการนี้ โดยโอนจากมหาวิทยาลัยไปไว้ในอาณัติของ
กระทรวงมาเพียงเลขที่เดียว ที่ร้ายกว่าสี่สี่คือนักวิชาการที่เขียน
วิจารณ์โครงการนั้นๆ ได้ทำตัวเป็นบรรจู้ส ที่ยืมคตเข้าข้าง
หลังคุณป่วย เมื่อยามที่ปลัดให้ล้มลงแล้วอีกด้วย นักวิชาการ
พวกนี้ ข้าพเจ้าพบมานักต่อนักแล้ว โดยเฉพาะก็ในสมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ถ้าใครต้องการทราบถึงผลได้
ผลด้อยของโครงการนี้อย่างปราศจากอคติ น่าจะต้องอ่านวิทยานิพนธ์
ของฝรั่ง (Scott McNair) ที่ทำยื่นมหาวิทยาลัยเวอจิเนียร์
ที่สหรัฐ เพื่อรับปริญญาเอก ดอกกระมัง

ข้าพเจ้าเองเกือบจะไม่มีอะไรให้ต้องเกี่ยวข้องกับโครงการ
นี้ เคยตามท่านไปเยี่ยมสถานที่ต่าง ๆ เพียงครั้งเดียว และเมื่อ
ท่านไปทอดกฐินวัดยกระบัตร์ ที่สมุทรสาคร ในนามของ
โครงการและมหาวิทยาลัยทั้ง ๓ ข้าพเจ้าขอให้สยามสมาคม
สมทบไปด้วยเท่านั้น ดูพระครูสาครสังวรกิจ เจ้าอาวาสวัดตั้ง

กล่าว จะยกย่องคุณปว้ยด้วยความนิยมยินดีเป็นอย่างมาก โดย
ที่ท่านองค์นี้ ก็ถือได้ว่าเป็นพระตัวอย่างรูปหนึ่ง

ข้าพเจ้าเอง แม้จะเห็นจุดอ่อนของโครงการดังกล่าว แต่
ก็เอาอย่างมาเสนอแนะให้คณะสงฆ์หันเหื้อจัดทำ กับวงการ
พุทธจักรบ้าง และได้หาทางขอเงินช่วยมาจากต่างประเทศเพื่อ
การนี้ ดังมีเอกสารโต้ตอบกันระหว่างเจ้าคณะหนเหนือ (ซึ่ง
บัดนี้เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ ท่านองค์นี้ยกย่องนับถือคุณ
ปว้ยมาก แม้จะไม่เคยพบกันเลย) กับคุณปว้ย ในฐานะรองประ
ธานมูลนิธิโกมลคีมทอง ดังนี้

ที่ ๐๔๔/๒๕๑๗

วัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร

๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๗

เรื่อง ขอลความร่วมมือต่อโครงการอบรมพระสังฆาธิการใน
หนเหนือ

เจริญพร ท่านรองประธานกรรมการ มูลนิธิโกมลคีมทอง

ด้วยเจ้าคณะภาค ๔ ได้อบรมพระสังฆาธิการในภาค อัน
ประกอบด้วยจังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร กำแพงเพชร และ
เพชรบูรณ์ มาแล้ว ๒ ครั้ง ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ และ
ตำบล ในเรื่องอันเนื่องด้วยหลักการและวิธีการอย่างใหม่ เพื่อ
เป็นการสร้างคุณสมบัติของพระสังฆาธิการ ผู้ปกครองวัดและผู้

ปกครองคณะ ให้สมบุรณ์ด้วยความรู้ความสามารถความฉลาด และสุปฏิบัติ เหมาะสมแก่ตำแหน่งหน้าที่และกาลสมัย อันจะเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาสังคมและประเทศชาติ เพื่อธำรงรักษาความเป็นผู้นำของพระภิกษุสงฆ์ไว้ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

การอบรม ๒ คราวนั้น ได้รับความร่วมมือด้วยดีจากเจ้าหน้าทีของมูลนิธิโกมลคีมทอง และมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ซึ่งเป็นตัวกลางดำเนินการหาปัจจัยมาช่วย โดยครั้งแรก ได้รับทุนอุดหนุนเป็นประการสำคัญจากกลุ่มทางศาสนาและวัฒนธรรมทางเอเชียเพื่อการพัฒนา และครั้งที่ ๒ ได้รับทุนอุดหนุนเป็นประการสำคัญจากมูลนิธิฟอร์ด ทางภาค ๔ ได้กำหนดการอบรมครั้งต่อไปภายในเดือนพฤศจิกายน ซึ่งก่อนที่จะสนับสนุนเชื่อว่า จะได้รับความอุดหนุน จากชุมชนกลุ่มออมทรัพย์พัฒนาแห่งประเทศไทย พร้อมกันนี้ ในการอบรมแต่ละครั้ง ก็ได้รับความสนับสนุนทั้งด้านทุนทรัพย์ กำลังแรงกำลังปัญญา และกำลังใจ จากทางราชการ ห้างร้าน ประชาชน ตลอดจนศาสนิกเหล่าอื่นมาโดยตลอดเป็นอย่างดี

อนึ่ง ในการประชุมเจ้าคณะภาคทั้ง ๔ ภาค (คือภาค ๔-๕-๖-๗) ในเขตสังกัดการปกครองหนเหนือ (อันมีจังหวัดที่ขึ้นอยู่กับในสังกัดรวม ๑๕ จังหวัด คือ จังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ พิษณุโลก สุโขทัย ตาก อุตรดิตถ์ ลำปาง เชียงราย แพร่ น่าน เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน) ทั่วศสฺสัสนเทพวราราม เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม สกน บรรดาเจ้าคณะภาคต่างเห็นพ้องต้องกันว่า ถ้าจะมีการขยายการอบรมดังกล่าวออกไปให้ตลอดทั้งหนเหนือแล้ว ทางคณะสงฆ์ก็จะได้

รับประโยชน์ในวงกว้างออกไป จึงได้อารชนาเจ้าคณะภาค ๔
ช่วยรับภาระหน้าที่ เป็น ผู้อำนวยการ ให้การศึกษาอบรมแก่พระ
สังฆาธิการในระดับต่าง ๆ ตลอดทั้งหนเหนือ โดยที่เจ้าคณะภาค
ในแต่ละภาคจะให้ความร่วมมือ และอำนวยความสะดวกต่าง ๆ
ให้ทุกประการ เท่าที่จะทำได้ และที่ประชุมเห็นพ้องต้องกันว่า
ถ้าจะวางแผนการอบรมเป็นโครงการไว้ ๕ ปี เป็นอย่างน้อย ก็
จะมีทางสร้างความมั่นคงให้แก่คณะสงฆ์ได้ อย่างน้อยก็ในหน
เหนือ เมื่อโครงการดังกล่าวได้รับผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจแล้ว
ทางการคณะสงฆ์หรือรัฐบาล อาจจ้กรับโครงการดังกล่าวไป
ดำเนินงานระดับชาติก็ได้ ประจวบกับได้ทราบว่า นายสุลักษณ์
ศิริวัช กรรมการผู้จัดการมูลนิธิโกมลคีมทอง จะเดินทางไป
ประเทศเยอรมันเพื่อเจรจาทาทุนจากมูลนิธิเฟรเดอริกนอยมานน์
มาทำการด้านอบรมชาวนา ของมูลนิธิสิทธิพร กฤดากร และ
มาทำการด้านการศึกษาผู้ใหญ่ที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ กระทรวง
ศึกษาธิการเคยทำการร่วมกับสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
ที่ประชุมจึงเสนอโครงการอบรมพระสังฆาธิการ ๕ ปี ผ่าก
ให้นายสุลักษณ์ ศิริวัช นำไปเสนอต่อมูลนิธิดังกล่าว เพื่อหา
ทางขอความสนับสนุน ทางด้านการเงิน สำหรับจะดำเนินงาน
ตามโครงการดังกล่าว

บัดนี้ นายสุลักษณ์ ศิริวัช กลับมาจากเยอรมันแล้ว
มารายงานว่า ทางมูลนิธิแห่งนั้นจะให้ความช่วยเหลือตามที่ได้
ไปติดต่อมา แต่อดมภาพเห็นว่า การเงินและการดำเนินงาน
นั้น ถ้าจะขอให้มูลนิธิโกมลคีมทอง ซึ่งเป็นหน่วยงานของ
คุณหัสดี ที่ก้มหวังผลประโยชน์ต่อส่วนรวม ทางด้านอุดมคติ
อย่างแท้จริง ช่วยเป็นคนกลางดำเนินงาน ร่วมกับมูลนิธิต่าง

มานันต์ได้โดยตรง เพื่อให้เขาส่งคนของเขามาร่วมโครงการดังกล่าว ด้วยการยินยอมให้เขามา ก็จะเป็นการดี

ขอเจริญพร

พระวิสุทฐิวงศาจารย์
เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ

มูลนิธิโกมลคีมทอง
๑๓๑๕ ถนนพระรามสี่ สามย่าน กรุงเทพฯ ๑๕

๑๕ กรกฎาคม ๒๕๑๗

เรื่อง ถวายความร่วมมือต่อโครงการอบรมพระสังฆาธิการหน
เหนือ

กราบนมัสการ พระวิสุทฐิวงศาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ

อ้างถึง หนังสื ๐๔๔/๒๕๑๗ ลงวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๗

ตามที่พระเดชพระคุณได้มีลิขิตฉบับที่อ้างถึงมาแจ้งเกล้า
กระหม ความแจ้งอยู่แล้วนั้น ขอกราบเรียนว่าทางมูลนิธิชินคดี
จะถวายความร่วมมือต่อโครงการอบรมพระสังฆาธิการหนเหนือ
ทุกประการ และจะรีบทำจดหมายเชิญไปยังมูลนิธิเฟรเดอริก
นอยมานันต์ เพื่อให้มาร่วมดำเนินงานกับเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิ ฯ
ในอันที่จะจัดการต่าง ๆ ถวาย ตามความประสงค์ของคณะสงฆ์
หนเหนืออย่างเต็มที่

เมื่อมีโอกาส เกล้ากระผมจะกราบเรียน ฯพลฯ นายกรัฐมนตรี ผู้เป็นประธานกรรมการของมูลนิธิด้วย เพื่อว่าท่านคงจะพลอยอนุโมทนาด้วย เพราะโครงการของคณะสงฆ์หนเหนือ ดังกล่าวนี้ จักมีผลดี ไม่แต่แก่พระศาสนาเท่านั้น หากยังจะบังเกิดคุณประโยชน์ แก่ประเทศชาติ ในวงกว้างต่อไปอีกด้วย ในส่วนตัวเกล้ากระผมเอง หากจะรับใช้อะไรได้ในโครงการนี้ จักยินดีสนองด้วยความเต็มใจยิ่ง

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

นายป่วย อิงภากรณ์
รองประธานกรรมการ

และแล้วประธานมูลนิธิซึ่งไปเป็นนายกรัฐมนตรี อยู่ในขณะนั้นก็มีจดหมายมาร่วมอนุโมทนาจริง ๆ

๑๕ สุขุมวิท ซอย ๔๑ กรุงเทพฯ ฯ

๑๐ สิงหาคม ๒๕๑๒

เรียน อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์

จดหมายของคุณ พร้อมส่งเอกสารโต้ตอบระหว่างพระวิสุทธีวงศาจารย์ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ กับอาจารย์ป่วย อิงภากรณ์ รองประธานมูลนิธิโกมล คีมทอง เรื่องการถวาย

ความร่วมมือต่อโครงการอบรมพระสังฆาธิการหนเหนือชั้น ผม
ได้รับทราบแล้ว ขอขอบคุณและขออนุโมทนาเป็นอย่างมากใน
กิจกรรมที่ได้ดำเนินไป จึงขออำนาจพรให้ผลงานได้สำเร็จตาม
ความปรารถนาที่ตั้งไว้จงทุกประการ

ขอส่งความปรารถนาดีมาพร้อมกับความคิดถึงเสมอ

ด้วยความรักและนับถือ

นายสัญญา ธรรมศักดิ์

แม่มูลนิธิเยอรมันที่วอานัน จะไม่ได้ให้เงินอุดหนุน แต่
ไปได้เงินจากองค์การฝ่ายลัทธิศาสนาโปรเตสแตนท์แห่งประเทศไทย
นั้น ช่วยให้ดำเนินการได้ แม้จะไม่ได้รับความสำเร็จเท่าที่
ควร ก็ยังมีได้ล้มลุกคลุกคลาน ตั้งกรณีโครงการลุ่มแม่น้ำแม่
กลอง คุณป่วยเองก็รับไปแสดงบรรยายถวายพระสังฆาธิการ
เหล่านั้นถึงจังหวัดพิจิตร โดยที่พระภิกษุสงฆ์สนใจตามปัญหา
ท่านกันมาก และท่านได้ไปเยี่ยมหน่วยงานของธนาคารเพื่อ
การเกษตรและสหกรณ์อยู่ด้วยอีกหลายแห่ง แต่แล้วพอถึง
โอกาส ที่คุณป่วยอายุครบ ๖๐ ปี ข้าพเจ้าอาราธนาพระจาก
หนเหนือเหล่านั้น ที่เขามารับการอบรมในเมืองกรุง ให้ไปสวด
ชยันโต อวยชัยให้พรให้ท่านที่หอประชุมเล็ก ธรรมศาสตร์

กลับได้รับการปฏิเสธจากท่านผู้อำนวยการอบรม โดยท่าน
กล่าวว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นอโคจรสถาน อันไม่ควร
ที่สมณะจะเข้าไปเกลือกกลั้ว โดยที่พระมหาเถระชั้นกรรมการ
มหาเถรสมาคมไปเปิดป้ายโรงแรม เจิมสถานอาบอบนวด ตลอด
จนสวนสาธารณะเมืองที่มีชื่อเสียงเลียด ฯลฯ หาได้มีใครเห็น
เป็นอุปมงคลไม่ แต่ที่ท่านพูดเช่นนั้น มองย้อนไป ก็มีส่วน
จริงอยู่มิใช่น้อย เพราะถ้าเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ เกิด
เร็วขึ้นกว่านั้นเพียง ๖ เดือน พระเหล่านั้นมีถูกหาว่าเป็น
คอมมิวนิสต์ ดังนิตินักศึกษาเรือนพัน ๆ นนด้วยหรือ

จะขอย้อนกลับไปกล่าวถึงตอนที่คุณป่วยมาเป็นอันดับที่ ที่คณะ
เศรษฐศาสตร์ได้สัปดาห์ใหญ่ๆ ความสนใจท่านจะโอนเอนจาก
ธนาคารชาติ มาสู่สถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งชั้นทุกที ยิ่งเมื่อ
มีข่าวว่ากรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จะไม่ทรงรับเป็นอธิการ
บดี ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีกต่อไปด้วยแล้ว วันหนึ่ง
ขณะที่เราร่วมประชุมโครงการตำราอยู่กับท่านที่ห้องคุณบดี
ท่านปรารภขึ้นเองว่า “ใครๆ เขาหาว่าผมไม่มีความมั่งคั่งใหญ่
ไผ่สูง ที่จริงผมมี เป้าหมายในชีวิตผม คือการเป็นอธิการบดี
ธรรมศาสตร์” ว่าแล้วท่านก็เคาะกลัองยาสูบพลาง หัวเราะ
พลาง ตามแบบของท่าน พวกเราก็พากันคาดคะเนว่าคงมีการ

พูดจากันอย่างไม่เป็นทางการ โดยขอร้องให้ท่านรับตำแหน่ง
ตั้งกล่าวแล้ว หาไม่ ไหนเลยท่านจะกล้าพูดกับพวกเรามากหน้า
หลายตาถึงเพียงนั้น

โดยสัตย์จริง คุณป่วยจะได้รับทราบตามให้รับตำแหน่งตั้ง
กล่าวหรือไม่ ข้าพเจ้าไม่ทราบ ทราบแต่ว่าเวลานั้น มีผู้ถ่าง
ทางไว้ ให้ท่านเป็นประธานสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่ง
ชาติ สืบต่อจาก ม.ล. เกษ สนิทวงศ์ และให้ท่านเป็นประธาน
สภาการศึกษาแห่งชาติ สืบต่อจาก ม.ล. ปิ่น มาลากุล ใน
เรื่องอธิการบดี ธรรมศาสตร์ ข้าพเจ้าได้ยินจากปากอาจารย์
สัญญา ธรรมศักดิ์ เองเลยที่เดียวว่า ท่านรับเป็นตั้งหนึ่งรักษา
ตำแหน่งไว้พลาง จนกว่าคุณป่วยจะมารับเป็นแทน ซึ่งคงจะ
ทะมัดทะแมงและจริงจังยิ่งกว่าที่ท่านจะสามารถทำได้ หลายเท่า
นัก

และแล้ว ความผันผวนทางการเมือง ประกอบกับความ
กล้าหาญทางจริยธรรมของคุณป่วย (ซึ่งหลายคนเห็นว่ากล้า
หาญอย่างผิดกาลเทศะ) ผสมกับความอ่อนแอ (พูดตามภาษา
สมัยใหม่ก็ต้องว่าเพราะความไม่เอาไหน หรือเหยย) ของผู้หลัก
ผู้ใหญ่ในวงวิชาการ ที่กลัวหรือไม่อยากจะกระทบกับนักการ
เมืองนั่นเอง ที่ตำแหน่งทั้งหมดนั้นหลุดลอยไปจากคุณป่วยจน

หมดสัน แม่ที่สุดจนตัวเองก็ต้องกราบถวายบังคมลาออกมา
จากความเป็นข้าราชการ

ข้าพเจ้าจะขอทบทวนเหตุการณ์จากความจำดังนี้ คือ เมื่อ
คุณป่วยตัดสินใจแน่นอนแล้วว่า จะทุ่มกำลังปัญญาและความ
สามารถมาให้ธรรมศาสตร์อย่างเต็มตัว ได้หาทางลาออกจาก
ธนาคารชาติ แต่ถูกนายกรัฐมนตรียับยั้งไว้ จึงตกลงไกล่เกลี่ย
กัน โดยยอมให้ท่านลาไปเป็นศาสตราจารย์พิเศษ ประจำอยู่
มหาวิทยาลัยปรินซ์ตัน. ภาคการศึกษา ๑ แม้การไปสอนที่
ปรินซ์ตันคราวนี้ จะได้เงินเดือนมาก ท่านก็ยังรับเงินเดือน
จากธนาคารดั้งเดิม โดยขอให้มหาวิทยาลัยปรินซ์ตันจ่ายเงิน
เดือนอื่นท่านจะพึงได้ ให้แก่ธนาคารแห่งประเทศไทย นัยว่า
ธนาคารชาติได้กำไรเดือนละหลายสตาลค์อยู่

เหตุที่ท่านอยากไปปรินซ์ตัน ข้าพเจ้าเดาว่ามีเหตุผลสอง
ประการ ประการ ๑ เพื่อแสดงให้รัฐบาลเห็นว่าคนในธนาคาร
ชาติสามารถพอแล้ว แม้ท่านไม่อยู่นาน ๆ กิจการของธนาคาร
กลางก็ดำเนินไปได้ด้วยดี ไม่จำเป็นต้องมีแต่นายป่วยเป็นตัว
ชูโรงอยู่เท่านั้น อีกประการ ๑ ท่านคงรู้สึกตัวว่าท่านเป็นเพียง
อาจารย์และผู้บริหารมหาวิทยาลัย กึ่งเวลา ควรเรียนรู้เรื่อง
มหาวิทยาลัยอย่างใหม่ ๆ ให้ทันการณ์ ยิ่งเวลานั้นมหาวิทยาลัย

ในสหรัฐมีปัญหาเกี่ยวกับนิสิตนักศึกษาดีมาก ท่านคงเถาเอาว่า โรคระบาดจากอเมริกาคงติดต่อมาถึงไทยภายในไม่ช้า ถ้าผู้บริหารไม่รู้จักนักศึกษา ไม่รู้อะไรใหม่ๆ อย่างทันทั่วทั้งที คงจะนำสถาบันการศึกษาชั้นสูงผ้าคลื่นลมไปไม่ได้อย่างราบเรียบเป็นแน่นอนไปจากนั้นแล้ว ท่านยังคงต้องการมีเวลาได้ศึกษา ได้ค้นคว้า เพราะอยู่เมืองไทย ท่านรับทำการต่างๆ มากไป จนหาเวลาเป็นตัวของตัวเองแทบไม่ได้เอาเลย ไข้แต่เท่านั้น เมื่อท่านไปสอนอยู่ปรินซ์ตัน ท่านยังได้เดินทางไปเมืองอื่น ๆ ได้ ไปปาฐกถาที่มหาวิทยาลัยอื่น ๆ ทั้งยังได้ไปพบนักเรียนไทยมากหน้า จนถึงกับไปช่วยนายโกศล ศรีสังข์ จัดสัมมนาที่ชิคาโกอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งออกจะเป็นการระดมความคิดอย่างกลาย ๆ ถึงท่านได้ช่วยบุคคลผู้หนึ่ง จัดสัมมนาในระดับผู้นำเยาวชนมาแล้วแต่ต้น พ.ศ. ๒๕๐๙

ความจริง จุดต่างในชีวิตของคุณ ป่วยเริ่มขึ้นก่อนหน้าไปปรินซ์ตันแล้ว ตามมติของคนทั่วไป ความผิดพลาดอันแรกที่กระทำ คือการไปเยี่ยมคุณหลวงประดิษฐมนูธรรมเกือบจะเรียกได้ว่า ในทันทีที่ท่านผู้นั้นออกมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

เราต้องไม่ลืมว่าเวลานี้จีนแผ่นดินใหญ่มีสภาพน่าสพึงกลัวขนาดไหน ในสายตาของผู้มีอำนาจไทย แม้จนในวงการผู้มีอำนาจของสหรัฐ ซึ่งเป็นผู้พิทักษ์รักษาผลประโยชน์ร่วมอยู่อย่างใกล้ชิด กับผู้กุมบังเหียนฝ่ายไทย ยิ่งคุณหลวงประดิษฐดิษฐ์ด้วยแล้ว หลายคนเห็นเป็นตัวแปรบ่งชี้ต่อองค์พระประมุขโดยตรง โยงไปถึงกรณีสวรรคต โยงไปถึงความเป็นคอมมิวนิสต์และความเลวร้ายต่าง ๆ อันจะสรรหามาใส่ไคล้ แม้เอกอัครราชทูตไทยที่ปารีสยังไม่ยอมไปพบ ทั้ง ๆ ที่เป็นลูกน้องเก่ามาแต่เดิม (คุณ ป่วยเป็นคนโยงให้ได้คืนดีกัน) หนังสือเดินทางรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศก็ไม่สั่งให้ออกให้ (นี่ก็ลูกน้องเก่าด้วยเช่นกัน) บำนาญก็ไม่จ่าย ฯลฯ

คุณ ป่วยตระหนักดีถึงผลเสียดังกล่าว แต่ท่านจะหักห้ามความกตัญญูต่อครูอาจารย์ได้อย่างไร ท่านจะเนรคุณคนที่ทำคุณให้ในด้านการกู้ชาติให้บ้านเมือง ด้วยชบวนการเสรีไทยได้อย่างไร แม้คนเล็ก ๆ อย่างลูกผู้พี่ข้าพเจ้า คุณ ป่วยยังนึกถึงแล้วท่านจะลืมคนที่ก่อตั้งชบวนการอันสำคัญยิ่งขึ้นในสายตาคุณ ป่วยได้อย่างไร ใช่แต่เท่านั้น ท่านยังเชื่อในความบริสุทธิ์ของคุณหลวงประดิษฐ์อันเกี่ยวด้วยกรณีสวรรคตอีกด้วย แม้ท่าน

จะยอมรับว่าท่านผู้หนึ่งทำการผิดพลาดมามิใช่น้อย ในระหว่าง
ที่บริหารราชการแผ่นดิน

โดยที่คนป่วยเป็นคนที่สุขุม รอบคอบ ก่อนไปพบคุณ
หลวงประดิษฐ ท่านได้ไปรายงานให้นายกรัฐมนตรีทราบด้วย
แล้ว โดยไม่ได้ไปขออนุญาต หากไปถามว่าการที่ท่านจะ
“ไปแวะหาอาจารย์ปรีดีที่ปารีสคราวนี้ ท่านนายก ฯ มีอะไรจะ
ส่งไปถึงบ้างหรือไม่” และท่านได้เรียนให้ ม.ล. เดช สนิทวงศ์
ทราบด้วยเช่นกัน ท่านผู้หนึ่งไม่ได้ว่าอะไร ได้แต่เอ่อกปาก
แสดงความห่วงใย ว่าให้ระวังตัวไว้ให้ดี ๆ

โดยที่สังคมไทยไม่ได้เป็นสังคมที่ยึดมั่นในคุณธรรมกันอีก
แล้ว ความกล้าหาญทางจริยธรรม ตลอดจนหัวใจไม่ตริกันได้
เหือดแห้งไปเกือบหมดสิ้นแล้ว เรามีแต่ความเห็นแก่ตัว ความ
แก่งแย่งแข่งดีกัน เอารัดเอาเปรียบกัน ชัดแจ้งชัดขวางกัน สาด
โคลนใส่กัน โดยเห็นแต่กับอาการอันฉาบฉวย เราไม่เชื่อใน
ความจริง ในความดี ในความงาม ในเมื่อคุณป่วยทำไปเพื่อ
คุณธรรมทั้งสามนี้ จึงถูกตีความหมายไปในทางที่เป็นเล่ห์ เป็น
การสร้างฐานอำนาจ ตลอดจนไปจนการขาดความจงรักภักดี มี
การปล่อยข่าวอย่างพรายกระซิบขึ้นก่อน แล้วค่อย ๆ ขยายให้
กลายเป็นการบ่อนทำลายได้ในที่สุด แม้จนบัดนี้แล้ว คนเป็น

จำนวนไม่น้อย ก็ยังเห็นว่า การกระทำของคุณป่วยครวหนั้นเป็น
ความผิดพลาด หากข้าพเจ้าเห็นเป็นตรงกันข้าม ข้าพเจ้าเอง
ไม่ใช่คนที่คุณหลงประติษฐ์พิศมัย ท่านเห็นว่าข้าพเจ้าเป็น
สวะสังคมด้วยซ้ำไป และข้าพเจ้าเองก็เห็นข้อผิดพลาดของ
ท่านมาก หากแต่ยังเห็นว่าท่านเป็นคนสำคัญคนหนึ่ง ในพง
ศาวดาร และข้าพเจ้าก็ยอมรับในความเป็นเอกเทศกะของ ท่าน
ในการนำสยามรัฐนาวาฝ่าสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาได้ แต่จะ
อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าเห็นว่า การที่ศิษย์ไปแสดงความคารวะ
ต่อครู โดยเฉพาะในยามที่ท่านผู้เฒ่าคนชรา ข้าพเจ้าเห็น
สมควรยิ่ง เป็นกตเวทิตาคุณ อันพุทธาภิวัตน์ทิศสรรเสริญ

ใช้แต่เท่านั้น เมื่อคุณหลงประติษฐ์ ขอนำเงินไทยผ่าน
ธนาคารชาติออกไปซื้อบ้านที่ปารีส คุณป่วยก็ได้อนุมัติทันที
แต่ไม่ใช่เรื่องแทนคุณครูหรือแทนคุณผู้ดำริตั้งธนาคารชาติ
ขึ้น หากท่านถือเป็นที่ที่ธนาคารกลางพึงกระทำ ในเมื่อ
บ้านเมืองเรารู้ตัวว่าเป็นรัฐเสรี ประชาชนมีสิทธิที่จะเบิก
เงินของเขาเอาออกไปใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีพ ยามที่เขาจำ
ต้องอยู่ต่างประเทศ และแล้วเรื่องนักมึคนหาเรื่องท่าน ดังเมื่อ
ครวณคุณหลงประติษฐ์ลี้ภัยการเมืองไปจากประเทศไทย จาก
กรณีรัฐประหารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ นั้น คุณติเรก ชัยนาม ใน

ฐานเอกอัครราชทูต เห็นเป็นหน้าที่ควรออกหนังสือเดินทางให้
ในเมื่อผู้ขอ ขอมมาจากสิงคโปร์ ซึ่งเวลานั้นยังเป็นส่วนหนึ่ง
ของอาณานิคมอังกฤษ แต่แล้วคุณดิเรกก็ถูกใส่ร้ายไม่แพ้คุณ
ป่วยด้วยเช่นกัน

จุดต่างปร้อยอันเกี่ยวกับคุณหลวงประดิษฐนั้น ถือกันมาก
ในหมู่ผู้คลางแคลงใจในตัวคุณป่วย โดยเฉพาะก็ในหมู่ผู้ที่ถือ
ตัวว่าจงรักภักดีชนิดที่เป็นพระราชายังกว่าพระราชา หรือใน
หมู่ผู้ที่หาเลศสำหรับทำลายล้างคุณป่วย ถ้าพึงรัฐบาลเองไม่ถือ
เป็นเรื่องสำคัญ เพราะภายหลังรัฐบาลก็คืนเบี้ยบำนาญให้
ออกหนังสือเดินทางให้ แม้จะถูกฟ้องร้องในโรงศาลบ้างก็ตาม
ใช้แต่เท่านั้น ภายหลังต่อมา ผู้นำในวงการรัฐบาลก็พากันไป
เยี่ยมคำนับท่านรัฐบุรุษอาวุโสผู้นั้น จึงถึงกับแต่งคนไปขอให้
ท่านติดต่อเจรจากับฝ่ายเวียดนามเหนือด้วยซ้ำไป

ฉะนั้น เมื่อคุณป่วยกลับมาจากปรีณชตแล้ว ก็ยังญาติ
กับทางฝ่ายรัฐบาลอยู่ แต่เราต้องไม่ลืมว่า เวลานั้นรัฐบาล
ถนอมก็เริ่มแตกกันเองมากขึ้นแล้ว โดยเฉพาะก็สายจอมพล
ประภาสเริ่มไม่ไว้วางใจคุณป่วยยิ่งขึ้นทุกที ในขณะที่ฝ่าย
จอมพลถนอมยังเห็นควรพังกุณป่วยอยู่ ในเรื่องความเชื่อถือ
ของต่างประเทศและประชาชน อันเกี่ยวกับเศรษฐกิจและการ

คลัง ทั้ง ๆ ที่รัฐมนตรีที่ถือตัวว่ามีความรู้ในเรื่องนี้ได้แสดง
อาการหมั่นไส้คุณ ป่วยอยู่ตลอดเวลาก็ตาม

ครั้นคุณป่วยลาออกจากธนาคารชาติได้อย่างเด็ดขาด ความ
เกรงใจในฐานะที่คุณป่วยเป็น “พ่อมดทางด้านธนาคารของ
รัฐบาล” ก็ปลานการไป ยังมีเสียงลือกันหนาหูว่า คุณป่วย
จะไปแสวงหาฐานอำนาจจากเยาวชน ที่เป็นนิสิตนักศึกษาและ
ปัญญาชนตามมหาวิทยาลัย ซึ่งเริ่มไหวตัวทางการเมืองยิ่งขึ้น
ทุกทีด้วยแล้ว ความเกรงใจจากฝ่ายรัฐบาล จึงกลายเป็น
ความกลัวเกรงไป แต่ก็ยังยอมให้คุณป่วยลาไปเป็นอาจารย์
พิเศษที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ถึงหนึ่งปี

ที่คุณป่วยต้องการไปอังกฤษ ก็คงเป็นเพราะเตรียมจะกลับ
มารับงานด้านมหาวิทยาลัยอย่างเต็มที่ และคงไปเห็นอันสิงส์
ที่ปรี้นซ์ตันมาแล้วด้วย แต่ที่ไหนได้ พอจากไปไม่ทันไร ก็
พอดีจอมพลถนอมปฏิวัติตัวเองขึ้นเมื่อ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔
แล้วอยู่ที่ ๆ ก็มีจดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง ปรากฏออกมาใน
หน้าหนังสือพิมพ์ ทั้งภาคไทยและภาคอังกฤษ (ดู *สันติประชา
ธรรม* เคล็ดไทย ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๕๒)

หลายคนไม่เชื่อว่าคุณป่วยจะกล้า (หรือบ้าพอ) ที่จะเขียน

เช่นนั้น อย่าว่าแต่ใครอื่นเลย แม้ผู้อำนวยการ สยามรัฐ ยังไม่ปลงใจเชื่อ แต่คุณป่วยก็ยืนยันว่าท่านเขียน

จากจดหมายสั้น ๆ เพียงฉบับเดียว ความผันทางด้านธรรมศาสตร์ สภาพัฒนาเศรษฐกิจ สภาการศึกษา ฯลฯ ก็พังทะลายลงสิ้น ทั้ง ๆ ที่คุณป่วยมีศักยภาพที่จะรับใช้สถาบันนั้น ๆ ได้มาก เพื่อประโยชน์ของทวยราษฎร์ แต่คุณป่วยได้กลายเป็นบุคคลอื่นไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้มีอำนาจไปเสียแล้ว จนคุณป่วยได้เป็นราษฎรเต็มขั้น เป็นศัตรูหมายเลขหนึ่งของรัฐบาลปฏิวัติ คุณป่วยกลายเป็นสภาพจากคนที่รัฐบาลเคยเกรงใจ และพินสภาพไปจากคนที่เขาเกรงกลัว จนกลายเป็นคนที่เขาเกลียดกลัวเอาเลย เขาส่งคนไปสอดแนมจนถึงอังกฤษ เขาคิดจะตั้งกรรมการสอบสวนโดยฐานผิดวินัยข้าราชการ เวลาตำแหน่งอธิการบดีที่ธรรมศาสตร์ว่างลง . ไม่มีใครกล้าเอ่ยชื่อคุณป่วยให้ได้รับการพิจารณา แม้ว่านักศึกษาจะออกเสียงเลือกท่านเป็นอันดับ ๑ ก็ครั้งก็ตาม ยังการเสนอคนให้ได้รับคุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ก็ไม่มีใครนึกถึงชื่อนี้ มานึกถึงกันเมื่อท่านพ้นความเป็นผู้ร้ายไป กลายเป็นประธานที่ปรึกษานายกฯ ไปแล้ว อีกทั้งก็เมื่อท่านถูกออกไปจากตำแหน่งอธิการบดีไปแล้ว นั้นมันไม่เข้าไปเสียแล้วดอกหรือ และการที่ท่านรังเกียจกิริติปริญา ใน

ขณะที่คนไม่มีเกียรติที่ไม่ต่อสู้ เพื่อสันติประชาธรรม พวกมัน
ได้รับปริญญาเกิตติมศักดิ์กันตั้งเป็นดอกเห็ดคนในสมควรแล้ว มิใช่
หรือ

อนึ่ง เมื่อท่านจะได้ปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสิงค
โปร์นั้น มหาวิทยาลัยส่งคนมาสืบทอดที่ข้าพเจ้าด้วย และเมื่อท่าน
ไปทำพิธีรับ เขามอบให้ท่านกล่าวสุนทรพจน์แทนคุณวุฒิบัณฑิต
กิตติมศักดิ์คนอื่น ๆ ท่านพูดในเรื่องเสรีภาพ อย่างแท้จริงคำ
นายหลักวณู จนถ้อยคำของท่านไม่ได้รับการตีพิมพ์ ไม่ได้รับ
การออกอากาศเอาเลย นับเป็นการตรงกันข้ามกับที่เคยปฏิบัติ
กันมาที่ในประเทศนั้น

ตรงนี้ ขอย้อนมาเอ่ยถึงจดหมายนายเข้ม ว่าเหตุไฉน
จดหมายนายเข้มเพียงฉบับเดียว จึงมีผลลบอันกระทบถึงคุณป่วย
ได้ถึงเพียงนั้น

จะตอบความข้อนี้ได้ เราต้องมองดูด้วยว่ารัฐบาลเวลานั้น
อ่อนกำลังลงเหลือเกินแล้ว ทั้งทางความคิดและจิตใจ ต้องการ
แต่ให้มีการสนับสนุนเขา ยิ่งเวลานั้น สถาบันพระมหากษัตริย์
ก็หันหลังให้กับรัฐบาลอยู่ด้วยในตอนแรก ประชาชาติ เขาก็ไม่
มีทางจะทราบได้ เพราะเขาคดสื่อสารมวลชนไว้หมด เขานึก
ว่าเขาจะลอยไปสู่สมัยสฤทธิก็ได้ โดยลบเวลาเสีย ๑๓-๑๔ ปี

นอกจากนี้แล้ว เขายังเห็นว่าคุณป่วยเป็นพวกเขา เคยรับ
ใช้สฤตม์มาด้วยกันกับเขา เขามองไม่เห็นความเลวร้ายของ
ลัทธิเผด็จการ ซึ่งเมื่อ ๑๓-๑๔ ปีก่อน คุณป่วยก็คงมองไม่
เห็นเช่นกัน หรือมองเห็น หากหลับตาไว้ นึกว่าจะไปสร้าง
ให้มีระบบแห่งความซื่อสัตย์สุจริตขึ้นมาได้ ให้ราชการรับใช้
ราษฎรได้ โดยที่ระยะหลังนี้คุณป่วยไม่เห็นเช่นนั้นอีกแล้ว ท่าน
ถึงกับเคยถามตัวเอง ว่าที่รับราชการมาทั้งหมด ด้วยความซื่อ
สัตย์สุจริตนั้น เป็นการผิดพลาดหรือไม่ แท้ที่จริง ควรไหมที่
จะปล่อยให้มีการกินโกงกันมาก ๆ จะได้ช่วยให้ระบบผูกงไป
เร็ว ๆ ให้อุ้แล้วรู้ รอดไป

วิธีถามตัวเองเช่นนี้ ข้าพเจ้ายังไม่เคยได้เห็นหรือได้ยิน
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่คนใดกระทำกันอย่างจริงจังเอาเลย เพราะ
ถามและทำนั่นเอง ที่คุณป่วยคิดหันเข้ารับใช้ราษฎรโดยตรง
หันเข้าหาเยาวชนยิ่งกว่าขุนนางข้าราชการ โดยที่คุณป่วยเองก็
ยังเชื่อในข้าราชการที่สุจริตและยุติธรรม

สิ่งซึ่งคุณป่วยมองเห็น เขาคงมองกันไม่เห็น สิ่งซึ่งคุณ
ป่วยต้องการทำ เขาเลยไม่เข้าใจ เขาเกิดความเสียใจในตัว
คุณป่วย เห็นว่าเป็นการหักหลัง เป็นการทิ้งพวกไปเสีย และ
เห็นว่าคุณป่วยกำลังจะไปสร้างฐานอำนาจใหม่ จะเอามหาวิท

ยาลัยเป็นฐาน เอนิสตินักศึกษาเป็นพวก ทั้งยังจะขยายฐาน
ออกไปยังชนบทอีกด้วย

ที่ร้ายยิ่งกว่านี้คือเขา ไม่นึกว่าอาการอันทุจริตกิคมิชอบ
หรืออาการอันหน้าไหว้หลังหลอกของเขา คงไม่มีใครรู้เท่าทัน
ถ้าเขามีหิริโอตัมปะกัน เขาจะเรียกร้องสมบัติคืนจากที่ถูกลัก
ไปโดยรัฐละหรือ

พร้อมกันนั้น เราก็คงไม่ลืมว่าเยาวชนและปัญญาชน
ตลอดจนเทคโนโลยีเป็นอันมาก ให้ความสำคัญแก่คุณูป
มากเกินไปด้วย อาจเป็นเพราะผู้ใหญ่ ที่สามารถและกล้าหาญ
ไม่มี หรือมีไม่พอ ยิ่งผู้ใหญ่ที่เข้าใจคนรุ่นหลัง อย่างเสมอว่า
เสมอให้ล่ด้วยแล้ว เราขาดเอาเลย คุณูปจึงเป็นขวัญใจของ
คนพวกนี้มากเกินไป บางคนก็มาหาเพราะต้องการจะไต่เต้าเอา
ดี ทั้งคุณูปก็มีชื่อเสียงในเรื่องนี้เป็นข้อจรรยา ท่านเห็นคน
ที่มานอบน้อมต่อท่าน มารับใช้ท่าน เป็นคนดีกันเสียแทบทั้ง
นั้น เพราะท่านเคารพครูและซื่อสัตย์ต่อนาย ยินดีรับใช้ราษฎร
ท่านจึงนึกว่าผู้ที่ห้อมล้อมท่านเป็นเช่นนั้นกันด้วย โดยที่แท้
แล้ว พวกนี้มาหาประโยชน์จากท่านกันมิใช่น้อย ครั้นได้ดีไป
แล้ว ลืมท่านกันก็มาก ได้ดีไม่สนใจ เยาะเย้ยถากถางท่านกัน
ก็มี ที่ซำร้าย ไม่ได้ดีดังหวัง หาทางโค่นล้างทำลายท่านก็มีอยู่

เสมอ ทั้งที่ธนาคารชาติ ทั้งมหาวิทยาลัย และในวงการ
อื่น ๆ ที่ท่านเกี่ยวข้องด้วย

เพราะบริษัทบริวารเหล่านี้ด้วย ที่ช่วยกระพือความน่า
เกลียดน่ากลัวของคุณไปยให้ผู้กุมบังเหียนรัฐนาวา

เราต้องอย่าลืมว่าจำเดิมแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองมา ผู้
ที่อยู่ใกล้ชิดกับอำนาจแบ่งได้คร่าว ๆ เป็น ๓ พวก คือ (๑)
พวกหลวงประดิษฐ์ที่เกลียดทหาร พวกนี้มักเป็นข้าราชการพล
เรือนที่สามารถ หรือทหารเรือรุ่นเก่าที่ซอส์ตย์สุจริต แต่คิด
การณ์ไม่ทันท่วงทีทางการเมือง แต่แล้วลึกลับ ๆ ลงไป พวกนี้ก็
ไม่เข้าใจราษฎร ไม่นับถือราษฎร ใครไม่เชื่อความซื่อซื่อ ขอ
ให้อ่านถ้อยคำของนายทวี บุณยเกตุดูก็ได้ ใน Portrait of
Thai Politics by J. Ray (1972) พวกนี้ลดน้อยถอยกำลังลงทุกที
จนยอมรับใช้ฝ่ายทหารบก (พวกที่ ๒) จำเดิมแต่จอมพลสฤษดิ์
ปฏิวัติเป็นต้นมา คุณไปยถูกหาว่าอยู่ในกลุ่มแรกนี้ แต่คุณไปย
ต่างจากกลุ่มนี้ ตรงที่ไม่ได้เป็นพวกก่อการ เจ้านายไม่รังเกียจ
ราชสำนัก (พวกที่ ๓) โปรดปรานในความสามารถและความซื่อ
ซื่อ เพราะมี ม.ล. เดช เป็นสื่ออย่างสำคัญอยู่ด้วยก็ได้ ใช้แต่
เท่านั้น การที่คุณไปยคบคนข้ามพวก คบเขาวชน ออกไปหา
ราษฎรโดยตรง ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้ไปหาเสียงเพื่อสมัครผู้แทนฯ เลย

ไม่มีใครในพวกหนึ่งพวกใดเข้าใจคุณป่วยได้โดยตลอด ในพวก
ที่ ๑ ที่หวังดีต่อคุณป่วย (อย่างนายเถื่อน บุนนาค) ก็ได้แต่
ออกปากเป็นห่วงที่คุณป่วยคบคนมากเกินไป ไร้ใจนง่ายเกินไป
ไป จนคนที่คุณเคียดแค้นเห็นแกลงใจนั่นเอง ได้ทิ่มแทง
คุณป่วยอยู่เนือง ๆ โดยที่ท่านเองแทบไม่รู้ตัวเอาเลย

คุณป่วยเป็นที่รังเกียจหรือกินแหนงของพวกที่ ๓ จำเดิม
แต่ออกไปพบคุณหลวงประดิษฐที่ปารีสเป็นต้นมา ยิ่งคุณป่วย
เข้าข้างนักศึกษาและประชาราษฎรมากเพียงไร ยิ่งได้ยี่ห้อร้าย
จากพวกที่ ๓ มากเพียงนั้น (เจ้าองค์หนึ่ง ซึ่งเคยเป็นผู้ใหญ่
ในวงราชการแสดงความไม่ไว้วางใจคุณป่วยมาแต่แรกแล้วด้วยซ้ำ
ฐานที่จบมาจาก LSE ซึ่งพวกออกซบบริดจ์เห็นว่าเป็นสถาบัน
ของพวกฝ่ายซ้าย) ประกอบกับการบั่นนำให้เป็นตัว การปล่อย
ข่าวลือ พวกหูเบา ตาสั้น ก็เชื่อตามไปไม่ยากนัก

ความจริง พวกเจ้านั้น มีทัศนะเกี่ยวกับคุณป่วยเป็น ๓
ฝ่ายเลยก็ว่าได้ ฝ่าย ๑ นิยมชมชอบ ดังได้เอ่ยถึงในกรมพระราช
ม.ร.ว. พันธุ์ทิพย์และ ม.ล. เกษ มาแล้ว แม้ ม.ร.ว. เสนีย์
ปราโมช ก็อยู่ในพวกนี้ ทั้งที่ท่านทั้งสองไม่ใกล้ชิดกันเลยก็
ตาม ข้าพเจ้าเคยเห็นคุณชายเสนีย์แสดงความยินดีปริตากับ
ความสามารถของคุณป่วยมาแล้ว ทั้งต่อหน้าและลับหลังท่าน

ทั้งยังเคยอยากได้ท่านมาเป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปไตยด้วยซ้ำ (การติดต่อขอให้คุณป๋วยเป็นหัวหน้าพรรคนี้ ทำต่างกรรมต่างวาระกันหลายหน ทั้งที่องคภูษและที่กรุงเทพฯ) อีกฝ่ายเป็นกลาง ๆ อาจกลางแกลงใจในบางขณะ ข้าพเจ้าเคยพบเจ้านายในราชสกุลตึกกุลและโสณกุล ที่มีทัศนคติเช่นนี้มาแล้วหลายองค์ ท่านเหล่านี้เริ่มเอนเอียงเมื่อมีการปล่อยข่าวจากฝ่ายสุดท้าย ที่หาทางกำจัดคุณป๋วยด้วยกโยบายต่าง ๆ กัน

การที่จอมพล ป. ใช้คุณป๋วยมา จอมพลสฤษดิ์ จอมพลถนอมจำใจใช้คุณป๋วยมา แม้จนรองผู้ว่าการ ฯ ที่อยู่ที่ไต่คุณป๋วยก็เป็นนายพลกองทัพบกมา ทหารก็ถือว่าคุณป๋วยอยู่ในอาณัติตน ดังได้เข้าเรียนวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรมาด้วยกันแต่ปีแรก เป็นต้น เมื่อเกิดจดหมายนายเข้มขึ้น ทหารบกจึงเห็นถึงธาตุแท้ของคุณป๋วย ว่าลึก ๆ แล้วหาใช่พวกตนไม่ ยิ่งภายหลังคุณป๋วยเคยพูดพล่อย ๆ (ตามทัศนนะของทหาร) ว่ารัฐมนตรีกลาโหมควรเป็นพลเรือน (ซึ่งคุณป๋วยออกจะฝรั่งจำไปหน่อย) แล้วมีหน้าบริษัทบริวารของท่านบางคนที่เป็นสตรี ยังอุทริไปให้สัมภาษณ์ที่เล่นที่จริงว่า อยากเป็นรัฐมนตรีกลาโหมด้วยแล้ว ทหารยอมอมภัยให้ไม่ได้เลย

คุณป่วยไม่เป็นผู้ต้องพึงประสงค์ของฐานอำนาจด้วยประการ
ฉะนี้ ^๕ นั้นนับว่าผิดกับพวกลูกจีนคนอื่น ๆ ที่อยู่นอกฐานทั้ง ๓
นั้น หากประสานประโยชน์ตนเข้ากับประโยชน์ท่านได้ตลอด
เวลา โดยเฉพาะกับผู้ที่อยู่ในวงธุรกิจการค้า หากเป็นการประ
สานด้วยความเห็นแก่ตัวของเขา อันจักเป็นความหายนะของ
บ้านเมือง คุณป่วยเองก็ยินดีประสานเพื่อประโยชน์สุขของทวย
ราษฎร์ แต่ถ้าขัดหลักการแห่งประชาธรรมแล้ว ท่านยอมขัด
กับทุกกลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มการเมือง แม้แต่กับนิสิตนัก
ศึกษา ท่านก็พร้อมที่จะขัดโดยที่คนนอกไม่รู้ นึกว่าคุณป่วย
เล่นละครกับเด็ก โดยที่เขานึกว่าลึก ๆ แล้ว ไม่มีความขัดแย้ง
กันอย่างจริงจังเลย เขาไม่รู้จักคุณป่วย เขาไม่รู้ว่าท่านเล่นละคร
ไม่เป็นท่านเล่นโขนไม่เป็น และท่านโกหกปกกลมไม่เป็นด้วย

เมื่อก่อน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ท่านเคยมาเยี่ยมเมืองไทย
จากอังกฤษครั้ง ๑ นักศึกษารู้เข้า ติดโปสเตอร์เต็มธรรมศาสตร์
ว่า “ป่วยกลับมา ทรรราชพินาศ” หรืออะไรทำนองนี้ แต่เมื่อ
ท่านกลับมา หลังจากเหตุการณ์วันมหาวิปโยคนั้นแล้ว เด็ก ๆ
รู้สึกว่าเขามีเสรีภาพเต็มที่แล้ว เขาเห็นว่าคุณป่วยเป็นตัวกีด
ขวางเขาเอาเสียซ้ำ ในหลายต่อหลายกรณี

ที่มีข่าวลือกันหนาหูว่าท่านจะได้เป็นนายกรัฐมนตรี จนมีคนเอาพรรคการเมืองที่สำคัญมาหีบยื่นให้ ฯลฯ นั่น คุณป่วยย่อมรู้ดีกว่าใคร ๆ ว่า นั่นเป็นมายา เขาจะมาเอาท่านเป็นเครื่องมือมากกว่า เพราะฐานอำนาจทั้ง ๓ หรือที่นอกเหนือไปจากนั้น มีอภิมาหาอำนาจ และผู้ที่กุมสถานะทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ล้วนต้องการคนอ่อน อันเขาจะชักโยกได้อยู่เบื้องหลัง หากไม่ก็ต้องการคนอันไม่รู้หรือไม่ต้องการแก้ไขโครงสร้างของสังคมอย่างจริงจัง มากกว่าที่จะต้องการคนที่เป็นตัวของตัวเอง ที่ต้องการจะใช้ทวยราษฎร์ เพื่อความสุจริตยุติธรรม และสันติสุข เพื่อถางทางไปสู่อนาคต โดยที่คุณป่วยเป็นคนเช่นนี้ ที่แม้จะมีที่ท่าว่าอ่อนโยนและสุภาพ แต่ก็ไม่ยอมก้มหัวให้กับฐานอำนาจ ที่เพียรพยายามใช้เล่ห์กลกดขี่ราษฎรไว้ด้วยกลวิธีต่าง ๆ กัน

๑๑

ในช่วงที่คุณป่วยไปสอนอยู่ปรีนซ์ตันนั้น ข้าพเจ้าไม่มีโอกาส
ได้ออกไปพบท่านเลย แต่ในช่วงที่ท่านสอนอยู่เคมบริดจ์ เผอิญ
ข้าพเจ้ามีกิจไปประชุมที่ยุโรป จึงพาภรรยาไปประเทศอังกฤษ
ด้วย คุณป่วยลงมาเพียงชั่วที่ลอนดอนครั้ง ๑ แล้วขับรถพา
เราผิวเมียขึ้นไปค้างที่เคมบริดจ์คืน ๑ ท่านยังถ่อเรือให้เรา
นั่งตามลำน้ำเคมอย่างสนุกสนาน หุงข้าวต้มให้กิน และปูที่
นอนให้ด้วย

ใช้แต่เท่านั้น ต่อมาท่านได้รับเชิญให้ไปร่วมสัมมนาทางวิชา
การเรื่องประเทศจีน ที่นครนิวยอร์ก อันนับเป็นการพูดถึง
ประเทศนั้นอย่างเปิดเผย เป็นครั้งแรก ในวงวิชาการชั้นสูง

ระดับกว้าง เผอิญข้าพเจ้ากำลังจะไปแมกซิกโก เดินทางผ่าน
นิวยอร์กไป จึงไปอาศัยนอนในห้องนอนท่านที่โรงแรมอัน
เป็นที่สัมนา และขอเข้าร่วมประชุมด้วย ปรากฏว่าท่านโทร
ศัพท์ทางไกลคุยกับนักเรียนทุนของคณะเศรษฐศาสตร์ ที่อยู่
รัฐไกล ๑ ออกไป แทบทุกคน หลายคนมาคุยด้วยที่ห้องใน
โรงแรมนั้นจนตึก คูเป็นกันเองมาก

ในช่วงที่คุณป่วยอยู่แอมบริดจ์ ได้มีขบวนการปลดแอกไทย
ที่สแกนดิเนเวีย ส่งคนมาติดต่อกับท่าน โดยที่คน ๆ นี้เคยมีชื่อ
เสียงอื้อฉาว ในการต่อต้านสถาบันพระมหากษัตริย์ คุณป่วย
จึงต้องระวังตัวมาก ท่านชวนอาจารย์เสนาะไปเป็นพยานด้วย
เวลาพบกับเขา ทงบอกเขาไปว่าถึงท่านจะลาออกจากราชการ
แต่ท่านก็ยังเป็นราษฎร ยังจงรักภักดีต่อองค์พระประมุข ท่าน
อธิบายว่าการปฏิวัติของจอมพลถนอมนั้น ถึงจะฉลัดฉลเพียงใด
ก็ผิดกับสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไม่จำเป็นต้องมีเสรีไทยขึ้นอีก
เมื่อพบกันแล้ว ท่านได้ไปรายงานให้เอกอัครราชทูตทราบด้วย

ข้าพเจ้าเองถามท่านว่า มีความเห็นอย่างไรกับรัฐบาล
ปฏิวัติ ท่านตอบว่าเขากำลังฆ่าตัวเอง เขาจะถึงซึ่งความหายนะ
ภายในเวลาไม่ช้า ถ้าเขาฉลาด เขาใช้วิถีทางประชาธิปไตย

ก็จะยี่ตอายุเขาออกไปได้อีกนานกว่า แต่ในที่สุดแล้ว ท่านว่า
จะต้องคืนอำนาจให้ประชาราษฎร์

ระหว่างนั้น ข้าพเจ้าตั้งสำนักพิมพ์เศสศไทยขึ้นใหม่ ได้
ขออนุญาตนำเรื่องของท่านมาตีพิมพ์ ท่านก็ยินยอมอบให้แถม
แสดงความหวังว่าจะขายไม่ออกกระมัง ความจริงข้าพเจ้า
เคยขอเรื่องท่านมาจัดพิมพ์แต่สมัยทำอยู่สำนักพิมพ์สมาคมสังคม
ศาสตร์ เมื่อก่อนหนานถึง ๑๐ ปีมาแล้ว ท่านบอกว่าเสียใจ
ท่านรับปากกับเพื่อนคนหนึ่งไว้แล้ว จำต้องให้เขาไป นั่นคือ
เรื่อง คำพูดและข้อเขียน (รวมสารสัน ๒๕๑๑) ที่ข้าพเจ้านำมา
พิมพ์นั่นคือ สันติประชาธรรม ซึ่งเกือบมีคนมานำไปใช้เป็น
ข้อพรรคการเมืองอยู่แล้ว โดยเขาเชื่อว่าการทำเช่นนั้น จะได้
คุณปวยไปเป็นหัวหน้าพรรค

หนังสือเล่มนี้ ตีพิมพ์ออกมาไม่ทันไร ก็ขายหมด มหา
วิทยาลัยบางแห่งใช้ประกอบการศึกษาวิชาภาษาไทยเสียซ้ำ ทั้ง
นี้เพราะคุณปวยเขียนภาษาง่าย ๆ ได้ความกระชับ และเขียน
อย่างตรงไปตรงมา ให้ความรู้อย่างกว้างขวาง แม้ท่านจะไม่
ถือว่าเป็นกวี แต่ชอบอ่านกวีนิพนธ์ และชอบเขียนโคลง
กลอนอยู่ด้วย

สันติประชาธรรม ตีพิมพ์ออกมามาก่อน ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ หลังจากนั้นจึงรวมบทความออกมาอีกเล่ม โดยท่านให้ชื่อด้วยการนึกถึงวันมหาวิปโยคนั้นว่า เสียชีพอย่าเสียสันต์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ จะเป็นการจงใจให้เสียชีพแล้ว เสียสันต์ไปกันตาม ๆ ถึงอย่างไร ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าคุณป่วยเป็นฝ่ายถูก ข้าพเจ้าเชื่อว่าผู้แพ้โดยชอบธรรม ย่อมจักต้องเป็นผู้ชนะฝ่ายอธรรมในที่สุด อาสัจจะจะต้องถูกสังจะพิสูจน์ และทำลายไปอย่างย่อยยับ โดยสันติวิธี

ที่พูดเช่นนั้น หลายคนคงเห็นเป็นการตีฝาอก แต่อยากเขียนฝากไว้ ให้คิดกันนาน ๆ

ระหว่างอยู่ต่างประเทศครั้งหลังนี้ ที่เคมบริดจ์ ข้าพเจ้ามีจดหมายติดต่อกับท่านมาก เพราะตอนนั้นคนในวงการบริหาร ออกจะขยาด ๆ ที่จะติดต่อกับท่าน คนที่ถือตัวว่าฉลาด เขาเห็นว่าท่านโง่ หรือผิดกาลเทศะในการเขียนจดหมายนายเข้ม เขาลืมไปกระมังว่า ลึก ๆ ลงไปแล้ว เขาคงมีความกะล่อนอยู่ด้วยมิใช่หรือ เพราะเราขาดคนคือ วัน ที่คอยคัดค้าน ชัดขวางผู้มีอำนาจ หรือมิใช่ เมืองไทยถึงเลวร้ายอย่างเอียงกะเท่เลห์ไปได้ถึงเพียงนี้

พร้อม ๆ กันนั้น ก็มีคนที่หวังดีต่อคุณป่วยไม่น้อย บาง
คนถึงกับหาทางจะให้ท่านไปเป็นอธิการบดีที่มหาวิทยาลัยอื่นก็มี
เคยมาประชุมกันที่บ้านข้าพเจ้า เพื่อชักชวนท่านให้ตั้งมหาวิท
ยาลัยเอกชนขึ้นก็มี และข้าพเจ้ายังจำได้ดี ถึงสมาชิกสภานิติ
บัญญัติคนหนึ่ง ซึ่งขณะปฏิวัติ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ ตั้ง
ขึ้น โดยที่คนนั้นเป็นคนเดียวที่มีมโนธรรมสำนึก รู้สึกว่าการ
ได้รับแต่งตั้งเช่นนี้ เป็นความผิดมากกว่าเป็นความชอบ และ
เขาได้พยายามวิ่งเต้นต่อประธานสภา เพื่อหาทางให้คุณป่วย
ได้กลับมาทำงานในเมืองไทย คำตอบที่ได้รับคือทหารไม่ไว้
ใจคุณป่วย เขาเห็นว่าเป็นคนแหงน ที่คอยหนีในเวลาทีควรสู้
เป็นคนทีกล้าเกินดี ในเวลาทีควรอ้อมขอมกกัน เป็นคนที่ต้อง
การจะเอาเด่นเอาดี ยิ่งกว่าที่จะเห็นแก่ส่วนรวม คือพวกพ้อง
เพื่อนฝูง ข้าพเจ้าฟังดูแล้ว ก็ได้แต่เน่กปลงอนิจจัง แต่คำที่
ทหารกล่าวหาท่าน ยิ่งตึกว่าคำที่นักวิชาการทีไปประจบทหาร
โจมตีท่าน จนกระทั่งแดงและลูกเสือชาวบ้านจองล่างจอง
ผลาญท่าน

คนเหล่านี้รู้จักท่านละหรือ แม้จนคนทีตงตวเป็นเจามือ
หรือหัวหน้าใหญ่ ลึก ๆ แล้วเขาถูกปั้นหัวหรือมิใช่ เขาถูก
อคติครอบงำ หรือมิใช่ กุณซื่อเขาอิจฉาท่านหรือมิใช่ และ

กุนชื้อเหล่านั้^๕เป็นกุนชื้อหรือกุนกะลอน เป็นกุนกลัวคอมมุนนิสต์ จนเกลียด จนโกรธ จนแลเห็นคนที่ช้ดักกับเขาเป็นพวกคอมมุนนิสต์ไปได้ง่าย ๆ หรือมิใช่

แท้ที่จริง ข้าพเจ้าเคยได้ยินความข้^๕น้มาจากปากคำของทีปรึกษาคนสำคัญของ กอรมน. เลยทีเดียว เขาเคยบอกข้าพเจ้าว่า “คนอย่างคุณป่วย อย่างคุณสลุักษณะน้^๕ เรารู้ทีว่าไม่ใช่คอมมุนนิสต์ โดยทีคนพวกน้มีแต่หาทางจับผิดรัฐบาล ต้าว่าว่าโกงกิน กตช้ราชฎร โดยไม่เคยต้าคอมมุนนิสต์แรง ๆ เช่นน้^๕บ้าง เราต้องต้อว่าพวกคุณอดุคนุนคอมมุนนิสต์โดยอ้อม เราต้อหาทางทำลายคุณ” และเขาก้ทำจริง ๆ ทงกับทรพย้สินและชื้อเสียง แม้จะย้งทำลายเสรีภาพและชีวิตของเราไม่ได้ ต้งทีเขาทำมากับเขาวชนตาต้า ๆ ก้ตามที

โดยทีคุณป่วยไม่เป็นที่ไว้วางใจของฝ้ายรัฐบาล เวลาท่านมาเยี่ยมบ้าน ท่านย่อมระวังตัว ไม่อยากไปพัวพันกับใคร แต่ท่านได้ใจที มาเยี่ยมข้าพเจ้า และเพื่อนฝูง ทงทีร้านศีกษิตสยาม สามย่าน ทีร้านสยามปริทัศน์ ท่าพระจันทร์ และมากินข้าวที่บ้านคีน ๑ ต้วย ทุกแห่งมีคนมาร่วมต้วยไม่่น้อย โดยเฉพาที่บ้าน มีตำรวจมาเผ้าสังเกตการณ์ทง^๕ในและนอกเคเรือ่งแบบ ทีนอกประตุรว^๕ แม้เมื่อหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ แล้ว

ก็ยังเป็นเช่นนั้น ตอนคุณป่วยผ่านมาเพื่อไปไต้หวัน ก่อนกลับมาประจำอยู่ที่ในประเทศนี้

เมื่อคุณป่วยกลับมาจากเคมบริดจ์นั้น ท่านเลิกนึกถึงตำแหน่งอธิการบดีธรรมศาสตร์แล้ว ท่านเคยบอกข้าพเจ้าว่า ท่านอายุจวนเกษียณอยู่แล้ว และเคยทำงานเป็นเบอร์ ๑ มานานแล้ว ถึงเวลาแล้วที่จะทำงานเป็นเบอร์ ๒ เบอร์ ๓ บ้าง ให้เด็กรุ่นหลังเขาทำงานใหญ่กัน โดยมีคนรุ่นท่านคอยหนุน คอยรองรับ จะดีกว่า

อนึ่ง เมื่อตั้งธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชียขึ้นก่อนหน้านาน ได้มีคนต้องการเสนอชื่อท่านไปเป็นผู้ว่าการคนแรก ประจำอยู่ที่ฟิลิปปินส์ แต่ท่านปฏิเสธ เมื่อท่านลาออกจากราชการสมัยอยู่เคมบริดจ์นั้น มหาวิทยาลัยที่นั่น ก็ชวนท่านอยู่ต่อ ผู้ว่าการธนาคารชาติของมาเลเซียก็เชิญท่านไปทำงาน ในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านฝึกอบรมนักการธนาคารกลาง ระหว่างชาติ ของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เพราะท่านเป็นตัวอย่างที่ดีที่อุทิศตนความคิดในเรื่องนี้ แต่ท่านก็ปฏิเสธอีก

ในเรื่องการประชุมผู้ว่าการธนาคารชาติในแถบนั้น ท่านเคยสนุกด้วยมาก เคยกระซิบกระซาบให้ฟังว่า ผู้ว่าการฯ ของ

ลาวรู้เรื่องการคลังน้อยที่สุด แต่แจกตลาด คอยถามผู้ว่าฯ ไทย และแลกเปลี่ยนบริษัทเก่งมาก ถึงขั้นเป็นต้น

แม่ตอนท่านกลับมากรุงเทพฯ เมื่อหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ แล้ว ก็ยังมีผู้มาทาบถามท่านผ่านข้าพเจ้า ให้ไปเป็นคู่แข่งสำหรับตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยสหประชาชาติ ซึ่งเพิ่งกำลังจะตั้งขึ้น ข้าพเจ้าตอบแทนท่านได้เลย โดยไม่ได้ปรึกษาเจ้าตัวว่าท่านไม่รับหรอก แม้กระนั้น ท่านก็รับเป็นกรรมการระดับโลก ให้ในหลายต่อหลายองค์การ รวมทั้งเป็นตัวตั้งตัวตีที่สำคัญสำหรับมูลนิธิแมกชายชาย ในเวลาต่อมาอีกด้วย แต่เวลานั้น ท่านสนุกกับการทำงานให้โครงการลุ่มแม่ นำแม่กลองเป็นงานหลัก และท่านเชื่อว่าท่านมีส่วนช่วยทางไปสู่ประชาธิปไตยได้ โดยอาศัยสภาพนามมาเป็นสื่อ เพราะท่านได้รับคะแนนนิยมเป็นอันดับ ๒

เรื่องสถานิติบัญญัตินี้ ข้าพเจ้าค้านท่านทั้งต่อหน้าและลับหลัง ยิ่งการที่ท่านต้องไปเสวนากับนักการเมืองและนักธุรกิจการค้าด้วยแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าเสียเวลายิ่งกว่าได้ประโยชน์ แต่ท่านก็เชื่อในความบริสุทธิ์ใจของท่านและของคนเหล่านั้น ถึงท่านเข้าไปร่วมกลุ่มคุสิต ๙๙ ฯลฯ ไปหานักศึกษา เข้าหา

ทหาร พยายามเจรจากับพรรคพลังใหม่ พรรคสังคมนิยม เพื่อ
ลดช่องว่างทางความรุนแรง

เมื่อสภานามมาเลือกท่านได้เป็นที่ ๒ ท่านยังอยู่ที่แคม
บริดจ์ ข้าพเจ้าเขียนเล่าไปว่าดีที่ท่านไม่ได้ที่ ๑ ถ้าได้ เบอร์ ๑
คงไม่อภัยท่านเอาเลย โดยที่เวลานั้น ข้าพเจ้ายังได้แต่เดาๆ
อย่างไม่ชัดเจน ว่าเบอร์ ๑ เป็นคนกุมกมลเมื่อดอนนั้นอยู่ เพื่อไต่
เต้าไปเป็นประธานสภา และเพื่อเป็นนายกรัฐมนตรี

โดยที่เวลานั้น มีเสียงเรียกร้องต้องการกันหนาหู ให้คุณ
ป่วยได้เป็นนายกรัฐมนตรี โดยที่ท่านไม่ยอมรับเป็น หลายคน
จึงนึกกันไปว่า ท่านร้องอย่างศรีธนญชัยเสียดอกกระมัง ต่อ
ใครที่รู้จักคุณป่วยดี จึงจะรู้ว่าท่านเป็นคนไม่มีเลศเอาเลย ข้าง
คุณก็กฤตนั้น กระเหี้ยนกระหือรือที่จะเป็นนายกฯ อยู่ตลอดเวลา
ร้อนถึงนายบุญชู โรจนเสถียร ต้องเป็นตัวการมาหาทางสมาน
ให้คนทั้ง ๒ ได้พบกัน ตั้งเขาเคยพยายามหาทางสมานข้าพเจ้า
มาบ้างแล้วด้วยซ้ำไป

เรื่องคนสามคนพบกัน ท่านเล่าให้ฟังกันหลายคน ท่าน
ว่า “บุญชูมาบอกผมว่าคึกฤทธิต้องการพบผม ผมบอกว่าจะ
ให้ผมเลี้ยงคึกฤทธิ ก็ไม่ถูก เพราะไม่ใช่เรื่องของผม จะให้
คึกฤทธิเลี้ยงผม ผมก็ไม่รับ ตกกลางจึงให้บุญชูเลี้ยง . . . พอเจอ

กัน ก็กฤทธิ์ถามผมว่า “อาจารย์ต้องการเป็นนายก ฯ ใหม่
ถ้าต้องการเป็น ไม่จำเป็นต้องสมัครผู้แทนก็ได้” (ทั้ง ๆ ที่เวลา
นี้รัฐธรรมนูญยังไม่ผ่านสภา) ผมตอบไปว่า “ไม่ต้องการเป็น
ก็กฤทธิ์จึงถามผมต่อไปว่า “ถ้าผมจะเป็น อาจารย์จะขัดข้อง
ไหม” ผมก็ตอบไปว่า “ถ้าอาจารย์ได้เป็นนายก ฯ โดยวิถีทาง
แห่งประชาธิปไตย ผมก็ไม่ขัดข้อง แต่ถ้าอาจารย์เข้ามาโดย
ทางรัฐประหาร ผมจะคัดค้านทุกวิถีทาง” ก็กฤทธิ์ถามต่อไป
ว่า “ถ้าไม่ขัดข้อง จะสนับสนุนผมไหม” ผมก็ตอบไปว่า ใน
ฐานะราษฎร ถ้ารัฐบาลใช้อะไรมา ถ้าทำได้ ก็ยินดีรับใช้ทุก
อย่าง เพื่อประโยชน์ของชาติบ้านเมือง ก็กฤทธิ์จึงบอกว่า
“ถ้าเช่นนั้นคิดแล้ว สิ่งซึ่งผมห่วงมากคือระบบราชการเวลานี้
สับสนไขว้เขวยิ่งนัก หากได้อาจารย์มาเป็นประธานคณะกรรมการ
การปฏิรูประบบราชการได้ ผมจะสบายใจมาก นั่นจะต้องเป็น
นโยบายหลัก อันดับแรกอันดับหนึ่งของผมทีเดียว ถ้าผมได้ตั้ง
รัฐบาล” แต่เมื่อกฤทธิ์ได้เป็นรัฐบาล หากได้มีการพูดถึง
เรื่องนี้อีกไม่ จะเป็นเพราะลิม หรืออิจฉา หรืออะไรก็สุดแท้
แต่โครงการผันเงินนั้น คุณบุญชูได้มาหาคุณป๋วยที่ธรรมศาสตร์
สมัยเป็นรัฐมนตรีคลัง มาขอให้ไปเป็นประธานดำเนินงาน ซึ่ง

ท่านไม่รับ ข้าบอกด้วยว่านโยบายดังกล่าว เป็นแผนของพรรค
กิจสังคม ซึ่งหวังหาเสียง ยิ่งกว่าหวังดีต่อราษฎรอย่างแท้จริง

เมื่อท่านไปเป็นหัวหน้าคณะที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของ
รัฐบาลสัญญา ท่านทุ่มเทกำลังกาย กำลังความคิดเพื่อการนี้
มาก ระดมนักเศรษฐศาสตร์แทบทุกระดับให้มาช่วยบ้านช่วย
เมือง แต่การที่ท่านรับผิดชอบกับการเสนอให้รัฐบาลขึ้นค่าแรง
งานขั้นต่ำ จาก ๑๕ บาท เป็น ๒๐ และ ๒๕ บาทนั้น ไม่ช่วย
ให้นายทุน เจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม รักใคร่ท่านมากขึ้นเลย
หากได้ช่วยขยายสภาพความเป็นคอมมิวนิสต์ให้ท่านอย่างกว้าง
ขวางยิ่งขึ้น ทั้ง ๆ ที่ท่านทำอย่างระมัดระวัง อย่างขอความ
เห็นใจว่า พวกเรากินเลี้ยงกันมือละเท่าไร ลดความฟุ่มเฟือย
ลงบ้างได้ไหม โดยที่กรรมกรที่ได้รับ ๒๐ หรือ ๒๕ บาทต่อ
วันนั้น บางทีมีทั้งเมีย ลูกและพ่อแม่ ทั้งเจ็บไข้ได้ป่วย ก็ไม่
มีใครดูแล

“การที่คุณป่วยรับเป็นอธิการบดีนั้น ควรรู้กันว่าท่านรับ
เพราะเห็นเป็นหน้าที่ เป็นความกตัญญูรู้คุณธรรมศาสตร์ และ
เพราะเกรงใจนายเสน่ห์ จามริก กว่าได้ ความซื่อหลังนี้ท่าน
พูดกับข้าพเจ้าเองว่า “คุณเสน่ห์ไม่เคยขออะไรผม และที่มา

ขอให้ผมรับเป็นอธิการบดีนี้ คุณเสนห์ก็เห็นว่า ถ้าผมไม่รับ เป็น ธรรมศาสตร์จะถึงซึ่งความเสื่อมอย่างไม่มีทางตั้งตัวได้อีก ผมจึงต้องรับ เพราะผมเห็นลู่ทางที่จะช่วยพยุ่งให้ธรรมศาสตร์ กระเตื้องขึ้นได้” แม้กระนั้นท่านก็รับอย่างมีเงื่อนไข และพอน ท่านไปจับแก้ไขเข้า ไปเจาะความเน่าเฟะ ความเหลวและทาง วิชาการ ความโลภของครูอาจารย์ การบริหารอันกตขี้เบียดบัง ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่พวกเสียผลประโยชน์จะรวมกันเล่นงานท่าน ซึ่งไม่มีวิธีอะไรที่ดีกว่าการกล่าวหาว่าร้ายท่านทางการเมือง

กับนักศึกษาชั้น ถึงท่านจะมีเรื่องให้ต้องปวดหัวและรำคาญ แต่ท่านก็ไม่หนักใจเท่ากับต้องต่อสู้กับอาจารย์ อันไร้คุณธรรม และคุณวุฒิ แต่ท่านก็อดเอาเบาสู้ ใช้วิธีเอาน้ำฝนปนน้ำท่า แต่ คุณจะเข้าไปเสียแล้ว แม้ศิษย์หาของท่านเอง ที่ท่านส่งไปชุบตัว มาจากเมืองนอก (โดยท่านออกจะนับถือมหาวิทยาลัยเมืองนอก เอามาก ๆ เสียด้วย) คนพวกนั้นก็กะล่อนเอากับท่านกันอยู่ หลายคนที่เดียว

ถ้าฟังธรรมศาสตร์อย่างเดียว คุณป่วยคงเอาไว้อยู่ แต่นี้ พลังภายนอกล้วนพากันเห็นว่า ท่านและนักศึกษากับอาจารย์ที่ หัวก้าวหน้าเป็นศัตรู ท่านจะไปสู้หมูปาลกระไรได้ ยิ่งหมูปาล

ฉันกำลังกันอย่างวางแผนบ่อนทำลายชนิดที่สารุชนไม่อาจคาด
ภาพว่า เขาจะเลวร้ายถึงเพียงนั้นด้วยแล้ว ถึงจะเอาคุณความดี
อุทิศกายใจต่อสู้เพียงใด หากภัยอันตรายที่หวังดีมาสนับสนุน
เพียงใด น้ำน้อยย่อมแพ้ไฟอยู่เองเป็นธรรมดา อย่างน้อยก็ใน
ชั่วระยะเวลาหนึ่ง

๑๒

ในระหว่างที่คุณป่วยเป็นคนบดที่อยู่กัก เป็นอธิการบดีที่อยู่กัก
แม้จนเป็นผู้ว่าการธนาคารชาติก็ดี ข้าพเจ้าไม่เคยได้รับสิทธิ
พิเศษอันใด จากสถาบันนั้น ๆ เลย คุณป่วยเคยปรารภว่า
อยากให้ข้าพเจ้าเขียนประวัติธนาคารแห่งประเทศไทย แต่โดย
ที่ข้าพเจ้าไม่ใช่นักประวัติศาสตร์เต็มตัว ท่านเกรงว่าจะถูก
ครหาหนักหนาได้ เวลาข้าพเจ้าทำงาน ท่านก็วิตกกังวลบ่นว่า
“ราชการ สุลักษณ์เขาก็ไม่รับ งานอื่น เงินเดือนน้อย ก็กลัวเขา
จะไม่พอกิน ฯลฯ” ที่คณะเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ เชิญ
ข้าพเจ้าไปสอนปรัชญาอยู่สมัยหนึ่งนั้น ก็เมื่อตอนที่ท่านไปอยู่
เสียที่ต่างประเทศ เป็นแต่ท่านวางนโยบายไว้ให้คณะนั้นเรียน

ปรัชญา ส่วนการมาเชิญข้าพเจ้าไปสอน เป็นเรื่องของคนคิด
คนถัดไป

ยิ่งเมื่อท่านเป็นอธิการบดีด้วยแล้ว ข้าพเจ้าถูกมหาวิทยาลัย
ใช้ฟรีมากเหลือเกิน เบียดประชุมก็ไม่เคยได้ ค่ำรถก็ไม่เคยได้
แต่ดีที่เสนออะไรขึ้นไป ทั้งท่านและทั้งรองอธิการบดีรับฟัง
อย่างจริงจัง แม้จนการรักษากำแพงพระราชวังบวร ท่านก็ทำ
ตามคำเสนอแนะ

ท่านไม่แต่ใช้ข้าพเจ้าไปทำโน่นทำนี่เท่านั้น แม้จนการ
ร่างสุนทรพจน์และประกาศบางอย่างที่เป็นส่วนตัว ตอนหลัง
ท่านก็ไม่มีเวลาทำ คนที่ใกล้ชิดในตำแหน่งหน้าที่ ทำให้
ไม่พอใจ ก็มาวานข้าพเจ้าต่อ ซึ่งข้าพเจ้าก็ยินดีทำให้ แต่เรื่อง
นโยบายหลัก เรื่องนักศึกษา นักการเมือง ฯลฯ ข้าพเจ้าไม่
เคยยุ่งเกี่ยวด้วยเลย

เมื่อพบกันที่เคมบริดจ์แล้ว ข้าพเจ้าไม่ได้นึกฝันเลยว่า
กรณี ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ จะพัฒนาให้เราได้อยู่อังกฤษด้วยกัน
อีกตั้งเกือบ ๖ เดือน

ข้าพเจ้าเอง คืนวันที่ ๖ กำลังกินเลี้ยงอยู่ลอนดอน โดย
ที่วันรุ่งขึ้นจะเดินทางกลับบ้าน ผ่านปารีส หลังจากทีไปญี่ปุ่น
แมกซิโกและสหรัฐ มาแต่เดือนกรกฎาคม ครั้นได้ข่าววิกฤติ

การณบ้านเมืองและได้โทรเลขจากบ้าน ไม่ให้กลับ ก็ให้รู้สึก
ห่วงคุณป่วย

วันรุ่งขึ้นได้พบท่าน ท่านยังนึกว่าข้าพเจ้าจะกลับเข้าไปได้
ง่าย ๆ แต่ที่ไหนได้ New York Herald Tribune ฉบับออก
ที่ปารีส ลงข่าวว่าข้าพเจ้า เสน่ห์ จามริก และคำสิงห์ ศรีนอก
ถูกจับเสียแล้วที่กรุงเทพฯ ท่านจึงขอให้ข้าพเจ้ารอรออยู่ต่อมา
ซึ่งกรอเรื่อยมา จากวันเป็นสัปดาห์ เป็นเดือน ฯลฯ

เมื่อตอนท่านจะออกมา ทูลทุกเลเพียงใด ข้าพเจ้าจะไม่
พูดถึง เพราะท่านเขียนเล่าไว้แล้ว ข้าพเจ้าเอง ก่อนพบท่าน
ก็กระวนกระวายใจ เพราะบีบีซีออกข่าวว่าท่านถูกจับด้วยซ้ำไป
แล้วก็แก้ข่าวว่าไม่จริง ซึ่งที่จริง ก็เกือบไปเหมือนกัน ยังการ
ที่นายตำรวจทำกักขพะกะท่าน ท่านก็พูดอย่างให้อภัยเขา ดัง
คราวท่านถูกจับครั้งแรก เมื่อกระโดดक्रमเข้ามาในฐานะเสรีไทย
ที่ชัยนาทนั่นเอง พอพบท่าน ข้าพเจ้าถามท่านว่ากลัวตายไหม
ตอนลูกเสือชาวบ้านแห่จะมาแร้เนื้อเถื่อนหนึ่งท่าน ท่านบอก
“แปลกนะ ผมไม่ยักนึกกลัวตาย หากมัวไปห่วงเพื่อนฝูง เด็ก
เล็กทางธรรมศาสตร์”

ที่ท่านพูดนี้ ออกมาจากหัวใจตั้งเมื่อท่านถูกจับครั้งแรก ที่

ชยันตาก็ได้เตรียมกินยาตายไว้แล้ว ท่านพร้อมที่จะพลาชีวิตตัวเอง ยิ่งกว่าที่จะฆ่าศัตรู ความข้อนั้นนายซิลคอกซ์ได้เขียนไว้แล้วอย่างน่าอ่านมาก ในเรื่อง Proud and Serene ของเขา

คุณป่วยเป็นคนที่นึกถึงตัวเองน้อยมาก จนเกือบจะปราศจากตัวกูในตัวในหลายต่อหลายกรณี และที่ทำงานเพื่อบ้านเมืองมาทั้งหมดนั้น ก็ไม่ได้ทำเพื่อโตเต้าเอาการเพื่อความยิ่งใหญ่แห่งอัคราแต่ประการใดเลย

โดยที่ข้าพเจ้าเห็นว่า เวลานี้คนต้องหลบหลีกหนีออกนอกบ้านนอกเมืองกันมาก หากมีเพื่อนฝูงคำจุนอย่างข้าพเจ้า หรือมีบ้านช่องห้องหออย่างท่าน ก็พอเป็นไปได้ แม้เราจะถูกรังแกทางจิตใจ ทางทรัพย์สินและชื่อเสียงเพียงใด เราก็พอยังคงอึดปวยอยู่ได้ ส่วนคนที่ซัดสนเล่า จะทำอย่างไร

นอกจากนี้แล้ว ข่าวสารจากบ้านเมืองเรา เวลานี้ถูกบีบ ถูกบิดเบือน การแสวงหาความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับบ้านเมือง ก็เป็นไปได้ ข้าพเจ้าจึงคิดตั้งมูลนิธิมิตรไทยขึ้น ที่อังกฤษ เพื่อแก้ไขข้อขัดข้องดังกล่าว

ข้าพเจ้าออกปาก ขอให้ท่านเป็นประธานกรรมการ ท่านออกว่าท่านไม่รังเกียจ แต่เกรงว่าชื่อท่านจะไม่ใช่ประโยชน์ต่อมูลนิธิเท่าไรนัก เพราะรัฐบาลอาจเพ่งเล็งมูลนิธิมากเกินไป

กว่าเหตุไปก็ได้ ข้าพเจ้าจึงเรียนท่านว่า ให้ข้าพเจ้าปรึกษา
เพื่อนกรรมการดู เขาต้องการอย่างไร ก็ให้เป็นอย่างนั้นก
กัน และแล้วที่ประชุมก็ตกลงเป็นเอกฉันท์ ขอให้ท่านเป็น
ประธานกรรมการ

จะเป็นเพราะชื่อท่านหรืออะไรก็แล้วแต่ มุ
ลุนิธิเป็นที่ถูก
เพ่งเล็งต่อมา จริงดังคำทำนายของท่าน แม้จนต้นเดือน
กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐ แล้ว ข้าพเจ้าคิดจะกลับไปเยี่ยมบ้าน ก่อน
ไปสอนที่สหรัฐ เตรียมซื้อตั๋วเรียบร้อยแล้ว ก็ได้รับการบอก
เล่ามาอย่างไม่เป็นทางการว่า กลับไม่ได้ และมีการกระซิบบ
มาให้ทราบด้วยว่า ถ้าฟังข้าพเจ้าไม่เป็นไร แต่ที่ข้าพเจ้าไปรับ
ใช้ใกล้ชิดคุณป่วย รัฐบาลหรือบางวงการจึงต้องถือเอาว่า
ข้าพเจ้าเป็นศัตรูอยู่ด้วย

ข้าพเจ้านำเอาความข้อนี้ไปเรียนให้ท่านทราบ ท่านหัวเราะ
พลางพูดว่า “ใครรับใช้ใครกันแน่ คุณรับใช้ผม หรือผมรับ
ใช้คุณ”

ที่จริง คุณป่วยเป็นคนพร้อมที่จะรับใช้คนแทบทุกคน แม้
คนนั้น ๆ จะอ่อนกว่าท่านทั้งวัยวุฒิและคุณวุฒิ คุณป่วยเป็น
คนบริสุทธิ์สะอาด เสมอต้นเสมอปลาย ใจกว้าง ทั้งทางด้าน
การให้วัตถุสิ่งของ ทั้งทางด้านให้วิชาความรู้ และให้บั้นเวลา

แกผู้อื่น ตลอดจนถึงในด้านการยอมรับทัศนคติ ที่แตกต่างกันไป
จากท่านอย่างคำเป็นชาว ไช้แต่เท่านั้น คุณป่วยยังเป็นคนชื่อ
ที่ถือประโยชน์ท่านยิ่งกว่าประโยชน์ตน รับใช้บ้านเมืองและ
ผู้คนมากมาย โดยหวังจะให้เกิดสันติประชาธรรมในสังคมไทย
คนเช่นนี้ไช้ใหม่ที่สังคมไทยไม่ต้องการในปัจจุบัน ทั้งยัง
กลัวเกรงกันเสียอีกด้วย ถ้าเราแกมิจนาศาสตร์อันนี้ไม่ได้ จะ
หวังเห็นอนาคตอันสดใสนั้น อย่าได้พึงหมาย

๑๓

ความจริง เมื่อคุณป่วยออกไปอยู่อังกฤษหลัง ๖ ตุลาคม ๒๕๒๐ แล้วไม่นาน ได้มีองค์การศาสนาฝ่ายคริสต์ ทั้งที่อเมริกาและสแกนดิเนเวีย ขอให้ท่านไปพูดเล่าข้อเท็จจริงทางด้านการบีตกันเสรีภาพและการรังแกสุจริตชน ที่เป็นตนของ ตนเอง ภายในประเทศ คราวนั้นท่านต้องการให้ข้าพเจ้าไป ตัวย เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระท่าน แต่ผู้เชิณมีเงินไม่พอ ท่าน จึงต้องไปแสดงเดี่ยวได้ทราบที่ท่านเหน็ดเหนื่อยมาก หากท่าน พอใจทำ ที่ได้ต่อสู้กับเผด็จการ โดยใช้สันติวิธีสู้กับผู้ที่ถูก กำลังอาวุธ โดยใช้สัจวาจาสู้กับความออสัตย์ ใช้ความสุภาพ ท่อสู้กับความกักขพะและใช้ความใจกว้าง ต่อสู้กับความใจแคบ

ของนักการเมืองในเวลาสั้น

หลังจากนั้น ท่านยังรับไปพูดให้ที่ยุโรป ออสเตรเลีย และ นิวซีแลนด์อีก โดยไม่ต้องเอ่ยถึงที่อังกฤษเอง และมีการเชิญ ไปญี่ปุ่นที่รออยู่ในอันดับถัดไป นอกไปจากนี้แล้วก็มีคนให้งาน ท่าน ทั้งที่คานาดา อเมริกา และมหาวิทยาลัยในอังกฤษ แต่ ท่านก็ไม่รับ หรือรับจะทำให้โดยไม่ขอรับเงินเป็นส่วนตัว หาก ขอเงินนั้นไว้ช่วยผู้ยากไร้ อันอาจต้องออกนอกประเทศ อย่างกระชั้นหัน

เมื่อข้าพเจ้าไปสอนอยู่ที่คอร์แนลแล้ว ท่านจึงกำหนดจะ ไปประเทศนั้น กระนั้นแล้วว่าจะได้พบกันที่ไหน ข้าพเจ้าดี ใจว่าจะได้พบกันกับท่านอีกที่สหรัฐ ตั้งสมัยที่เคยไปค้างอ้าง แรมกับท่านมาแล้วที่นิวยอร์ก สมัยที่ท่านเผชิญการนิราศร้าง บ้านเมือง คราวที่ไปสอนเคมบริดจ์ แต่ก็เผชิญมีอันเป็น ท่าน ล้มป่วยลง เลยไม่ได้พบกันตั้งคาด แต่ข้าพเจ้าก็ได้ไปเยี่ยม ท่านที่อังกฤษอีกถึง ๓ ครั้ง แต่ละครั้งอาการท่านดีขึ้นเรื่อยๆ อย่างน่าพอใจยิ่ง ที่สำคัญคืออารมณ์ขันของท่านยังคงอยู่อย่าง ไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งความคิดในการต่อสู้โดยสันติประชาธรรม ก็ยังคงเข้มข้นอยู่อย่างเดิมนั่นเอง ความชราและพยาธิเอาชนะ ความเป็นสัตว์บุรุษของคุณป่วยไม่ได้ ดังท่านไม่ยอมก้มหัวให้กับ

ความหน้าไหว้หลังหลอก ไม่ว่าจะจากนักการเมือง สถาบัน
การศึกษา หรือสถาบันอื่นใด ไม่ว่าจะมียศที่ท้าวว่าสุจริต ยุติ
ธรรมเพียงใด ถ้าไร้คุณธรรมเช่นนั้นเสียแล้ว คุณป่วยหายอม
ก้มหัวให้ไม่ ดังที่ท่านไม่ยอมรับปริญญาบัตรคุณฐิติบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ เมื่อเร็ว ๆ นี้ ซึ่งเป็นพยานให้เห็นได้เป็นอย่างดี
แล้วในเรื่องนี้

หลังการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินใหม่ ๆ มีความเลวร้าย
อย่างไรในเมืองไทยบ้าง ข้าพเจ้าจะไม่ขอกล่าวถึง จะขอกล่าว
แต่เพียงว่ามีนิสิตนักศึกษา บัณฑิตชน หลบหลีกหนีออกไปอยู่นอก
สังกัดรัฐบาลจะควบคุมได้ถึง มากต่อมาก แม้ประเทศอังกฤษ
จะห่างไกล ก็มีคนออกไปหลบหลีกหนีภัยกันหลายคน ทุกคนได้
รับการต้อนรับจากคุณป่วยเป็นอย่างดี ทั้ง ๆ ที่บางคนท่านไม่
คุ้นหรือไม่รู้จักมาก่อนด้วยซ้ำ (ทั้งนี้รวมถึงชาวต่างประเทศเอง
ด้วย ใครก็ตาม ที่มีส่วนพัวพันกับเยาวชน กับปัญหาความ
ยากจนข้นแค้น เป็นต้องถูกรังแกจากรัฐบาลของทรชนชุดนั้น)
แต่คุณป่วยมักใช้อารมณ์ขันกับทุกคนที่พบ มักพาไปเลี้ยงอาหาร
จีนแถวโสโห และมักนัดพบที่ทางออกหมายเลข ๕ ของสถานี
รถไฟใต้ดินบี๊กกาเคลลี จนล้อท่านกันว่า คงเป็นสถานที่นัดพบ
มาแต่สมัยเสรีไทยกระมัง เด็กบางคนที่ท่านรู้จัก ท่านมักทัก

ว่า “...เป็นยังไง รัฐบาลใหม่ ถ้าไม่ได้เขา คุณก็คงไม่มี
วาสนาได้มาเมืองนอก” ตั้งนี้เป็นต้น แต่แล้วท่านต้องหาทาง
หาทุนรอน หาที่อยู่หลับนอน ช่วยบุคคลเหล่านี้ โดยมีข้าพเจ้า
เป็นผู้รับวิ่งเต้นอีกต่อ

สำหรับตัวนายกรัฐมนตรี ท่านไม่เคยเอ่ยวาจาว่าร้ายเลย
แท้ที่จริงข้าพเจ้ายังจำได้ดีว่าในต้นปี ๒๕๐๙ ณ การสัมมนาที่
สำนักกลางนักเรียนคริสเตียน ท่านได้ยกย่องบุคคลผู้เฒ่าอย่าง
ไรว่าง ข้าพเจ้ายังคงเคย “กระตุกขา” ท่าน ว่าคนที่ท่านนิยม
ยกย่อง ไว้เนื้อเชื่อใจ มักเชื่อถือเนียนท่านมากนั้นมากบ้างน้อย
บ้าง แทบทั้งนั้น มิใช่หรือ แล้วข้าพเจ้ายังส่ายตบต่อไปว่า
อันคนชื้ออย่างเดี๋ยว แถมกลัวคอมมิวนิสต์จนขนสยองนั้น พระ
ท่านว่าถูกภยากติครอบงำได้ง่าย คนพวกนี้ ถ้ามีอำนาจแล้ว
อันตราย กลายเป็นฟาสซิสต์ หรือนาซีไปได้ไม่ยากเลย เห็น
ฝ่ายตรงกันข้ามเป็นผักปลา ข้าพเจ้าผู้พ่นคนได้อย่างเลือดเย็น นี้ก็
ดูๆเดียวกับพวกอินควิซิเซ็น ของลัทธินาซีในสเปน สมัย
ปราบพ้อมคหมอผี หรือพวกมิชฌาภิษฐินันเอง ความซื่อ
ท่านไม่ต่อล้อต่อเถียง แต่เพื่อความยุติธรรมต่อนายกรัฐมนตรี
ในเวลานั้น เขาก็ไม่เคยกล่าวคำประทุษร้ายคุณปวยต่อหน้าธาร
กำนัลเลย ท่านจะเคยมีบุญคุณเกื้อหนุนเขามาแต่สมัยเขาเข้า

สถาบันการศึกษา อันเป็นสำนักเดิมของท่านแต่อย่างไรหรือไม่
ท่านไม่เคยเอ่ยถึง เป็นแต่รัฐธรรมนูญที่ได้ฉายว่ามีวาทจตุรอาศัย
ปากสุนัขพุนั้นเองที่อวดอ้างว่าจะถอนหนังสือเดินทางท่านบ้าง
จะถอนสัญชาติท่านบ้าง แต่ท่านก็ไม่เคยลดตนลงไปให้เท่า
เทียมกับสัญชาติผานอันต่ำช้าของคน ๆ นั้นเลย พร้อมกันนั้น
จะว่ารัฐบาลในเวลานั้นเป็นมิตรกับท่าน ก็หาพูดได้ไม่ ด้วย
เพื่อน ๆ ในวงการทูตของไทย มารายงานให้ข้าพเจ้าทราบว่
ณ การประชุมทูตานุทูตคราวหนึ่งในยุโรป รัฐมนตรีกระทรวง
การต่างประเทศพูดในที่ประชุม (เป็นการภายใน) เลยทีเดียว
ว่ารัฐบาลถือว่าคุณป่วยเป็นศัตรู ให้สถานทูตต่าง ๆ คอยจับ
ตาดูและรายงานความเคลื่อนไหว โดยทั่วไป สถานทูตไทยก็
ได้มีอาการอันซาเย็นกับท่านขึ้นยิ่งกว่าแต่ก่อน แม้จะไม่ถึงกับ
เป็นศัตรูโดยออกหน้าและยังแสดงที่ท่าอย่างการระย้อยบ้างก็ตาม
เราต้องไม่ลืมว่ารัฐมนตรีคนนั้น เวลานั้นยังดำรงตำแหน่งเดิม
อยู่ แต่เขาอาจเปลี่ยนทัศนะไปตามนายคนใหม่ของเขาแล้วก็
ได้ เพราะบัดนี้คุณจะมีที่ท่าเปลี่ยนแปลงไป อย่างน้อยก็ทาง
อากัปกิริยาภายนอก ที่บอกกล่าวกับสื่อสารมวลชน อันข้าราชการ
การประจำ ที่ทำตัวเป็นดั่งบ่าวที่ประจบนายนั้น ให้มาบริหาร
ราชการแผ่นดินในระดับนโยบาย โดยที่ไม่มีความเป็นตัวของ

ตัวเอง โดยขาดความเข้มแข็งทางจริยธรรม ย่อมช่วยทำให้
บ้านเมืองถึงซึ่งความหายนะเร็วขึ้นด้วย อย่างไม่ต้องสงสัย

เมื่อสมัยคุณปู่ยังเป็นผู้ว่าการธนาคารชาติ คุณจะเข้ากันได้
ดีกับบรรดาผู้ว่าการทั้งหลายทั่วภูมิภาคแถบนี้ ตลอดจนใน
ระดับโลก แต่แล้วต่อมา จะเป็นเพราะท่านเห็นปัญหาความ
อยู่ดีศรีธรรมทางสังคมชัดขึ้นหรืออย่างไรก็สุดแท้ ท่านเคยเอ่ย
ปากว่านักการคลังนั้นมักเป็นคนหัวเก่า ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง
ทัศนคติได้ง่าย ๆ ด้วยเขาสบายกันแล้ว มีสถานะอันมั่นคง ที่
ใคร ๆ ก็เคารพนับถือ จึงไม่อยากจะกระทบกับนักการเมือง แม้
ระบบการเมืองจะเอาเปรียบคนยากไร้อย่างไรก็ตามที

ในการร่างสุนทรพจน์คราวหนึ่ง ท่านถึงกับเริ่มว่า “มนุษย์
นั้นเกิดมาเป็นไท แต่ทุกแห่งหนในเอเชียอาคเนย์ เขาถูกไซ
ทรวนล่ามไว้” เพราะทัศนคติที่เปลี่ยนไปเช่นนี้เอง ผู้มีอำนาจ
ในภูมิภาคนั้นจึงพลอยตีตัวออกห่างจากคุณปู่ไปด้วย ดังเมื่อ
ก่อน ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ คุณปู่เป็นคนสำคัญคนหนึ่งใน
กลุ่มวิลเลียมสเบิร์ก ซึ่งเป็นกลุ่มนักคิด นักบริหาร นักธุรกิจ
ชั้นนำของสหรัฐและเอเชีย ที่ประชุมกันปีละครั้ง ครั้งแรก ๆ
คุณเหมือนคุณปู่จะเป็นคนไทยคนเดียวในกลุ่มนั้น ฝ่ายสหรัฐมี
จอห์น ดี รอกกเฟลเลอร์ เป็นหัวหน้า หลัง ๖ ตุลาคม

กำหนดประชุมกันที่ปิ่น (โดยที่กลุ่มนี้ย้ายที่ประชุมไปเรื่อย ๆ) คุณป่วยก็คิดจะไปประชุม โดยจะบินไปจากอังกฤษด้วยไม่คิดว่าจะมีปัญหาอะไร แต่เพื่อความรอบคอบและโดยมารยาท ท่านเขียนไปตามเจ้าภาพทางนั้นก่อน ว่าถ้าท่านไปประชุม เขาจะลำบากใจหรือไม่ คำตอบที่ได้รับคือ ใช่ เขาจะลำบากใจ เพราะเขาไม่อยากจะใจรัฐบาลไทย ท่านก็เลยไม่ไปประชุม

ความจริงกลุ่มนี้ ผู้จัดที่เป็นญี่ปุ่นเคยตำริจะชวนข้าพเจ้าเข้าร่วมด้วย โดยได้เชิญนายถนัด คอมันตร์ และนายอนันต์ ปันยารชุน เข้าร่วมก่อนหน้าขึ้นมาแล้ว แต่แล้ว ผลก็คือบัดนี้ ฝ่ายไทยมีแต่นายถนัด คอมันตร์ นายพจน์ สารสิน และนายเชาว์ ขวัญยืน

เมื่อข้าพเจ้าแรกรับเชิญจากญี่ปุ่นให้ไปประเทศนั้น ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ อาการนานาชาติที่โตเกียวเชิญไป เขามาปรารถนาว่าอยากเชิญคุณป่วยไปเป็นแขกพิเศษ เวลานั้นท่านแทบไม่มีเวลาว่างเลย ต่อกลาง พ.ศ. ๒๕๑๔ แล้ว ท่านถึงไปให้เขาได้ โดยขอไปดูชนบท ไปดูการรวมตัวกันของชาวไร่ชาวนา เพื่อต่อสู้รัฐบาล พอถึงปีนั้น อาการแห่งนั้นฉลองการเปิดตึกใหม่ และที่คงมาได้ ๓๐ ปี เขาขอให้ท่านและข้าพเจ้าเขียนคำขวัญไป

ลงในสมุดพิเศษที่จัดพิมพ์ในการนี้ด้วย พอกลับมา ท่านบอก
ว่า “กาโตบอกมาว่าคำขวัญของคุณ เขาได้รับแล้วด้วยความ
ยินดี แต่ต้องขอตัดทอนลงบ้าง เพราะยาวไปนิด”

เมื่อสถาบันการหนังสือพิมพ์แห่งเอเชียเชิญท่านไปประชุม
ที่นิวเดลี ในช่วงที่ท่านอยู่เคมบริดจ์ หลังการเขียนจดหมาย
นายเข้ม คนไทยอีกคนที่ไปด้วยนั้นคือ คุณถนัด คอมันตร์
ซึ่งไม่ได้เป็นนักหนังสือพิมพ์ทั้งคู่ แต่ท่านก็กู่หน้านักหนังสือ
พิมพ์ไทยไว้ได้มาก ที่พูดจาอย่างกล้าหาญ กล้าคัดค้านรัฐบาล
เผด็จการในเวลานั้น ครั้นนางอินทิดา กานธี ประกาศกฎอัย
การศึกในอินเดีย ท่านบอกศาลา ไม่ยอมรับเชิญไปประเทศ
นั้นอีกเลย ข้าพเจ้าเคยเห็นว่า แล้วที่ฟิลิปปินส์ทำไมท่านจึง
ยอมไป ทั้ง ๆ ที่มาคอสเลวร้ายยิ่งกว่านางอินทิดาเสียอีก ท่าน
บอกฟิลิปปินส์นั้นพอเข้าใจได้ เพราะไม่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรม
ธรรมประชาธิปไตยเพียงพอ แต่อินเดียควรเป็นตัวอย่างให้ได้
สำหรับเอเชีย การที่ประกาศล้มประชาธิปไตยเสียเช่นนี้ ท่าน
เสียใจมาก

สำหรับคุณป่วย ประชาธิปไตยในฝัน จะเป็นอย่างอังกฤษ
หรือสแกนดิเนเวีย นั้นเอง เมื่อพรรคประชาธิปไตยหลุดออก
จากการเป็นรัฐบาลครั้งแรก (สมัย ๑) จัดสัมมนาขึ้นที่บางแสน

ท่านก็ได้รับเชิญให้ไปพูดเรื่องเสรีประชาธิปไตยแบบสแกนดิ
เนเวียให้สมาชิกวงในของพรรคนั้นฟัง ข้าพเจ้าเองไม่เห็นด้วย
กับท่านในข้อนี้ ด้วยข้าพเจ้าเห็นว่าคุณปวดยุติธรรมย่องฝรั่งมาก
เกินไป เสรีนิยมมากเกินไป สำหรับไทย คำตอบอยู่ที่การกลับไป
ไปหาค่านิยมดั้งเดิมของเราให้ยิ่งไปกว่านี้ พื้นฐานของประ
ชาธิปไตยอยู่ที่ระบบหมู่บ้าน อุดมการณ์อยู่ที่รูปแบบดั้งเดิม
และแท้จริงของคณะสงฆ์ หมู่บ้านต้องปลดแอกออกจากเมือง
ต้องเป็นไทจากการครอบงำของคนเมือง ของระบบราชการ
และระบบเศรษฐกิจ ตลอดจนสื่อสารมวลชน แต่นี้คุณปวดยก
เห็นว่ารุนแรงเกินไป ผันหวานมากเกินไป ที่ยิ่งไปกว่านี้ก็คือ
ข้าพเจ้ารังเกียจระบบเทคนิควิทยาอย่างฝรั่ง ข้าพเจ้าต้องการ
ประยุกต์วิทยาอย่างเหมาะสมกับพื้นฐานภูมิเดิมของราษฎร พูดอย่าง
ชูเมกเกอร์ก็คือข้าพเจ้าต้องการ tools ไม่ต้องการ machine ยัง
เรื่องการคุมกำเนิด คุณปวดยกสนับสนุนมาก แต่ข้าพเจ้าออก
จะไม่ไว้ใจนักวางแผนครอบครัวทั้งหลาย ด้วยเห็นเป็นเรื่องที่
เฟื่องตามฝรั่งมากเกินไป มีทุนรอนให้มากเกินไปอย่างไม่เป็นตัวของ
ตัวเองเพียงพอ นอกไปจากนี้แล้ว ข้าพเจ้ายังเห็นว่าคุณปวดย
ให้ความสำคัญแก่ความคิดแบบตรรก (rationalism) และแนว
การกระทำแบบได้ผล (pragmatism) มากเกินไป ให้ความ

สำคัญในด้านความลึกซึ้งแห่งรหัสลับ (mysticism) และความ
เข้าใจในด้านจิตตάνวิญญาน (spiritual) น้อยไป แต่โดยที่
ท่านมีรากฐานอันมั่นคงทางจริยธรรม (morality) และความ
ชอบธรรม (decency) ท่านจึงเป็นคนที่น่ารัก และเป็นคนที่
ไม่เอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ และท่านหาทางเพื่อสร้างสันติประ
ชาธรรมตลอดมา เสียดยที่เรื่องอย่างนี้ เราไม่เคยมีเวลา
อภิปรายกันอย่างถึงพริกถึงขิงเลยสักที (และที่ใส่ในขลิตภาษา
อังกฤษไว้มากในย่อหน้านี้ ก็เพื่อล้อคุณป่วยเล่น และเพื่อถัก
ความเข้าใจผิดด้วย)

๑๔

ที่เขียนมาทั้งหมดนั้น ควรจบลงได้แล้ว แต่ก็ยังเสียดาย ด้วย
มีทัศนคติของคุณ ป่วยที่เกี่ยวกับบุคคลต่าง ๆ อันน่าจะนำมาเล่า
สู่กันฟังได้ เพราะท่านมักเห็นคนไปในแง่ดี หรือมองแง่ดีของ
คนแล้วนำมากล่าวขวัญถึงเป็นที่ดี ถ้าท่านตีใครหรือบริภาส
ใคร คนนั้นคงต้องถือว่าเป็นอัมมมงคลแท้ แม้บางคนในสายตา
ข้าพเจ้า จะเป็นคนที่ออกจะกะล่อนหรือเลวร้าย คุณป่วยก็มัก
หาข้อดีมาลบล้าง ทั้ง ๆ ที่ในหลายต่อหลายกรณี ท่านก็แลเห็น
จุดอ่อนของเขา แต่ในหลายกรณี ดูท่านจะไม่แลเห็นโทษสมบัติ
ของคน ๆ นั้นเสียเลย อย่างมากก็เห็นเป็นเพียงข้อบกพร่อง
เท่านั้น

เมื่อท่านออกไปอยู่เคมบริจจ์ ในช่วงที่รัฐบาลถนอมปฏิวัติ
ตัวเองนั้น มีคนไปพูดเบาหูว่า นานที่พระเจ้าอยู่หัวจะทรงทำ
การอย่างหนึ่งอย่างใด ให้รัฐบาลเห็นคุณค่าของท่าน ท่านตอบ
ว่า พระเจ้าอยู่หัวท่านทรงมีพระราชภาระมากอยู่แล้ว และก็ดู
จะไม่พอพระราชหฤทัยในการปฏิวัติครั้งนั้นอย่างแรง เพียงเท่า
นี้ก็^๕เป็นขวัญใจของประชาชนและประชาธิปไตยอย่างพอเพียง
แล้ว ไม่ควรจะทรงลงไปเกี่ยวข้องเป็นกรณี ๆ ไป ใช่แต่เท่า
นั้น เวลานั้นทรงมีพระราชกังวลภายในราชสกุลอยู่ด้วย เพราะ
พระราชธิดาองค์ใหญ่เพิ่งทรงลาออกจากราชฐานันดรศักดิ์ ไป
ทรงเสกสมรสกับสามัญชนคนอเมริกัน ท่านว่าพวกเราควรเห็น
พระราชหฤทัย ไหนจะทรงหนักพระทัยในทางการเมือง ไหน
จะในส่วนพระองค์ ที่ไม่ทรงหาทางออกด้วยการเสวยน้ำ
จันทน์จนเมามายนั้น ก็นับว่าน่าอัศจรรย์ใจอยู่แล้ว นี่มีหน้า
ยังทรงเผชิญกับสถานการณ์อย่างกล้าหาญอีกด้วย

เมื่อคุณป่วยกลับกรุงเทพฯ ตอนต้นปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ท่าน
ได้เขียนบันทึกไว้ดังนี้

“ในวันพิธีเปิดสถานที่ AIT รังสิต ในฐานะประธาน
กรรมการ ผมมีหน้าที่เบิกตัวอธิการบดีใหม่และบรรดาทรัสตี
พร้อมด้วยภรรยาเข้าเฝ้า ครั้นแล้วในหลวงได้ประทับ รับสั่ง
กับผมอยู่ครู่หนึ่ง ต่อมา สมเด็จฯ ก็ได้มีกระแสรับสั่งกับผม
อีกครู่ใหญ่ หนังสือพิมพ์ช่างภาพไปมาก ต่างก็ได้ถ่ายรูป

ตอนนั้นไปเป็นอันมาก ข้าวล้อที่ว่าในหลวงกับสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (เป็นเรื่องราวอะไรก็ตาม) ควรจะยุติได้แล้วเพราะโปรดทรงชกถามเรื่องต่างๆ ทั้งส่วนตัวและการงานทั้งสองพระองค์ โดยต่างวาระกัน ทั้งสองพระองค์ได้รับสั่งถามว่าเมื่อใดจะกลับมาทำงานเมืองไทย ซึ่งเป็นคำถามที่จอมพลถนอม และพลเอกประภาส ไม่ได้คิดว่าจะถามทั้งสองคน”

(สันติประชากรธรรม เลิศดไทย ๒๕๑๖ หน้า ๘๒)

เมื่อท่านกลับเข้ามาหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และได้ไปร่วมสัมมนาที่สยามสมาคมเรื่อง ปัญหาชนกกับอนาคตของสังคมไทย ในช่วงวันหยุดเฉลิมพระชนม์พรรษาปีนั้น ท่านยังพูดในที่ประชุมว่า “ใครๆ ก็รู้ว่าผมไม่ใช่ royalist จำ แต่ผมเห็นว่าเวลานี้สมควรที่พวกเราจะทอดทูลองค์พระมหากษัตริย์ไว้เป็นหลัก สิ่งที่ทรงกระทำในการกำจัตรัฐบาลเผด็จการ เพื่อถ่วงทางไปสู่ประชาธิปไตยนั้น ควรที่จะเป็นแนวทางให้เราดำเนินการกันต่อไปได้” นอกจากนั้นแล้ว ท่านยังพูดกับข้าพเจ้าเป็นส่วนตัวว่า ม.ล. เดช บอกท่านว่า ระหว่างที่ท่านอยู่ต่างประเทศคราวนั้น พระเจ้าอยู่หัวไม่เคยทรงบริภาษท่านแต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย มีแต่ทรงสรรเสริญในความซื่อสัตย์สุจริตและความยุติธรรม

ครนภายหลัง เมื่อมีสตรีผู้หนึ่ง ซึ่งเคยประจบประแจง
พ.อ. ณรงค์ กิติขจร อย่างออกหน้าในสมัยที่เขามีอำนาจวาสนา
ครนหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ แล้ว คน ๆ นั้นเข้าไปกราบแทบ
พระยุคลบาท กราบบังคมทูลเอ่ยชื่อข้าพเจ้าและใครต่อใคร
ว่าเป็นตัวบ่อนทำลาย กิดลางราชบัลลังก์ ท่านก็มาเล่าให้ฟัง
พลางบอกให้ปลง โดยที่คน ๆ นั้นเคยพูดในที่ประชุมสามัคคี
สมาคมที่กรุงลอนดอน ก่อนหน้านั้นมาแล้ว ว่าข้าพเจ้าเป็น
คอมมิวนิสต์

แม้เมื่อหลัง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ แล้ว มีใครต่อใครหลาย
คน หาว่าสถาบันหลักของบ้านเมืองโอนเอิน และบางคน
พยายามเอาคำพูดยัดใส่ปากคุณป๋วย ให้ท่านแสดงทัศนะว่า
สถาบันพระมหากษัตริย์หมดความจำเป็นแล้ว บางคนทว่านมีทาง
จากฝ่ายขวาจัดและฝ่ายซ้ายจัด แต่ท่านก็คงเป็นตัวของตนเอง
โดยไม่ยอมเป็นเครื่องมือให้ฝ่ายใด ดังจะเห็นได้จากคำสัมภาษณ์
ของท่านที่ให้ไว้แก่หนังสือพิมพ์ฝ่ายก้าวหน้าในประเทศฝรั่งเศส
เมื่อเมษายน ๒๕๒๐ ซึ่งมีตีพิมพ์ออกเป็นทั้งภาษาอังกฤษและ
ภาษาไทย ทั้งนี้โดยท่านยังคงยืนยันว่าสถาบันพระมหากษัตริย์
ควรเป็นแกนกลาง ทางเชื่อมความสามัคคีของคนในชาติได้
โดยที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ควรเอาสถาบันหลักของบ้านเมือง เป็น

เครื่องมือของฝ่ายตน เพื่อประหัตประหารฝ่ายอื่น

สำหรับ ม.ล. เทช นั้น คุณ บัวเหินเป็นปราชญ์นิยบุคคลของท่านที่เดียว และท่านซาบซึ้งในความจงรักภักดีของท่านผู้นั้นมาก ซึ่งท่านเห็นเป็นความจริงใจ ผิดกับการแสดงออกอย่างยายผู้หญิงคนนั้น โดยที่ระยะหลัง ๆ มา นกรียาอาการอย่างนั้นออกจะมีมากจนเกินพอดีไป

เมื่อ ม.ล. เทช ได้รับปริญญาบัตรดุษฎีบัณฑิต กิตติมศักดิ์ เมื่อท่านถึงอสัญกรรมล่วงลับไปแล้วก็ดี และที่ คุณหญิงสุภาพยศสุนทร ได้รับในทำนองเดียวกันก็ดี ท่านบอกว่าไม่ใช่เป็นข้อเสนอของท่าน “พวกอาจารย์เขาเสนอขึ้นมาจากข้างล่างต่างหาก หากเพอญูผมเห็นด้วยท่านเอง” ทั้งนี้เพราะคนหนึ่งเป็นนาย ที่ท่านเคารพมาก อีกคนเป็นเพื่อนที่ท่านรักใคร่ไว้วางใจเป็นอย่างมากนั่นเอง ท่านจึงต้องระวางตัวเป็นพิเศษ

ตามปกติ ท่านมักไม่เอ่ยถึงเพื่อนฝูงของท่านให้ข้าพเจ้าฟัง เว้นเสียแต่ท่านรู้หรือนึกว่าข้าพเจ้ารู้จัก เช่น เมื่อคราวจัดพิมพ์บทความทางวิชาการ เพื่อตีพิมพ์ในหนังสือชุด *วรรณไวทยากร* ต่อเมื่อคณะบรรณาธิการตกลงเชิญนายแพทย์จรูญจิต บุรี เขียนเรื่องให้แล้ว ท่านจึงบอกว่าคน ๆ นั้นเป็นคนดีมาก เป็นเสรีไทย

ร่วมมากับท่านทั้งพี่น้อง (เปรม บุรี)

เมื่อคราวเราประชุมโครงการตำรา กันที่มหาวิทยาลัยมหิดล นั้น นายสตางค์ มงคลสุข เลียงต้อนรับขับสู้อย่างเต็มที่ ท่านกลับบ่นว่าค่อหน้าว่ามากเกินไป กินกับข้าวอย่างสองอย่างก็พอแล้ว ครั้นท่านผู้นั้นเสียชีวิตลง ท่านกลับออกปากแสดงความอาลัยอาวรณ์

เพื่อนท่านบริหารที่การศึกษามาด้วยกันนั้น ใช้ว่าจะรักใคร่ นับถือท่านทั่วไป ก็หาไม่ ข้าพเจ้าเคยได้ยินคนหนึ่ง ซึ่งเวลานั้นเป็นอธิการบดีอยู่ที่ขอนแก่น ได้เปรยต่อหน้าข้าพเจ้าว่า “ป่วยชอบหนูนักศึกษามากแล้ว คราวนี้มาได้เป็นอธิการบดี คงจะได้รู้สึกเสียที่เมื่อมาเผชิญของจริงเข้า จะเห็นว่าพูดอยู่ข้างนอก ง่ายกว่ามาบริหารงานเองเพียงไหน จะฟังกันก็คราวนี้เอง” ท่านผู้นั้นคงสนใจที่ได้เห็นคุณป่วยต้องลาออกจากตำแหน่งไป และก็คงไม่สนใจจะใคร่รู้ว่าที่มีอันเป็นไปนั้น เพราะเล่ห์เพทุบายของนักการเมือง นักการทหาร ที่นอกเหนือ ขบวนการนิสิตนักศึกษามากมายนัก

ในบรรดาเพื่อนอัสสัมชนิกของท่านนั้น ท่านมักพูดให้ข้าพเจ้าฟังบ่อย เพราะเห็นว่าอยู่โรงเรียนเดียวกันมา คราว

หนึ่งครู่หนึ่ง ท่าน พากันออกจากโรงเรียนอัสสัมชัญ ไปตั้ง
โรงเรียนใหม่ โดยได้ทุนอุดหนุนจากพ่อค้าชาวภาคประเทศ
ท่านแสดงความหวังไว้ว่า “ไปคบแขก จะไปตลอดรอดฝั่งกัน
ละหรือ” และที่ท่านทำนายทายทักไว้นี้ ก็ออกจะจริงเอาเสีย
ด้วย

สำหรับเพื่อนเสรีไทย ท่านไม่ค่อยเอื้อให้ข้าพเจ้าฟัง เว้นแต่
นายมานอชฎี วุฒานันท์ ซึ่งเคยทำงานมากับข้าพเจ้าที่บีบีซี
ท่านว่าสังสารคน ๆ นี้ ซึ่งเป็นคนดี มีอุดมคติสูง เคยทำงาน
สำคัญมาแต่สมัยสงคราม ต้องเสี่ยงภัยจนเป็นเหตุให้เกลียดกลัว
คอมมิวนิสต์เอามาก ๆ

พูดถึงเรื่องนี้ ทำให้นึกถึงนายมัลคอล์ม คอเวล ที่ไปถูก
ฆ่าตายในเขมรเมื่อมิช้านานมานี้ เวลาเขาพูดถึงเมืองไทย
เขาจะเอ่ยถึงคุณป๋วยเสมอ และบอกด้วยว่า ท่านรังเกียจคอม
มิวนิสต์อย่างไร แล้วเขาก็บอกต่อไป ว่าคุณป๋วยเห็นว่าชนชั้น
ปกครองของไทยเอาเปรียบราษฎรอย่างไรด้วย โดยที่ท่านพูด
ได้จากประสบการณ์ของตนเอง จึงมีน้ำหนักรวม ด้วยว่าท่าน
เห็นพวกนี้มานาน ยังมีอำนาจวาสนาเท่าไร ยิ่งทำให้ตนและ
พวกของตนมั่งคั่งมากเท่านั้น ราษฎรตาดำ ๆ เป็นเพียงเครื่อง

เล่นหรือผลพลอยได้เท่านั้นเอง คุณเขาพูดถึงคุณป่วยด้วยความ
ชื่นชมยินดีเสมอ

ที่จริง ข้าพเจ้าไม่เคยเจอฝรั่งคนใดที่พูดถึงคุณป่วยโดยนัย
ลบเลย แม่นายเจมส์ สกอตต์ ที่ให้การต่อคณะอนุกรรมการ
รัฐสภาอเมริกัน อย่างเอาสีข้างเข้าอุ้งเป็นที่สุดก็แสดงความเคารพ
ต่อที่คณะ สมรรถภาพ และคุณธรรมของคุณป่วย

ในที่นี้ข้าพเจ้าจะไม่เอ่ยถึงฝรั่ง ให้มากไปกว่านี้อีก เพราะ
หลายคนนัก และมักเป็นคนมีชื่อเสียงเกียรติคุณในวงวิชาการ
ในวงธนาคาร และมูลนิธิต่าง ๆ แทบทั่วโลก โดยเขามักเชิญ
คุณป่วยไปเป็นกรรมการ ให้ช่วยงานระดับโลกอยู่มิใช่น้อย
ส่วนในวงการทูตนั้น จะขอพูดแต่เพียงว่าเอกอัครราชทูตอังกฤษ
ในกรุงเทพฯ คนหนึ่ง ซึ่งเคยบอกว่าคุณป่วยเป็นคนดี ที่สื่อสาร
มวลชนและคนไทยส่วนใหญ่เข้าใจผิดเป็นอย่างดี

สำหรับรองประธานมูลนิธิรอกกีเฟลเลอร์คนปัจจุบันด้วย
แล้ว เคารพบูชาคุณป่วยถึงขนาดตั้งรูปท่านไว้ที่ในห้องทำงาน
เขาเลยทีเดียว

เรื่องมูลนิธินี้ มีเรื่องเล่าเป็นเกล็ดใต้เรื่องหนึ่ง คือเมื่อสัก
รอบนักษัตริย์หนึ่งมาแล้ว มีอาจารย์หนุ่มชาวอังกฤษจากเคม
บริดจ์คนหนึ่ง ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์ มีชื่อเสียงมาก ในวัย

ขนาดนั้น และพูดภาษาไทยได้คล่อง รู้จักคนไทยและวงงาน
ราชการไทยมาก เขาอยากมาทำงานกับคุณบ่อย ซึ่งดูเหมือน
จะไม่รับผู้เชี่ยวชาญฝรั่งที่ธนาคารชาติ หากยินดีรับให้มาทำ
วิจัยและช่วยสอนที่คณะเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ดังท่าน
ได้เจรจาขอเงินทุนอุดหนุนจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ ซึ่งก็ตก
ปากรับคำแล้วอย่างไม่เป็นทางการ ครั้นวันสี่กั๊ก ข้าพเจ้า
เชิญหนุ่มน้อยคนนั้นไปแสดงปาฐกถาที่สยามสมาคม เรื่องสภาวะ
เศรษฐกิจของประเทศไทย หรืออะไรทำนองนั้น หมอนั้นพูด
เสนอต่อที่ประชุมว่า ระบบทุนนิยมที่ใช้อยู่ในเมืองไทยจะไปไม่
รอด วิธีนี้ใช้ได้ดีกับการต่อสู้ระบบอาณานิคมในสมัยรัชกาลที่
๕ คือการพัฒนาประเทศ ขยายเขตกสิกรรม ขยายการคมนาคม
 ฯลฯ แต่ในปัจจุบันยิ่งขยาย ราษฎรจะยิ่งเดือดร้อน ไทยจะ
ยิ่งเป็นทาสของจักรวรรดินิยมอย่างใหม่ ซึ่งแฝงมาในรูปของ
บริษัทนานาชาติ และอภิมหาอำนาจที่แฝงเข้ามาตั้งเป็นผู้ให้
ความช่วยเหลืออุปการะ คำตอบของไทยคือต้องหันไปหาสังคม
นิยม ชนิดพึ่งตัวเอง ชนิดตัดความสัมพันธ์ทางการรับ
ความช่วยเหลือจากอภิมหาอำนาจ ต้องคิดผลิตสินค้าให้ตัวเอง
พอกินพอใช้ โดยไม่ไปแข่งกับตลาดโลก ซึ่งสู้เขาไม่ได้ โดย
อย่าไปยอมรับการผลิตเครื่องยนต์กลไกชิ้นเล็กชิ้นน้อย เพื่อ

คอยตามใจตลาดโลก ซึ่งจะมีอภิมหาอำนาจคอยคุมกิจการอยู่
เบื้องหลัง ฯลฯ ปรากฏว่าผู้แทนรอกกัฟเฟิลเลอร์ที่ไปฟัง โกรธ
กันมาก ถึงกับรายงานมายังคณะที่ คณะเศรษฐศาสตร์ ว่า
หนุ่มน้อยชาวอังกฤษคนนี้ไม่มีพื้นฐานทางวิชาการพอเพียง ที่
มูลนิธิจะสนับสนุนได้ ซึ่งจะว่านั่นเป็นอาณานิคมทางปัญญา
อย่างหนึ่งก็ได้ดอกกระมัง เพราะอาจารย์อังกฤษคนนี้ เวลาน
เป็นที่ปรึกษาคนสำคัญคนหนึ่งของรัฐมนตรีที่หัวก้าวหน้าที่สุด
ของอังกฤษอยู่ด้วย และเป็นรองประธานกลุ่มเศรษฐศาสตร์ที่
เคมบริดจ์ อันถือกันว่าเป็นมันสมองที่สำคัญของประเทศสน
กันทีเดียว น่าเสียดายที่ความคิดชนิดนี้ ไม่มีการรับฟังกันอย่าง
จริงจัง เมื่อนักชัทรก่อนนั้น (ปาฐกถาชิ้นนี้ สยามสมาคมไม่
ยอมตีพิมพ์ แต่ได้แปลลงพิมพ์ใน วิทยาสารปริทัศน์ ด้วยแล้ว)
แม้จนบัดนี้ ก็ดูจะไม่อยากรับฟังกันอีกนั่นเอง คุณป่วยเอง
เวลานั้น ก็ดูจะไม่ได้ให้ความสำคัญแก่บทความชิ้นนี้เท่าไรนัก

เมื่อเอ่ยถึงรอกกัฟเฟิลเลอร์แล้ว เพื่อความยุติธรรม ควร
เอ่ยถึงฟอดด้วย แม้ที่เขาต่อไปนี้จะไม่เกี่ยวกับคุณป่วยโดย
ตรงก็ตาม เพราะหลังจากเชิญหนุ่มน้อยคนนั้นไปพูดที่สยาม
สมาคมด้วยแล้วข้าพเจ้าได้เชิญหนุ่มใหญ่ชาวเยอรมันอีกคนให้
ไปปาฐกถาที่สยามสมาคมเช่นกัน คนนี้ เวลานทำงานมูลนิธิ
ฟอด ซึ่งอนุญาตให้ไปพูดในฐานะส่วนตัว โดยไม่ให้พัวพันมา

ถึงมูลนิธิ แต่ปาฐกถาของเขาก็เป็นประทัดดอกใหญ่ ที่จุดได้
ระบบทุนนิยมด้วยเช่นกัน แม้หนังสือพิมพ์ที่ประเทศพม่าก็นำ
ไปลงสรรเสริญ โดยเอ่ยถึงมูลนิธิเจ้าสังกัดของเขาด้วยจนได้
โดยที่หนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ ฯ คุณเหมือนจะไม่ยอมเอ่ยถึง
ปาฐกถาชนนกันเลย นายคนนี้เป็นผู้ที่มีแว่ไปหาตัวเลขข้อ
มูลที่ธนาคารชาติเสมอ ๆ เป็นผู้ที่นับถือคุณปู่ย คุณหญิง
สุภาพและ ม.จ. สิทธีพร มากเป็นพิเศษ บัดนี้เขาเป็นเศรษฐี
ใหญ่อยู่ที่ในประเทศเยอรมันตะวันตก

พวกที่หาว่าคุณปู่ยเป็นชาย กงจะแปลกใจ เมื่อได้ยิน
คุณปู่ยสรรเสริญนักการธนาคาร ท่านให้เหตุผลว่า นายอุเทน
เตชะไพบูลย์ นั้น เขาร่ำรวยขึ้นมา ด้วยความวิริยะอุตสาหะ
เมื่อนายชวน รัตนรักษ์ ถูกเอาเรื่องในเรื่องสัญชาติไทย ท่าน
บอกว่า “นั่นมันรังแกกันชัด ๆ ชวนแกลูกจีนเกิดในนี้ เหมือน
ผมนี่เอง จะไปเนรเทศคนไทยอย่างไรได้” ได้ทราบว่าคุณชวน
ก็นับถือคุณปู่ยมาก เมื่อคุณปู่ยมาเดินทนให้มูลนิธิโกมล
คิมทอง เพื่อเก็บเงินช่วยเหลือหนังสือพิมพ์ชาวบ้าน อันจัด
ให้ชาวชนบทได้มีหนังสืออ่าน คุณชวนก็บริจาคเงินช่วยมามาก
ข้างคุณปู่ย นอกจากจะเดินให้มากแล้ว ยังบริจาคเงินอุดหนุน

น.พ. อุดม ไพบูลย์ ในฐานะที่ท่านเดินมากกว่าใคร ๆ
และอายุมากกว่าใคร ๆ อีกด้วย

อย่างนายเฉลิม ประจวบเหมาะ นั้น คุณป่วยก็บอกว่า
“เขาถือเป็นก้นเองกับผมมาก เวลาแต่งงานลูก ผมไม่เชิญแขก
บอกแต่พี่น้อง แม่ลูกพี่ลูกน้องก็ไม่บอก เพราะหาไม่จะขยาย
วงไปมากนัก แต่เฉลิมเขาไป เขาบอกว่า ถึงไม่บอก ก็ไป
เพราะไม่ได้ไปในฐานะแขก อย่างนี้เราก็คว่าเขาไม่ได้”

ที่คุณป่วยไปเป็นกรรมการให้มูลนิธิของนายเซวี่ ขวัญยืน
นั้น ข้าพเจ้าถามว่านั่นไม่เป็นอันตรายหรือ ท่านบอกว่า
“ประชุมกรรมการคราวหนึ่ง เซวี่เขาขอพูดเรื่องธุระเกี่ยวกับ
ธนาคารชาติอยากจะขออนุญาตอะไรเป็นพิเศษ ผมบอกเขาไป
ว่า นี่ผมมาประชุมเรื่องมูลนิธิ ถ้าเรื่องธนาคารชาติ ให้ไปพบ
ที่ออฟฟิศผม” ที่จริงนายเซวี่เคยแสดงความประสงค์จะให้เงิน
จากมูลนิธิของเขา อุดหนุนโครงการตำราฯ แต่จนแล้วจนรอด
ก็หาได้รับเงินจากเขาไม่ เพราะพอคุณป่วยตกกระป๋องที่ ศรัทธา
ของมูลนิธินี้ก็หดหายลงไปดังหัวเต้าที่หดเข้ากระตองจะนั้น

ข้าพเจ้าเคยถามคุณป่วยเรื่องนายถนัด คอมันตร์ ท่านว่า
คน ๆ นั้นมีความสามารถมาก หากใครรู้จักใช้ให้เป็น จะเป็น

ประโยชน์ยิ่ง แม้ท่านจะไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของคุณณัฏฐ์ก็ตาม

ท่านว่าท่านเป็นนายกรัฐมนตรีไม่ได้ แม้รัฐมนตรีต่างประเทศก็เป็นไม่ได้ เพราะโกหกไม่เป็น ถ้าขึ้นโกหก คนจะจับได้ทันที เพราะไม่รู้จะตีหน้าอย่างไร ท่านว่าท่านเป็นได้ก็อย่างรัฐมนตรีคลัง ซึ่งก็เบือเหลือเกินแล้ว ถ้าจะให้เป็นอย่างจริงๆ ก็ต้องว่าการศึกษา แต่ต้องไม่ใช่แค่เพียงแค่มัธยมศึกษา หรืออุดมศึกษา ต้องว่ารวบยอดหมด วางนโยบายให้ตลอด ว่าจะแล้วกันหัวเราะ

อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งท่านคุยว่าเคยอยากเป็นคือนายกเทศมนตรี นครกรุงเทพ ท่านว่าถ้าเป็นคงทำอะไรได้มาก หากต้องเป็น โดยการเลือกตั้ง ไม่ใช่โดยการแต่งตั้ง ว่าแล้วก็หัวเราะอีกเช่นเคย

ที่จริง ข้าพเจ้าได้ยันทักสนคติคุณ บัวเกี่ยวกับคนรู้จัก เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ แม้จนเรื่องภายในครอบครัวอีกมาก หากเห็นว่าที่น่ามาเล่าไว้^๕ พอหอมปากหอมคอแล้ว จึงขอยุติไว้เพียง^๕นี้

๑๕

ในตอนที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอย้อนไปเอ่ยถึงปาฐกถาซินแคลร์
ทอมป์สัน ที่คุณ ป่วยแสดงในฐานะกฤหัสถ์ชนคนไทยคนแรก
(โดยที่คนไทยก่อนหน้าได้แสดงมา คือท่านพุทธทาสภิกขุนั่นเอง)
ในเรื่องศีลธรรมและศาสนาในการพัฒนาชาติ แม้ชื่อเรื่อง ก็ทำ
ให้ต้องนึกถึงการสมานที่สำนักกลางนักเรียนคริสเตียน แต่ พ.ศ.
๒๕๐๙ นั้นอีก ข้าพเจ้าเองได้เดินตามรอยเท้าท่าน โดยได้
รับเชิญให้แสดงปาฐกถาชุดนี้ ในต้นปี ๒๕๑๙ อันเป็นปีที่ผม
เหตุร้ายอย่างสำคัญในปลายปีนั้นเอง ข้าพเจ้าได้แสดงในเรื่อง
อันเนื่องกับปาฐกถาที่คุณ ป่วยแสดงมาก่อน โดยให้ชื่อว่า
ศาสนากับการพัฒนา และได้เอ่ยถึงปาฐกถาของท่านไว้ด้วย

มีใช้น้อย ดังเช่นว่า “ท่านได้พูดถึงคติในการวางแผนพัฒนา
ชาติ ว่า ชาติจะเจริญได้ ต้องมีลักษณะสี่ประการคือ ๑) ต้อง
เป็นสังคมที่มีสมรรถภาพ ๒) บุคคลในสังคมนั้นมีอิสรภาพ
๓) มีความยุติธรรมครอบงำอยู่ และ ๔) คนในสังคมนั้นมี
ความเมตตากรุณาต่อกันและกัน นอกจากนี้ ท่านยังกล่าว
ด้วยว่า การที่จะพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองได้ แต่ละประเทศชาติ
จะต้องประกอบไปด้วยองค์คุณอีกสี่ประการคือ ๑) ความสงบ
เรียบร้อย ทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้หมายถึงมีการบริหาร
ที่ดี ๒) มีเป้าหมายในการพัฒนาที่ถูกต้อง ๓) ขบวนการ
การดำเนินงานพัฒนา เป็นไปโดยรอบคอบ และ ๔) รู้จัก
ใช้อำนาจในการพัฒนาแต่พอควร โดยมีวิธีที่จะป้องกันมิให้
อำนาจไปในทางที่เป็นภัย สำหรับข้อสอง ท่านขยายความต่อ
ไป ว่าเป้าหมายในการพัฒนา ต้องประกอบไปด้วยองค์ ๓
คือ ๑) ต้องพยายามเพิ่มรายได้และสุขภาพของประชาชนใน
ชาติ โดยคำนึงถึงประโยชน์ปัจจุบันและอนาคต ๒) ต้อง
พยายามรักษาเสถียรภาพในการพัฒนา คือไม่ให้เกิดความระส่ำ
ระสายในทางเศรษฐกิจภาวะ ๓) ต้องพยายามกระจายผลได้ให้
ทั่วถึงกันในหมู่ชนชาติเดียวกัน ไม่ใช่พิเคราะห์ดูแต่เฉพาะ
อัตราเฉลี่ยส่วนรวมของชาติ (ที่เรียกว่า GNP) นอกจากนี้

นายป๋วยยังเตือนไว้ด้วยว่า การพัฒนาชาตินั้นจะถือว่าเป็นเรื่อง เฉพาะในทางเศรษฐกิจและสาธารณูปการเท่านั้นหาได้ไม่ นัก เศรษฐศาสตร์ นักสังคมศาสตร์ ควรมีส่วนร่วมเป็นนักวางแผน กิจจริงแท้ แต่พวกนี้ให้เลิกซึ่งลงไปแล้ว การพัฒนาชาติเป็น เรื่องของวิชาการทุกแขนง และที่สำคัญคือนักพัฒนาจะต้อง อาศัยศีลธรรมเป็นหลักสำคัญ ประเด็นหลักโดยสรุปที่คัดมา จากปาฐกถาของนายป๋วยที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าปาฐกถามีได้ เป็นแต่นักเศรษฐศาสตร์ หากแต่ท่านยังมีความเป็นมนุษย ที่พยายามใช้หลักสามัญสำนึกเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์อีก ด้วย ท่านไม่แต่พูด หากท่านยังได้ทำมามากกว่าพูดอีกด้วย การที่ประเทศไทยมิได้พัฒนาไปในทางที่ถูกที่ควร ดังที่ท่านตั้ง ความปรารถนาไว้ เห็นจะเป็นเพราะเหตุและปัจจัยในข้อต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้นขาดตกบกพร่องอยู่มิใช่น้อย”

(ศาสนากับการพัฒนา สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย ๒๕๑๕ หน้า ๑๐-๑๒)

คนอย่างนั้นหรือ คือคนที่ผู้ปกครองประเทศ ตลอดจน ผู้ที่กุมฐานอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองเกลียดกลัว แม้บัดนี้จะมีที่ทำได้ประหนึ่งว่าน่าพิศมัยต่อคุณ ป๋วยกว่าก่อนอยู่บ้างก็ตาม จะเป็นไปได้ใหม่ว่า ที่เขาเกลียดกลัวท่านนั้น เพราะชื่อ ของท่าน “ยังคงเป็นประจักษ์เสียงกังวาน อันเรียกร้องเสรีภาพ

และอย่างเห็นแก่ตัวน้อยที่สุด” แม้ท่านจะไม่ใช่คนบริสุทธิ์
ยุติธรรมอย่างปราศจากข้อบกพร่อง แต่จะหาคนเช่นนี้ในสังคม
ไทยบัดนี้ แทบเป็นการงมเข็มในมหาสมุทรกันทีเดียว

ถ้าคนในสังคมไทยไม่เห็นคุณค่าของคนเช่นนี้ อย่างจริงจัง
โดยไม่ยอมขอขมาโทษต่อคุณกรรมที่ล่วงเกินท่านผู้^๕มา^๕ทาง
กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม เมืองไทยจะไม่มีทางเดิน
ไปสู่สันติประชาธรรมได้เลยเป็นอันขาด เพราะการล่วงเกิน
คุณป่วยเมื่อ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ และต่อแต่นั้น เป็นสัญลักษณ์
อันสำคัญ ที่ได้มีการกระทำอนันตริยกรรมต่อชีวิต เสรีภาพ
และทรัพย์สินของสาธุชนและเยาวชนอีกเป็นจำนวนไม่น้อยด้วย
แม้บัดนี้จะมีที่^๕ทำ^๕ว่า^๕ดิ^๕ชน^๕หรือ^๕เบา^๕บาง^๕ลง แต่^๕ตรา^๕บ^๕า^๕ด^๕ที่^๕ยัง^๕ไม่^๕ได้^๕
รับการอโหสิจากผู้ที่ถูกกดขี่ข่มเหงอย่างยุติธรรมเสียแล้ว ความ
ชอบธรรมจักเกิดมีขึ้นหาได้ไม่

จะรอให้อยุทธยายศล่มแล้ว ค่อยลอยสวรรค์กันอีก กระนั้น^๕
หรือ^๕

นี่จะมีเป็นการผันหวานมากไปนักหรือ

ภาคผนวก

---

*(Citation for the 1965 Ramon Magsaysay Award
for Government Service)*

PUEY UNGPHAKORN

The career of *Dr. Puey Ungphakorn* confirms that a single individual can make significant contributions to the progress of his country, despite a tendency toward official corruption evident in many developing lands. Thailand's relative prosperity and steady growth matched by stable finances are a measure of his accomplishment.

After wartime service in the Free Thai Movement and doctoral studies in England, *Dr. Puey* joined the Ministry of Finance, in 1949, as a third-grade official in the Comptroller General's Office. Hardworking and brilliant, within the next three years he became one of the principal negotiators in securing World Bank loans for rehabilitation of his country's railways and port facilities and construction of a large irrigation dam.

Proven competence won him promotion to Technical Assistant to the Permanent Undersecretary of Finance and concurrently Deputy Governor of the Bank of Thailand. In these posts, *Dr. Puey* instigated reorganization of the country's trade, foreign exchange and fiscal policies. A government monopoly on rice exports was replaced with a flexible premium system that made Thai rice competitive in world markets while keeping domestic prices of this staple within the budget of ordinary citizens. A single, more realistic exchange rate supplanted the former multiple exchange system while an Exchange Equalization Fund stabilized the currency. Thai accounting and budgetary methods were reformed.

When manipulation of import controls threatened abuses, *Dr. Puey* requested leave and instead was posted to the Royal Thai Embassy in London. Promoting foreign investment in industry for his country, he also mastered the intricacies of the world tin market, winn-

ing an increase in Thailand's quota and election as Vice
-Chairman of the International Tin Council.

The Revolutionary Party that took power in Thailand in 1958 brought *Dr. Puey* home to direct a new Bureau and Fiscal Policy Office. In 1959, when a bank note printing scandal forced resignation of the incumbent, he was made concurrently Governor of the Bank of Thailand. Among the cautious yet continuing reforms he introduced were the Commercial Bank Act of 1962, low interest financing of raw material stocks for industry and creation of a central planning agency. Through this agency, he initiated construction of highways to open inaccessible land for diversified farming, installation of an adequate drainage and sewerage system for Bangkok, and improvements in education to meet growing manpower needs. Over the past year, he has also served as Dean of the Faculty of Economics at Thammasart University.

Exemplary in the conduct of his personal affairs, *Dr. Puey*, his wife and three sons live modestly on his salary as Governor of the Bank. He has avoided participation in tempting business ventures and gives earnings from his other posts to deserving people and social services. Repeatedly jeopardizing his career to abide by principle in defense of the public interest, he has become perhaps the most respected civil servant in Thailand.

In electing *Puey Ungphakorn* to receive the 1965 *Ramon Magsaysay Award* for Government Service, the Board of Trustees recognizes his dedication, unquestioned integrity and high order of professional skill brought to the management of Thailand's public finance.

Ramon Magsaysay Award Foundation

Ramon Magsaysay Center

1680 Roxas Boulevard

Manila, Philippines

RESPONSE

Dr. Puey Ungphakorn, 1965 Ramon Magsaysay Awardee for Government Service, during the presentation ceremony of the 1965 Ramon Magsaysay Awards held at the Philamlife Auditorium on August 31, 1965 at 5:30 in the afternoon

---

Your Excellency, President Diosdado Macapagal,
Excellencies, Mr. Chairman and Members of the
Foundation's Board of Trustees,
Fellow Awardees, Distinguished Guests.
Ladies and Gentlemen:

In accepting the 1965 Ramon Magsaysay Award for Government Service, I wish to express my deep gratitude to the Board of Trustees of the Ramon Magsaysay Award Foundation, for having bestowed on me this great honour. To be called a dedicated, honest and competent government servant in the presence of the illustrious gathering is indeed the highest reward for all the toils, anxieties

and sometimes courage demanded of a civil servant ; but to be associated with the name and spirit of the Great Man, and to be thus included in the select list of worthy Awardees, is an honour which overwhelms me and makes me feel humble and profoundly grateful.

I hope the Board of Trustees will bear with me to submit that their citation in my case has been very generous. Whatever deserving contribution I have made in service to my people would not have been possible without the collaboration and encouragement, indeed in many cases the initiative, of many of my friends and colleagues in the Bank of Thailand, the Ministry of Finance, the Budget Bureau and the National Economic Development Board. In times like this, my mind also turns back to my old teachers at Assumption College, Bangkok, whose guidance both in the moral and intellectual spheres had been invaluable. More fundamentally, I was most fortunate in having in my deceased mother,

a widow without means, a woman who never gave up fighting against the most difficult circumstances in order to provide her children with the best available education, expecting from them, in return for her pains, only the highest standard of behaviour. How much I owe to my wife, only I know well enough ; and I also know that she would not like me to mention it.

Mr. President, Ladies and Gentlemen, recently when my students at Thammasart University went into my room to congratulate me on this Award, they pledged themselves "to follow, through your example, the great spirit of Ramon Magsaysay." These words of theirs filled my heart with joy and great hope for the younger generation. My youngest son Giles, aged twelve, a stamp collector, also recited to me the following words : "Naniniwala ako na ang taong kapos sa buhay ay dapat punan sa batas." Thank you for bringing this noble inspiration to the youth of Thailand.

หนังสือมุลนิธิของเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป

๔๔๐ หมจําหนายในบคน

๑. บันทกเรื่องความรูด่าง ๆ
ลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ํากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ทรงมีใต้ตอบกับพระยาอนนํานราชชน ๕ เล่ม ปกแข็ง
พร้อมด้วยภาพสีและเอกสารที่ค้นพบใหม่ ราคาชุดละ ๕๐๐ บาท
๒. ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ํากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ทรงมีใต้ตอบกับพระสารประเสริฐ ๑๐ บาท
๓. ให้พระยาอนนําน ปรึฟ ๖๐ บาท
ลายพระหัตถ์ใต้ตอบของสมเด็จพระเจ้ากรมพระยาคํารง ปอนด ๕๐ บาท
ราชานภาพกับพระยาอนนํานราชชน ปกแข็ง ๑๕๐ บาท
๔. บางกอกแกวกัศรวล หรือนิราศนกรศรัทธรรมราช ปรึฟ ๓๕ บาท
ของ อังคาร กัลยาณพงศ์ ปอนด ๕๕ บาท
ปกแข็ง ๑๐๐ บาท
๕. กามนิต
ภาคสมบุรณ์ ส่วนวนแปลเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป
เทียบเคียงกับภาษาอังกฤษจากคันฉบับดั้งเดิม ปรึฟ ๘๐ บาท
หน้าค่อหน้า ปอนด ๑๕๐ บาท
๖. The Thet Maha Chat
พระสารคําสตรพลขันธ์ (ชวอิตาเถียน)
เขียนเรื่องเทศน์มหาชาติ ๒๐ บาท
๗. พระลัก-พระถาม (รามเกียรติ์) ภาษาอีสาน
พระอริยานวัตร เขมจารีเถระ เป็นศัรวบรวม ๓๐ บาท
๘. อุตขั้วประวัติของหมอมศรีพรหมมา กฤดากร ณ อษุชยา
ปรึฟ ๒๕ บาท
ปกแข็ง ๕๐ บาท
๙. สัมภาษณเสฐียรโกเศศ
โดย ส. ศัวรักษ์ ๕๐ บาท

พิมพ์ โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์

๓๘๔/๕ ตรอกมาตานุสรณ์ บางคอแหลม กรุงเทพฯ ๗

นายกิตติ สัทธจินดาโชค ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๒๒

โทร. ๒๘๕๑๓๖๐

ภาพประวัติศาสตร์

ภาพ ฉายาเชอญางพารณ จังหวัดเลย เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๑๘ เป็นที่ระลึกถึงการสมานว่าด้วยเชอญามอง : ปัญหาการตั้งรกรากใหม่และการเคลื่อนย้ายประชากร และได้พิมพ์ในเอกสารของมูลนิธิโกมล ในชอนแต่วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘ แต่แล้วพอเกิดเหตุการณ์อันน่าประหลาดขึ้นเมื่อวันที่ ๖ ตุลาคมบนน ภาพเจ้าหน้าที่ตำรวจไปยึดไตที่ไร่นายคำสิงห์ ศรีนอก แล้วนำออกเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง โดยวงกลมไว้ที่หน้าหน้าอวัยวะ นายเสนห์ นายคำสิงห์ และนายสุลักษณ์ ว่าเบนคอมมูนิสต์ ฝรั่งเศสอเมริกัน ซึ่งเป็นตัวแทนของคริสตศาสนานิกายแคว้นก้อที่จัดสมาน ก็ถูกหาว่าเป็น "รัสเซียเจอบ" โดยที่บุคคลผู้เขียนประทั่งไปยังสถานทูตสหรัฐในกรุงเทพฯ และยังหนังสือพิมพ์ฉบับนั้น หากไม่ได้รับคำตอบหรือการแก้ไขข่าวแต่ประการใดไม่ แม้จนครบเท่าที่ควรนั้น จะถือได้ไหมว่าหน่วยงานที่สำคัญของรัฐบาลไทยและสหรัฐ ตลอดจนสื่อมวลชนที่ทุกคนเป็นสนับรับใช้ของรัฐบาลทั้งสองนั้น ยังหาไม่หันคดีไปในทางที่สะดวกบริสุทธิ์ยุติธรรมแต่ประการใดไม่

งานเขียนของ ส. ศิวรักษ์ ที่มีจำหน่ายอยู่ในเวลานี้คือ

๑. ก้าวแรกปรัชญาฝรั่ง (ลายสือไทย)	ภาค
๒. โกลดลื่นหอย (เคล็ดไทย)	"
๓. มนุษย์ที่แท้ (เคล็ดไทย)	"
๔. มาพูดภาษาไทยกันดีกว่า (ศึกษิตสยาม)	(ปรับปรุง) ๔๕ (ปกอ่อน)
๕. หั้เป็จากปริทัศน์ (ศึกษิตสยาม)	"
๖. ดินดัดดิน (ศึกษิตสยาม)	"
๗. นักปรัชญาการเมืองฝรั่ง (ศึกษิตสยาม)	"
๘. ปัญญาชนสยาม (พี.พี.)	"
๙. ปรัชญาการเมือง (โครงการตำราฯ)	"
๑๐. ประวัติศาสตร์จีน (ศึกษิตสยาม)	"
๑๑. อดีตของอนาคต (ศึกษิตสยาม)	"
๑๒. สัมภาษณ์เสฐียรโกเศศ (ไทยวัฒนาพานิช)	"
๑๓. กรรม นิพพาน มหาสาวิกาสัมมัยพุทธกาล (มูลนิธิโกมลคีมทอง)	"
๑๔. จดหมายโต้ตอบระหว่างเสฐียรโกเศศกับ ส. ศิวรักษ์ (ศึกษิตสยาม)	"
สมุดข้างหมอน (ศึกษิตสยาม)	"

ที่กำลังจะออกใหม่มี

๑. พุทธศาสนิกกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน (โกมลคีมทอง)
๒. อนาคตของไทย (เคล็ดไทย)
๓. ปรัชญาการศึกษา (พี.พี.)
๔. ก้นห้องส่งศาสนา (ลายสือไทย)